

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KUZEY AFRİKA'DA ÇATIŞMA, GÜVENLİK VE TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ / "ARAP BAHARI" ÖRNEĞİ,
2010-2012**

**SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
GÜVENLİK ÇALIŞMALARI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Hakan EVCAN**

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU**

**İkinci Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mahmut Kubilay AKMAN**

İSTANBUL-2020

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Hakan EVCAN
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Kuzey Afrika'da Çatışma, Güvenlik ve Toplumsal Dönüşüm Süreçleri / "Arap Baharı" Örneği, 2010-2012
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- BİLİM DALI** : Güvenlik Çalışmaları
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 17.01.2020
- SAYFA SAYISI** : 152
- TEZ DANIŞMANLARI** : 1. Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
2. Prof. Dr. Mahmut Kubilay AKMAN
- DİZİN TERİMLERİ** : Arap Baharı, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Çatışma Yönetimi, Güvenlik Çalışmaları, Güvenlikleştirme, Kopenhag Okulu, Afrika Çalışmaları, Uluslararası Güvenlik.
- TÜRKÇE ÖZET** : Arap Baharı kapsamı bakımından tarihsel sahnede önemli bir yere sahiptir. Arap Baharı'nın başlaması ile gerekliliği daha da anlaşılan Güvenlik Çalışmaları'nın kavramları ile konunun tartışılarak farklı yönleriyle ele alınması sağlanacaktır. Kuzey Afrika ülkelerinin Arap Baharı öncesi ve sonrasında toplum yapısı ve güvenlik açısından uğradığı değişimler Kolonyalizm sonrasında başlayarak 2012 yılına kadar geçen süreyi kapsayacak şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Arap Baharı'nı geniş bir analiz süzgecinden geçirerek süreç hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Sürecin demokratik mi,

manipülasyon mu olduğunu anlamak için yapılan analizde kullanılan demokrasi indeksleri Kuzey Afrika ülkelerinin durumu hakkında ayrıntılı bilgiler verecektir. Görsel Sosyoloji 'den yararlanarak analize yenilik ve farklı bir perspektif kazandırılması amaçlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algısının anlaşılması açısından önemli bir yer tutan Kopenhag Okulu çerçevesinde Arap Baharı'nın Güvenlikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile açıklanması düşünülmektedir. Johan Galtung'un barış ve çatışma alanındaki çalışmaları ve Barry Buzan'ın kavramsal çerçevesi konunun anlaşılmasına yarar sağlayacaktır. İşletme literatüründe sıkça karşımıza çıkan SWOT analizinin Güvenlik Çalışmaları alanındaki uygulanabilirliği denenmiştir. Uluslararası İlişkiler 'de önemli bir konuma sahip olan Arap Baharı ayrıntılı bir şekilde Güvenlik Çalışmaları literatürü ve diğer sosyal bilimler literatürleri kullanılarak anlatılacaktır.

DAĞITIM LİSTESİ

- : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

Hakan EVCAN

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUZEY AFRİKA'DA ÇATIŞMA, GÜVENLİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM
SÜREÇLERİ / "ARAP BAHARI" ÖRNEĞİ,
2010-2012

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
GÜVENLİK ÇALIŞMALARI BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hakan EVCAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU

İkinci Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mahmut Kubilay AKMAN

İSTANBUL-2020

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hakan EVCAN

... /... / 2020

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Hakan EVCAN 'ın “Kuzey Afrika’da Çatışma, Güvenlik ve Toplumsal Dönüşüm Süreçleri / Arap Baharı Örneği, 2010-2012” adlı tez çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Güvenlik Çalışmaları Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan _____

Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU
(Danışman)

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

Üye _____

Dr. Öğr. Üyesi İskender GÜMÜŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.... / / 2020

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Arap Baharı kapsamı ve güvenlik kavramının değişimine etkisi açısından tarihsel sahnede önemli bir yere sahiptir. Arap Baharı'nın başlaması ile gerekliliği daha da anlaşılan Güvenlik Çalışmaları'nın kavramlarıyla konunun tartışılması ve farklı yönleri ile araştırılması düşünülmektedir. Kuzey Afrika ülkelerinin Arap Baharı öncesi ve sonrasında toplum yapısı ve güvenlik açısından uğradığı değişimler Kolonyalizm sonrasında başlayarak 2012 yılına kadar geçen süreyi kapsayacak şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Arap Baharı'nı geniş bir analiz süzgecinden geçirerek süreç hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Sürecin demokratik mi, manipülasyon mu olduğunu anlamak için yapılan analizde kullanılan demokrasi indeksleri Kuzey Afrika ülkelerinin durumu hakkında ayrıntılı bilgiler verecektir. Görsel Sosyoloji 'den yararlanarak analize yenilik ve farklı bir perspektif kazandırılması amaçlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algısının anlaşılması açısından önemli yere sahip olan Kopenhag Okulu çerçevesinde Arap Baharı'nın Güvenlikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile açıklanması düşünülmektedir. Johan Galtung'un barış ve çatışma alanındaki çalışmaları ile Barry Buzan'ın kavramsal çerçevesinin konunun daha iyi anlaşılmasına yarar sağlayacağı düşünülmektedir. İşletme literatüründe sıkça karşımıza çıkan SWOT analizinin Güvenlik Çalışmaları alanındaki uygulanabilirliği denenmiştir. Kuzey Afrika'nın çağdaş döneminin Arap Baharı sonrası geçirdiği dönüşüm Güvenlik Çalışmaları bağlamında analiz edilmiştir. Yaşanan dönüşümün daha belirgin görülmesini sağlamak düşüncesiyle Arap Baharı sonrası yıllar (2014-2019) seçilmiş ve bu yıllara ait küresel terörizm-küresel barış indeksleri kullanılmıştır. İndekslerdeki veriler ve elde edilen sonuçlar ile Kuzey Afrika'nın günümüzdeki güvenlik durumuna bakılmıştır. Uluslararası İlişkiler 'de önemli bir konuma sahip olan Arap Baharı ayrıntılı bir şekilde Güvenlik Çalışmaları literatürü ve diğer sosyal bilimler literatürleri kullanılarak anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Güvenlik Çalışmaları, Çatışma Yönetimi, Afrika Çalışmaları, Uluslararası Güvenlik.

SUMMARY

With its impact on the change in the concept of security, the Arab Spring has an important place in history. With the advent of the Arab Spring, the main aim has been centered around investigating the different aspects of the topic. The focus has also been on discussing the topic in terms of the theories of Security Studies, the importance of which has been further understood. The main objective of the present study is to discuss the community structure of North African countries and the changes that took place before and after the Arab Spring in terms of security. The study focuses on the period from prior to Colonialism until 2012. It is possible to gain knowledge about the process by extensively analyzing the topic. The democracy indexes that are used to analyze whether the process was democratic or manipulative, will provide some detailed information on the condition of North African countries. By employing visual sociology, it is also aimed to bring in a new and different perspective to the analysis. Within the framework of the Copenhagen School, which has an important place in allowing a better understanding of the growing perception of security after the Cold War, the study also aimed to discuss the Arab Spring in terms of the Securitization and Regional Security Complex Theory. The peace and conflict studies of Johan Galtung and the theoretical framework of Barry Buzan will provide a better understanding of the topic under study. The SWOT analysis, which is often covered in business studies, is applied in the field of Security Studies. Transformation of North Africa's contemporary period after the Arab Spring, is investigated in the context of Security Studies. To make this transformation clear, the focus of this study is on the time period after the Arab Spring (2014-2019), and the global terrorism-global peace indexes of this time period are used. With the data retrieved from the indexes and the obtained results, the current security condition of North Africa is examined. The Arab Spring, which has a significant place in international relations, will be discussed in detail by covering the literature of Security Studies and the other social sciences disciplines.

Keywords: Arab Spring, Copenhagen School, Securitization, Regional Security Complex Theory, Security Studies, Conflict Management, African Studies, International Security.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZET.....	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR LİSTESİ	V
TABLolar LİSTESİ	VI
HARİTALAR LİSTESİ	VIII
EKLER LİSTESİ.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
METODOLOJİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Güvenlik Çalışmaları Metodolojisi.....	8
1.2. Kopenhag Okulu'nun Kavramsal Perspektifi.....	10
1.3. Güvenikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT).....	11
1.4. Johan Galtung'un Kavramsal Çerçevesi.....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
KUZEY AFRIKA'DA YÖNETİM, GÜVENLİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM	26
SÜREÇLERİ	26
2.1. Kolonyalizm Sonrası Dönem	26
2.2. Batı Kolonyalizm'nin Oluşturduğu Gelişmeler	30
2.3. Kuzey Afrika Toplumlarının Özgürlük Arayışları	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	40
ARAP BAHARI'NIN ANALİZİ	40
3.1. Arap Baharı'nın Tanımı ve Analizi	40
3.1.1. Arap Baharı'nın Fotoğraflı Analizi Görsel Sosyoloji Çalışması	41
3.1.2. Arap Baharı'nın Demokrasi İndeksi Bağlamında Analizi (2010-2012 / Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır)	49
3.1.3. Arap Baharı Bir Demokrasi Süreci midir?	71
3.1.4. Arap Baharı'nın SWOT Analizi	76
3.2. Arap Baharı'nın Güvenlik Çalışmaları Bağlamında Dönüşümü	81
3.2.1. Yaşanan Dönüşümün Boyutları.....	83
3.2.2. Yaşanan Dönüşümün Çıkmazları.....	84
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	86
KUZEY AFRIKA'NIN ÇAĞDAŞ DÖNEMİNİN	86

GÜVENLİK ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA İNDEKS VE VERİLER İLE ANALİZİ .86	
4.1. Arap Baharı Sonrası Analizleri.....	86
4.2. Güvenikleştirme Kavramı ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile Çözümlenmeler (Küresel Terörizm İndeksi-Küresel Barış İndeksi)	89
4.2.1. Küresel Terörizm İndeksi Bağlamında Kuzey Afrika'nın Güvenlik Çalışmaları Açısından Analizi	89
4.2.2. Küresel Barış İndeksi Bağlamında Kuzey Afrika'nın Güvenlik Çalışmaları Açısından Analizi	99
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	115
EKLER	-

KISALTMALAR LİSTESİ

A.G.E.	:	ADI GEÇEN ESER
STK	:	SİVİL TOPLUM KURULUŞU
BKZ	:	BAKINIZ
ZKÜ	:	ZONGULDAK KARAEMLAS ÜNİVERSİTESİ
NATO	:	NORTH ATLANTIC TREATY ORGANIZATION
BGKT	:	BÖLGESEL GÜVENLİK KOMPLEKSİ TEORİSİ
SWOT	:	STRENGTHS WEAKNESSES OPPORTUNITIES THREATS
AB	:	AVRUPA BİRLİĞİ
BM	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
ABD	:	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
BMGK	:	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ
TDK	:	TÜRK DİL KURUMU
ÇAVSAM	:	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ AVRASYA STRATEJİK UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ
TÜSES	:	TÜRKİYE SOSYAL EKONOMİK SİYASAL ARAŞTIRMALAR VAKFI
TÜDAV	:	TÜRK DENİZ ARAŞTIRMALARI VAKFI
AfB	:	AFRİKA BİRLİĞİ

TABLolar LİSTESİ

	SAYFA
TABLO-1 2019 YILI FAS, TUNUS, CEZAYİR, LİBYA ve MISIR ÖZGÜRLÜK DURUMU	38
TABLO-2 FAS/2010 YILI(ARAP BAHARI BAŞLANGICI)	51
TABLO-3 FAS/2011 YILI	52
TABLO-4 FAS/2012 YILI	53
TABLO-5 TUNUS/2010 YILI(ARAP BAHARI BAŞLANGICI)	55
TABLO-6 TUNUS/2011 YILI	56
TABLO-7 TUNUS/2012 YILI	57
TABLO-8 CEZAYİR/2010 YILI(ARAP BAHARI BAŞLANGICI)	59
TABLO-9 CEZAYİR/2011 YILI	60
TABLO-10 CEZAYİR/2012 YILI	61
TABLO-11 LİBYA/2010 YILI(ARAP BAHARI BAŞLANGICI)	63
TABLO-12 LİBYA/2011 YILI	65
TABLO-13 LİBYA/2012 YILI	66
TABLO-14 MISIR/2010 YILI(ARAP BAHARI BAŞLANGICI)	68
TABLO-15 MISIR/2011 YILI	69
TABLO-16 MISIR/2012 YILI	70
TABLO-17 ARAP BAHARI VE SWOT	77
TABLO-18 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ ve AFRİKA(2014)	91
TABLO-19 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ/FAS-2014	92
TABLO-20 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ/TUNUS-2014	93
TABLO-21 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ/MISIR, LİBYA, CEZAYİR-2014	94
TABLO-22 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ ve AFRİKA(2018)	95
TABLO-23 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ/FAS-2018	96
TABLO-24 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ/TUNUS ve CEZAYİR-2018	97
TABLO-25 KÜRESEL TERÖRİZM İNDEKSİ/MISIR ve LİBYA-2018	98
TABLO-26 KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ ve AFRİKA(2014)	100
TABLO-27 KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/FAS-2014	101
TABLO-28 KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/TUNUS-2014	102
TABLO-29 KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/CEZAYİR-2014	103
TABLO-30 KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/LİBYA-2014	103
TABLO-31 KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/MISIR-2014	104

TABLO-32	KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ ve AFRİKA(2019)	105
TABLO-33	KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/FAS ve CEZAYİR-2019	106
TABLO-34	KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/TUNUS-2019	107
TABLO-35	KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/MISIR-2019	108
TABLO-36	KÜRESEL BARIŞ İNDEKSİ/LİBYA-2019	109

HARİTALAR LİSTESİ

	SAYFA
HARİTA-1 2005-2006 YILLARI AFRİKA VE KUZEY AFRİKA'NIN ÖZGÜRLÜK DURUMU	36
HARİTA-2 2018 YILI AFRİKA VE KUZEY AFRİKA'NIN ÖZGÜRLÜK DURUMU	36
HARİTA-3 2019 YILI AFRİKA VE KUZEY AFRİKA'NIN ÖZGÜRLÜK DURUMU	37

EKLER LİSTESİ

EK-A ARAP BAHARI'NIN FOTOĞRAFLI GÖRSEL ANALİZİ

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında Kuzey Afrika'da gerçekleşen çatışma, güvenlik ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin Arap Baharı ile oluşan izlerine değinilmiştir. Teorik bir perspektiften ele alınan Arap Baharı verileri de analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu tez çalışmasının Güvenlik Çalışmaları alanına ve Afrika Çalışmaları alanına yeni bir soluk getireceği düşünülmektedir.

Öncelikle tez konusunu belirlemede bana yol gösteren, isteklerimi göz önünde bulundurup bana yardımcı olan ve tezin ortaya çıkmasındaki değerli katkılarından dolayı danışmanlarım Dr. Öğr. Üyesi Alihan Limoncuoğlu'na ve Prof. Dr. M. Kubilay Akman'a teşekkürlerimi sunarım. Kaynak tarama ve temini için yardımcı olarak kapılarını açan Uşak Üniversitesi Kütüphanesi personeline teşekkür ederim. Tüm eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Hakan EVCAN

GİRİŞ

Arap Baharı, Kuzey Afrika'da başlayıp daha sonra büyük bir yangına dönüşen çatışmanın sonucudur. Bu çatışmanın temelinde halkın güvenlik ihtiyacını karşılama isteği yer almaktadır. Temel neden güvenlik ihtiyacı olsa da asıl nedenler özgürlük ve demokrasi olarak sıralanabilir. Özgürlük ve demokrasi isteğini karşılamak isteyen halkın Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bulunan temel ihtiyaçların en önemlisi güvenliği sağlama ihtiyacı Arap Baharı sürecinde ortaya çıkmaktadır. Güvenlik ihtiyacı her bireyin doğumundan itibaren hayatının bir parçası olmuş ve vazgeçilmezi konumuna gelmiştir. Güvenlik, bireyin kendini rahat hissettiği, huzurlu ve sorunsuz ortamda ortaya çıkan bir olgudur. Eksikliği büyük sorunlar açan güvenliğin kişinin hayatında da büyük sorunlara yol açtığını söylemek mümkündür. İnsanın temel ihtiyaçlar hiyerarşisini oluştururken Maslow ihtiyaçlar piramidinde güvenlik ihtiyacını kişinin temel ihtiyacı olarak göstermiştir. Bu çalışmanın ele alınış amacını kişinin ortaya çıkan güvenlik eksikliğinde nasıl hamleler yaptığını ve bu hamlelerin ülkelerin hatta tüm dünyanın güvenliğini nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak oluşturmaktadır.

İnsan hayatının devam edebilmesi için gerekli olan ihtiyaçların yer aldığı fizyolojik ihtiyaçlar temelde yer almaktadır. Piramidin en alt basamağında yer alan fizyolojik ihtiyaçlar; nefes alma, yeme-içme, uyuma vb. olarak sıralanmıştır. Bu çalışmanın önemi açısından hemen fizyolojik ihtiyaçların üstünde yer alan güvenlik ihtiyacına ayrıntılı şekilde bakmak gerekir. "Maslow ihtiyaçlar teorisinde fizyolojik ihtiyaçlardan sonraki basamak olarak güvenlik ihtiyacını belirtmekte ve bireylerin güvenlik ihtiyacı giderilmeden bir üst basamağa geçilemeyeceğinden bahsetmektedir."¹ İnsan eski çağlardan beri karnı doyduğunda sığınacak güvenli bir yer bulma arayışı içerisine girmiştir. Mülkiyet güvenliği bağlamında aldığı bu önlemler; iş, ahlak ve kaynak güvenliği olarak devam etmektedir. Tezin ele alınışı gereği bireyden yola çıkılarak ortaya çıkan güvenlik eksiklikleri ve güvenliği bozan unsurlar açıklanacaktır. Can ve mal güvenliğinin olmadığı bir ortamda kişi sağlığını ve ailesini korumak için ya da güvende hissetmek ve güvenli bir ortamda yaşamak için bazı yollara başvurabilmektedir. Böyle bir durumda fizyolojik ihtiyaçlardan önce gelen güvenlik ihtiyacı Maslow'un ihtiyaçlar piramidinde birinci basamağa geçebilir. "Çünkü güvenlik kaygısı yaşayan bir insanın en önemli gündemi o kaygının ortadan

¹ Sedat Kula ve Bekir Çakar, "Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki", *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2015, cilt: 6 sayı:12, 191-210, s. 193.

kalkması ve normal bir yaşam sürdürebilmesidir.”² İnsanın nefes almaması, yemeyip-içmemesi mümkün olmayacağı gibi güvenlik ihtiyacının da olmaması mümkün değildir.

Kuzey Afrika ülkesi Tunus'ta bir gencin 2010 yılı Aralık ayında kendini yakması ve 4 Ocak 2011'de ölmesi üzerine yakınlarının başlattığı eylemlerin yayılması ile başladığı kabul edilen Arap Baharı öncelikle fizyolojik ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmıştır.³ Ancak daha sonra yaşanan gelişmeler insanın fizyolojik ihtiyaçlarını bir kenara bıraktığını ve güvenli ortam oluşturma çabası içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu yüzden Maslow'un temel ihtiyaçlar piramidi ilk paragraflarda açıklanmış güvenlik ihtiyacının önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Tunuslu gencin 2010 yılında kendini yakması ve 2011'de ölmesi ile başladığı kabul edilen Arap Baharı'nın nedenleri Güvenlik Çalışmaları'nın temel yaklaşımları ile analiz edilecektir. Olayların başlamasının Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile doğrudan bağlantılı olduğunun ortaya koyulduğu giriş açıklamasından sonra çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulacaktır. Kavramsal çerçeveye bakmadan önce Arap Baharı'nın Kuzey Afrika üzerinden okumasının Güvenlik Çalışmaları alanında yetersiz yapıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın bilimsel sorununu Arap Baharı'nı Kuzey Afrika üzerinden Güvenlik Çalışmaları bağlamında analiz etmek ve bunun sonucunda yaşanan dönüşümlerin çatışma, güvenlik ve toplumsal yönlerini ele almak oluşturmaktadır. Bilimsel açıdan Güvenlik Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler alanında ciddi bir konu olarak görülen Arap Baharı'nın bu çalışma ile Güvenlik Çalışmaları literatüründeki bazı boşlukları dolduracağı düşünülmektedir. Araştırma konu bakımından temelde Arap Baharı olarak belirlenmiştir. Ancak Arap Baharı kapsamı bakımından çok fazla ülkeyi ve bölgeyi etkilediği için Kuzey Afrika ülkeleri (Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Fas) ile sınırlandırılmıştır. Araştırmanın konusu açıklanmaya çalışılarak güvenlik, çatışma ve toplumsal yönden Kuzey Afrika ülkelerinin Arap Baharı ile nasıl bir dönüşüm yaşadığı aktarılacaktır.

Arap Baharı'nın sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi için önemli görülen kavramlar birinci bölümde açıklanacaktır. Öncelikle Güvenlik Çalışmaları'nın kavramları açıklanmaya çalışılacak bu bağlamda çalışmanın temelini oluşturacak

² Sedat Kula ve Bekir Çakar, “Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki”, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 2015, cilt: 6 sayı:12, 191-210, s. 197.

³ Ahmet Hüsrev Çelik, “Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2015, Cilt:6, Sayı:2, 34-53, s. 37.

Kopenhag Okulu ve Johan Galtung'un temel yaklaşımları kullanılacaktır. Arap Baharı'nda yaşanan süreci doğru açıklayacağı düşünülerek Kopenhag Okulu'nun Güvenikleştirme kavramı ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisi kullanılacaktır. Arap Baharı başlangıcı itibarıyla fizyolojik ihtiyaç ve güvenlik ihtiyacı ile ortaya çıksa da bir çatışmanın sonucudur. Çatışmanın nedenlerinin daha doğru anlaşılması adına Galtung'un barış ve çatışma üzerine yaptığı çalışmalar üzerinde durulacaktır. Çatışmanın bitmesi sonucu barışın doğallığıyla geleceğini savunan Galtung, barış çalışmaları alanında önemli bir düşünürdür. Bu önemine de kısaca değinilecek Galtung'un barışı ortaya çıkarmak için çatışmayı ortadan kaldırma önerisi de kapsamlı bir şekilde anlatılmaya çalışılacaktır. Kopenhag Okulu'nun ortaya çıkışı ve Güvenlik Çalışmaları alanındaki önemine dikkat çekilecektir. İki önemli kavramı Güvenikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi ayrıntılı şekilde açıklanarak Arap Baharı açısından önemine dikkat çekilecektir. Çatışmanın olduğu ortamda şiddet doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Arap Baharı'nın başlaması ile ortaya çıkan şiddetin uluslararası kuruluşlar tarafından nasıl bastırıldığına da değinilecek ve NATO, AB, BM gibi üç önemli kuruluşun rolleri kısaca açıklanacaktır. BM'nin önemli bir organı olan Güvenlik Konseyi'nin Arap Baharı hakkında almış olduğu kararların Kuzey Afrika ülkeleri üzerinde nasıl bir etkisi olduğu anlatılacaktır. İkinci bölümde ise Kuzey Afrika kıtasına Arap Baharı ile gelen dönüşümün güvenlik ve yönetim üzerindeki izdüşümleri aktarılacaktır. Kolonyalizm yani sömürgecilik olarak açıklanan kavramın ortaya çıkışı ile Kuzey Afrika'nın geçirdiği dönüşümün nasıl olduğu anlatılacaktır. Arap Baharı ile beraber yaşanan bu dönüşümün sömürgecilik faaliyeti olup olmadığının anlaşılması açısından böyle bir gereklilik önemlidir. Daha sonra Batı Kolonyalizm'in (Batı Sömürgeciliği) Kuzey Afrika ülkelerini hangi açılardan etkilediği özellikle toplumsal, yönetsel ve güvenlik temelli aktarılmaya çalışılacaktır. Sömürgeciliğin Kuzey Afrika ülkeleri üzerindeki etkisi Arap Baharı ile bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu etkinin sömürgeciliğin bitmesi ile mi yoksa özgürlük gelmesi ile mi sonuçlanacağı zaman içerisinde görülecektir. Bu bağlamda temelde demokrasi arayışı ve özgürlük isteği ile başlayan Arap Baharı'nın sömürgecilik faaliyetleri ile birlikte Kuzey Afrika ülkelerini özgürlük açısından nasıl etkilediği önce 2005-2006 dönemindeki durumlarına bakılarak daha sonra Arap Baharı sonrası yıllar (2018 ve 2019 yılları) ele alınarak aktarılacaktır.

Üçüncü bölümde Arap Baharı'nın kapsamlı analizi yapılacak ve analiz yapılmadan önce Arap Baharı nedir, nasıl başlamıştır, nasıl yayılmıştır, Arap Baharı isimlendirmesinin yapılma nedeni nedir? gibi sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır. Arap Baharı'nın analizine farklı bir bakış açısı getireceği düşüncesiyle Görsel

Sosyoloji 'den yararlanarak Arap Baharı'nın fotoğraf analizi yapılacaktır. Görsel hafızada yer edinmiş fotoğrafların kullanılması planlanmaktadır. Filmlerin insanlar üzerindeki etkisi de film sosyolojisi bağlamında aktarılmaya çalışılacaktır. Demokrasi isteğinin hâkim olduğu Arap Baharı sürecinin demokratik mi yoksa manipülasyon mu olduğu Kuzey Afrika ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir, Mısır ve Libya) temel alınarak analiz edilecektir. Tezi kapsayan 2010-2012 yılları arasındaki demokrasi indekslerine bakılacak ve Kuzey Afrika ülkelerinin Arap Baharı'nın ilk yıllarında demokrasiden payına düşeni alıp almadığı anlatılmaya çalışılacaktır. Arap Baharı ile beraber Kuzey Afrika ülkelerinin güvenlik perspektifi açısından yaşadığı dönüşüm ve bu dönüşümün boyutları-çıkılmazları aktarılacaktır. Üçüncü bölümde son olarak Arap Baharı'nın analizine farklılık ve yenilik kazandırmak amacıyla işletme literatüründe sıkça kullanılan SWOT analizi Arap Baharı'na uyarlanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde Kuzey Afrika'nın 'çağdaş' diye nitelendirebileceğimiz döneminin Arap Baharı sonrası nasıl etkilendiği Güvenlik Çalışmaları bağlamında analiz edilecektir. Yapılan bu analizde güvenikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi (BGKT) kullanılarak Arap Baharı sonrası Kuzey Afrika coğrafyası bir analiz süzgecinden geçirilecektir. Güvenlik Çalışmaları gerek ülkelerin sayısının artması gerekse küreselleşmenin etkisiyle oluşan küresel tehditleri de çalışma konularının arasına dâhil etmeye başlamıştır. Özellikle güvenliğe olumsuz yönde etki eden küresel terörizmin Kuzey Afrika ülkeleri üzerindeki etkisinin Arap Baharı ile nasıl gerçekleştiğinin görülebilmesi için Arap Baharı sonrası 2014 yılı ve günümüzdeki etkisini görebilme adına da 2018 yılı seçilmiştir. Galtung'un çatışmaların çözülmesi veya asılması ile barışın geleceği fikrinden hareketle Kuzey Afrika ülkelerinin 'çağdaş' döneminde Arap Baharı sonrası barış sağlanıp sağlanmadığı 2014 yılı seçilerek ve günümüz tarihi olan 2019 yılı temel alınarak aktarılacaktır. 2014 yılının hem küresel terörizm indeksinde hem de küresel barış indeksinde kullanılmasının bir başka nedeni de küresel terörizm ve küresel barış arasındaki ilişkiyi göstermek içindir. 2018 yılı ve 2019 yılı da kıyaslanarak küresel terörizm ve küresel barış arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır. Kuzey Afrika ülkelerinin barış indeksindeki durumları ile küresel terörizm indeksindeki durumları arasında bağlantı olup olmadığı çözümlenmeye çalışılacaktır. Küresel terörizm indeksi, küresel barış indeksi ve ilgili veriler dikkate alınarak günümüzde (2019 yılı) Kuzey Afrika ülkelerinin güvenlik durumlarının nasıl olduğu anlatılmaya ve aktarılmaya çalışılacaktır.

Bu tezin genel amacını Arap Baharı'nın etkilerini Güvenlik Çalışmaları bağlamında analiz etmek oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kuzey Afrika ülkelerinin

Arap Baharı'nın ilk yıllarında geçirmiş olduğu dönüşümler niceliksel ve niteliksel olarak anlatılmaya çalışılacaktır. Güvenlik insan hayatında her zaman önemli bir yere sahiptir. İnsanın kendi güvenliğinin ortadan kalkması içinde bulunduğu toplumu ve ülkesini de etkilemektedir. Ortaya çıkan bu etkinin boyutunun ne kadar kapsamlı olabileceğinin görülmesini sağlamak amaç edinilmiştir. Ülkeler içerisinde güvenliğin bozulmasının diğer ülkeleri nasıl etkileyebileceği Güvenlik Çalışmaları metodolojisi ile kapsamlı şekilde aktarılmaya çalışılacaktır. Bu çalışma ile amaçlanan Güvenlik Çalışmaları'nda önemli bir konu olan Arap Baharı'nın Kuzey Afrika ülkelerine etkilerini ve bu ülkelerde yaşanan güvenlik, çatışma ve toplumsal dönüşüm süreçlerini aktarmaya çalışmaktır. Araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

- H-1: Arap Baharı sürecinin anlaşılması için Kopenhag Okulu ve Johan Galtung üzerinden okunmalıdır.
- H-2: Arap Baharı'nın ortaya çıkışı ile Kolonyalizm ve Batı Kolonyalizm arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H-3: Arap Baharı ve sömürgecilik arasında doğru orantı vardır.
- H-4: Arap Baharı sonrası ülkelerin özgürlük durumları ve siyasal haklarını kullanma arasında ters orantı vardır.
- H-5: Arap Baharı sürecinin demokratik olmaması ile ülkelerdeki halkın seçimlere katılma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H-6: Arap Baharı'nın etkilediği ülkelere bakıldığında sürecin küresel olduğunu söylemek mümkündür.
- H-7: Küresel terörizm etkisiyle küresel barış etkisi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yapılan bu çalışmanın Güvenlik Çalışmaları alanına yenilik katacağı düşünülmektedir. Arap Baharı'nın ilk başladığı ülkelerden hareket edilmesi ile sorunun köküne inilmiş ve eylemlerin ilk sebepleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yani Kuzey Afrika ülkeleri ve Arap Baharı temel alınarak yapılan araştırma Güvenlik Çalışmaları alanının kavramlarına ve farklı sosyal bilimler alanındaki görüşlere de yer vermesi açısından önemini göstermektedir. Arap Baharı'na farklı bir perspektif getirilmesi düşüncesiyle araştırmanın önemi pekiştirilmiştir. Araştırmanın bir başka önemi ise Türkiye'de çalışmaların az olduğu Afrika Çalışmaları alanına da hitap etmesidir. Spesifik bir konudan hareketle Afrika üzerinde durulması konunun Afrika Çalışmaları içerisinde değerlendirilmesine ve tartışılmasına olanak sağlayacaktır. Araştırma sonucu Arap Baharı'nın Güvenlik Çalışmaları bakımından anlaşılmasının

kolaylaşacağı varsayılmaktadır. Arap Baharı sürecinin anlaşılması adına kullanılan demokrasi indekslerinin Kuzey Afrika ülkelerinin yönetim şekilleri hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacağı öngörülmektedir. Sömürgecilik faaliyetlerinin Arap Baharı üzerinden okunmasını ve bu faaliyetlerin neler olduğu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlaması varsayılmaktadır. Kopenhag Okulu ve Galtung'un kavramsal çerçevesinin Arap Baharı'nı açıklayabileceği düşünülmektedir. Soğuk Savaş sonrası küresel boyuta ulaşan güvenlik tehditlerinin Arap Baharı üzerinden açıklanabileceği öngörülmekte ve küresel terörizmin küresel barışa olan etkisinin aktarılması varsayılmaktadır. Araştırma yapılırken literatür konusunda herhangi bir sınırlılık olmamakta gerekli sayıda yazılı kitap, makale, tez ve diğer kaynaklara ulaşılmaktadır. Çalışmayı nitel yöntemler yoluyla geliştirmek amacıyla bölge halkının görüşleri de dâhil edilmek istenmiş ancak olayın birinci elden tanıkları olan Kuzey Afrika ülke vatandaşlarına ulaşılmasının maliyet ve zaman açısından zor olacağı düşünülmüş ve vazgeçilmiştir. Çalışmanın 2010-2012 yılları arasına daraltılması kaynak ve veri açısından yetersiz kalınmasını beraberinde getirmiştir. Konunun geniş bir tarih aralığında ele alınması düşünülse de belirli ölçütler dışında 2010-2012 yılları dışına çıkılamamış ve zaman konusunda sorun teşkil edeceği düşünülmüş ve geniş tarih aralığı seçilmekten vazgeçilmiştir.

“Kuzey Afrika’da Çatışma, Güvenlik ve Toplumsal Dönüşüm Süreçleri / “Arap Baharı” Örneği, 2010-2012” konulu araştırma kavramsal bir çalışma olarak planlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle literatür taraması yapılarak konunun kavramsal boyutu belirlenmiştir. Literatür taraması sonucu birtakım veriler elde edilmiş elde edilen veriler tasnif edilerek teori kısmı oluşturulmuştur. Daha sonra konunun teori çerçevesinin yetersiz kalacağı düşünülmüş ve bir takım veriler araştırılmıştır. Demokrasi indeksi, küresel terörizm indeksi, küresel barış indeksi vb. veriler ışığında nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Özellikle nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanma konusunda yetersiz kalmıştır. Araştırmanın sınırları gereği ülkelere gitmenin maliyet ve zaman açısından sorun oluşturacağı düşünülmüş ve anket, gözlem, görüşme gibi nitel yöntemler kullanılamamıştır. Bu çalışma Kopenhag Okulu ve Galtung'un kavramları üzerine oluşturulmuştur. Kopenhag Okulu'nun 'güvenikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi' kavramları Buzan üzerinden anlatılmıştır. Galtung'un çatışmaları aşma üzerine oluşturduğu *transcend* kavramı da çalışmanın temel kavramları arasındadır. Çalışmayı bu üç kavram üzerinden yürütürken çeşitli kavramlarda tez içerisinde kullanılmıştır. Kısa kısa bu üç kavramı açıklamak gerekirse;

Güvenlikleştirme: Buzan'a göre; "Güvenlikleştirme, bir şeyin değerli kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak inşa edilmesi ve buna mukabil alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır."⁴

Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT) : "2003 yılında yayınlanan *Regions and Powers: The Structure for International Security*" konulu çalışma ile teori halini alan kavram ilk defa Barry Buzan tarafından kullanılsa da daha sonra okulun ana teorisi haline gelmiştir.⁵ BGKT Buzan'a göre "bir grup ülkenin temel güvenlik kaygılarının, gerçekçi bir şekilde birbirinden ayrı düşünülemez kadar birbirine bağlanması" olarak tanımlanmıştır.⁶

Transcend (Çatışmaları Aşma) : *Transcend* fikri her iki tarafında isteklerini barındıran üst bir çözüm yoludur.⁷ Galtung çatışmaların ancak aşılabilir çözüme kavuşabileceğini söylemektedir. Çatışmayı yönetmek ya da yönlendirmenin mümkün olmadığını söyleyen Galtung, *transcend* kavramını bu yüzden ortaya atmıştır.

⁴ Barry Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", *Uluslararası İlişkiler*, 2008, Cilt:5 Sayı:18, 107-123, s. 1-2.

⁵ Nebi Miş, *Güvenlikleştirme Teorisi ve Türkiye'de Güvenlikleştirme Siyaseti 1923-2003*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2012, s. 29 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

⁶ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda For International Security Studies in the Post Cold War Era*, 1991; aktaran Björn Hettne, "Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, 2008, Cilt:5 Sayı:18, 87-106, s. 90-91.

⁷ Murat Cihangir, "Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek: Çatışma Çözümüne Giriş", *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*, Vol:1 Issue:1, 2018, 54-56, s. 54.

BİRİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Güvenlik Çalışmaları Metodolojisi

Güvenlik Çalışmaları alanı kendisine Uluslararası İlişkiler literatürü içinde yer bulmuştur. Güvenlik Çalışmaları'nı anlamak için öncelikle güvenlik kavramının ne olduğunu bilmek gerekir. “ ‘Herhangi bir çatışma durumunda, aktörlerin kendi öz kazanımlarını diğer aktörlerin tehditlerine rağmen devam ettirebilmeleri ve koruyabilmeleri olarak tanımladığımız’ kavramı Buzan şu şekilde tanımlamıştır: Asıl güvenlik, tehditten özgür kalabilme gayretidir”⁸ Güvenlik Çalışmaları'nın değişime uğradığı dönem Soğuk Savaş ile başlayıp sonrasında da devam etmiştir. Bu çalışmada Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algısının uğradığı değişim anlatılacak ve Arap Baharı ile olan bağlantıları aktarılmaya çalışılacaktır. Soğuk Savaş sonrası Güvenlik Çalışmaları'nı “geleneksel güvenlik, eleştirel teori ve güvenlik, post-modernizm ve güvenlik, feminist teori ve güvenlik”⁹ başlıkları ile sınırlandırmak mümkündür. Güvenlik kavramının yıllar içerisinde konunun uzmanları tarafından net bir tanımla yapılamamıştır. “Güvenlik, tanımı itibariyle hayli tartışmalıdır. Konuyla ilgili birçok farklı yaklaşımın yanı sıra, aynı görüş içerisinde dahi benzer tanımlara ulaşmak güçlük arz etmektedir.”¹⁰ Bir oyun hamuru gibi kolay şekil değiştirmeye müsait olan güvenlik kavramı ve güvenlik algısı yıllar içerisinde yeni boyutlar kazanmıştır. Güvenlik farklı yönlerden toplumların çağdaş yaşamlarını belirleyici konumdadır. Her devlet uluslararası düzeyde halkını korumak ister.¹¹ Özellikle bu değişimin ve korumacı politikanın nasıl olduğu Kopenhag Okulu perspektifi, bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ve güvenikleştirme kavramı ile açıklanmaya çalışılacaktır. Galler Ekolü ve Frankfurt Okulu gibi yaklaşımlarla da açıklanan güvenlik kavramı nasıl bir değişim geçirmiştir, Kopenhag Okulu'nun kavramları ile Güvenlik Çalışmaları'nın bulunduğu konumu anlamak mümkün müdür, Arap Baharı'nın Güvenlik Çalışmaları açısından önemi nedir, Arap

⁸ Bülent Sarper Ağır, *Güvenlik Çalışmaları Alanında Kopenhag Okulunun Toplumsal Güvenlik Kavramsallaştırılması Çerçevesinde Bir Etnik Çatışma Örneği Olarak Kosova Sorunu*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2013, s. 16 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

⁹ Çiğdem Şahin, *Güvenikleştirme: Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Örneğinde Yeni Bir Güvenlik Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir, 2004, s. 47-70 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

¹⁰ Nasıh Sarp Ergüven, “Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sayı: 65(3), 2016, 771-835, s. 774.

¹¹ M. Kubilay Akman, “Sociology of Security in the Insecure World”, *Security Dimensions*, 2017, sayı: 23, 146-164, s. 155.

Baharı'nın etkisi değişen güvenlik algısında hangi boyuttur? gibi sorulara cevap bulunmaya çaba gösterilecektir.

Güvenlik Çalışmaları uluslararası arenada kendine çok önceleri yer bulmaya başlasa da Türkiye'de günümüz çağında yeni yeni yer bulmaya başlamıştır. Uluslararası İlişkiler alt başlığı olmaktan çıkarak üniversitelerin yüksek lisans programlarına girmeye başlamıştır. Yüksek lisans programları ile gelişme gösterdiği düşünülse de doktora programı olarak az sayıda bulunmaktadır. Güvenlik Çalışmaları ile ilgili farklı alanlardan akademisyenler çalışmalarını sıklaştırmışlardır. Çeşitli makaleler ve yürütülen tezler ile Güvenlik Çalışmaları alanında çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Türkiye'de durum bu şekildeyken Avrupa'da Kopenhag Okulu tartışmaları çerçevesinde Güvenlik Çalışmaları hızla büyümeye devam etmektedir. "Kopenhag Ekolü realist güvenlik anlayışının eleştirisi üzerinden güvenlik anlayışı geliştiren bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır."¹² Özellikle Barry Buzan'ın kavramlarına bakıldığında iki kavram ön plana çıkmaktadır: Güvenikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi. Sosyal bilimler literatüründe barış çalışmaları alanının önemli bir ismi olan Johan Galtung'un çatışmalardan yola çıkarak yapmış olduğu yorumlar ve oluşturmuş olduğu model de güvenlik çalışmalarının metodolojisinin anlaşılması açısından önemlidir.

Daha sonraki başlıklarda ayrıntılı bir şekilde açıklanacak kavramların Güvenlik Çalışmaları içerisindeki yeri önemlidir. Özellikle Arap Baharı'nın anlaşılması açısından Barry Buzan perspektifi yol gösterici niteliktedir. Güvenlik Çalışmaları'nın Türkiye açısından önemine yer verirken bir eksiklikten de söz etmek gerekir. Özellikle oluşturulan yüksek lisans programlarının spesifik güvenlik konulu dersler açısından yetersiz kalması alanın kabuğunu kıramamasına ve Uluslararası İlişkiler içerisinde eriyip gitmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında Güvenlik Çalışmaları'nın metoduna bakmakta ve kavramlarını açıklamakta fayda görülmektedir. Metot bir işi nasıl yapacağınızı ve hangi yöntemi kullanacağınızı öğrenme konusunda önemli bir yol göstericidir. Sosyal bilimlerde konunun anlaşılması ve sağlam temellere oturması ancak doğru metot ile mümkün olur. Güvenlik Çalışmaları metodolojisinin her ekol ve düşünce tarafından açıklanması farklılıklar gösterebilir. Bu farklılıklar yeni bir düşünceyi doğurarak yeni ufuklar açmaktadır. Güvenlik Çalışmaları'nda önemli bir kavram olan Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi Arap Baharı'nın geniş bir bölgeye yayılmasının nedenlerini açıklar

¹² Miş, a.g.e., s. 27

niteliktedir. Güvenlikleştirme kavramından ayrı düşünemeyeceğimiz Arap Baharı aslında yaşandığı toplumların güvenliğinin dış aktörler tarafından yeniden tahsisi amacı ile ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Bir olgunun olumlusunu yapmak için önce o olgunun olumsuz olması beklenmeli ya da olumsuz hale getirilmelidir.

Arap Baharı'nda olumsuzluk önce o toplumlara güveniksizleştirerek yapılmaya çalışılmıştır. Toplumların güvenli olmadığı bir durumda güvenlikleştirme kavramının karşılığını bulabiliriz. Demokrasi getirileceği düşünülen toplumlar önce güvensiz bir ortama sürüklenerek demokratikleştirme çabaları ile değişime sokulmaya başlanmıştır. Ancak demokratikleştirme süreci demokrasiden çok güvenliğe ihtiyacı olan bireyin kendi güvenliğini sağlama almak için harekete geçmesini beraberinde getirmiştir. Toplumlar tam bir çatışmanın içine atılmış işte burada da Galtung'un kavramlarının açıklanması ihtiyacı duyulmuştur. Güvenlik Çalışmaları'nın metodolojisinin su gibi akarak yola devam ettiğini ve bulunduğu ortamın durumuna göre şekil aldığını söyleyebiliriz. Metodu sağlam olan bir iş başarılı olabileceği gibi Güvenlik Çalışmaları metodolojik açıdan güncel olayları açıklamakta başarılıdır. Genel olarak bazı kavramların ışığında metodu açıklanmaya çalışılan Güvenlik Çalışmaları her geçen yıl önemini artırmaktadır. Yapılan akademik çalışmalar ve ülkelerin konu ile ilgili politikalarına bakıldığında bu önem insanın var olduğu her zaman diliminde kendisine karşılık bulacaktır.

1.2. Kopenhag Okulu'nun Kavramsal Perspektifi

Güvenlik Çalışmaları'nda önemli bir yaklaşım olan okul 19.yy sonlarında ve 20.yy başlarında oluşmaya başlamıştır. "Kopenhag Okulu 1980'lerin sonunda COPRI (Copenhagen Peace Research Institute-Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü) çerçevesinde oluşmuş"¹³ bir okuldur. 20. yüzyılın son yıllarında hızla gelişim gösteren Kopenhag Okulu özellikle Güvenlik Çalışmaları açısından yol gösterici olmuştur. Farklı kökenler, düşünceler ve teoriler açısından çeşitliliği olan okul ortak bir Güvenlik Çalışmaları üzerinde fikir birliği sağlamıştır. Soğuk Savaş sonrası değişen toplum yapısı ile meydana gelen güvenlik algısının yeniden oluşumunun anlaşılması açısından önemli bir yer tutar. Soğuk Savaş dönemi yıkıcı olduğu gibi Güvenlik Çalışmaları alanında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu yeni dönemde kurulmaya başlayan okul öncelikle gelenekçi güvenlik yapısını sorgulamaya başlamıştır. 2. Dünya Savaşı'nı kazanan iki büyük devlet ve

¹³ Kadir Zora, "Güvenlikleştirme: Hukuksal Meşruiyetten Siyasal Meşruiyete Evrilme ve Kopenhag Okulu", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2015, Cilt:23, 112-126, s.116.

diğer küçük devletler arasında devam eden doğrudan silah kullanmama olarak tanımlanan bir çatışma halidir. Soğuk Savaş sırasında oluşan bu çatışma hali kendi içerisinde silahlı çatışmaya dönme tehlikesi taşıyan küçük ölçekli istikrarsızlıklar ve uzun süreli devam eden bir düşmanlık barındırmaktadır.¹⁴ Silah kullanılmaması olarak açıklanabilecek Soğuk Savaş'ta iki büyük ülke olan Sovyetler Birliği ve ABD büyük bir savaşın içine girmemiş ama nükleer silahlar geliştirmişlerdir.¹⁵ Nükleer silahlarla beraber nükleer stratejisi de oluşan bu ülkelerin savaş stratejilerinin de değiştiğini söylemek mümkündür. Artık sadece cephelerde savaşarak kazanılan savaşların yerini uluslararası arenadaki politikalar ile kazanılan savaşlar almıştır. Silahlar önemini kaybederek bir araç olmuş güvenlik politikaları soğuk savaşta kimin kazanacağını resmini çizmiştir. Ülkeler artık doğrudan savaş karmaşasına girmekten kendilerini çekmişlerdir. Ancak güvenlik ikilemi (*security dilemma*) kavramı gereği taraflar savaşmasa da iki büyük ülkenin nükleer silahlanma hamleleri diğer ülkeler tarafından güvenlik tehdidi olarak görülmüştür. Kendi güvenliğini sağlama isteğiyle yaptıkları bu silahlanma süreci diğer ülkeler tarafından karşı politikalar üretmeyi beraberinde getirmiştir. Karşılıklı bir şekilde devam eden bu politika üretim süreci sonunda güvensizlik oluşmaktadır.¹⁶ Bu bağlamda ülkelerin oluşturduğu politikaların temelinde Kopenhag Okulu'nun etkilerini görmek mümkündür. Güvenikleştirme kavramı okulun en önemli kavramı ve Güvenlik Çalışmaları açısından en önemlisidir. Özellikle en çok kullanılan kavramı güvenikleştirmenin dışında Bölgesel Güvenlik Kompleksi teorisi de önemli çalışma alanlarından. Özellikle Arap Baharı açısından bu iki kavram temel alınacak ve kavramların ayrıntılı açıklaması yapılacaktır. Metodolojik olarak Kopenhag Okulu ile bir kavramsal perspektif oluşturulacaktır.

1.3. Güvenikleştirme ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT)

Güvenikleştirme çok geniş çalışma alanlarının yararına olan bir kavramdır. Kopenhag Okulu'nun Güvenlik Çalışmaları alanına kazandırdığı önemli kazanımlardan olan güvenikleştirme kavramını insan topluluklarının güvenliğinin etkilendiği beş ana sektöre uyarlaması önemli bir hamledir.¹⁷ Neorealizm ve

¹⁴ Şenol Sevim, **Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006, s. 1-10. (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**)

¹⁵ Milliyet Gazetesi, "Soğuk Savaş nedir? Soğuk Savaş dönemi ve nedenleri nedir?", <http://www.milliyet.com.tr/soguk-savas-nedir--soguk-savas-donemi-ve-nedenleri-nedir--molatik-7609/> (Erişim Tarihi: 23.11.2019)

¹⁶ Ali Bilgiç, "Güvenlik İkilemi"ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif", **Uluslararası İlişkiler**, 2011, Cilt:8, Sayı:29, 123-142, s. 129.

¹⁷ Miş, a.g.e., s. 30

pozitivizm akımlarından güç olarak kavram üzerinde önemli katkısı olan isim Barry Buzan'dır. Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi'nde çok fazla kullanılan kavram Güvenlik Çalışmaları açısından da göz ardı edilmeden kullanılması gerekir.

“Güvenikleştirme kavramı, ilk olarak 1995 yılında Ole Wæver tarafından ortaya atılmış; daha sonra Kopenhag Okulu yazarlarının diğer çalışmalarına da temel oluşturan bir teori hâline gelmiştir.”¹⁸ Buzan'a göre; “Güvenikleştirme, bir şeyin değerli kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak inşa edilmesi ve buna mukabil alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.”¹⁹ Bir yapıyı önce bozmak sonra yapmak yeni yapılan yapının doğru yapıldığını göstermez. Bozulma sürecinde neye başvurulduğu önemlidir. Şiddet kullanarak bozulan yapıyı tekrar yapmak yapılanı meşru gösterme çabasıdır. *Security Dilemma* Türkçe 'ye güvenlik ikilemi olarak çevrilmiştir. Bir ülkenin güvenliğini artırmak için yapmış olduğu hamleler karşı tarafta tedirginlik yaratmaktadır. Tedirginlik sonucu oluşan güvensizlikle beraber ülkeler karşılıklı politika üretme yarışı içerisine girmişlerdir.²⁰ Karşı aktörlerin diğer ülkeleri sebep göstererek silahlanması güvenlik kavramının temelinde bir ikilik oluşturmaktadır. Bu da yukarıda söylenen cümlede yapıyı tekrar yapma sürecinde kullanılan malzemenin meşrulaştırılması çabasıdır. Yıkılanı eski göstererek yerine yapılacak olanı meşrulaştırmaya çalışmaktır. Yani yıkılan cam bir binayı tekrar dayanıklı bir cam ile yapma düşüncesi kullanılan malzeme aynı olsa da eski ile aynı özellikleri taşımaz. Sadece eskinin değişmediğini göstermek ve yeniyi etkin kılmak için yapılan bir kelime oyunudur. Dış aktörler Güvenikleştirme kavramını kullanarak Afrika topraklarının değerli yapısına karşılık Arap Baharı'nı bir tehdit olarak inşa etmiş ve eylemleri bastırmak için yapılan hamleleri de destekleyerek Kuzey Afrika topraklarını güvenikleştirmeye çalışmıştır. Güvenikleştirme yaygın bir başarı sağlayarak sürekli devam edebilir, sınırlı sayıda başarı sağlayabilir veya başarısız olabilir.²¹ Arap Baharı'nda güvenikleştirme çabalarının başarısız olduğunu söylemek güçtür. Öyle ki ülkelerdeki mevcut liderleri devletin geleceği için bir tehdit olarak inşa eden dış aktörler liderlerin devrilmesi ile başarılı olmuşlardır. Günümüzde Kuzey Afrika'da hala etkisini devam ettiren güvenikleştirmenin sınırlı mı kalacağını yoksa sürekli devam mı edeceğini zaman gösterecektir. Devletler yapacağı hamleleri meşru hale getirmek için öncelikle eskiyi

¹⁸ Başar Baysal ve Çağla Lülecı, “Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2011, sayı:22, 61-96, s. 63.

¹⁹ Buzan, a.g.e., s. 1-2.

²⁰ Ali Bilgiç, “Güvenlik İkilemi”ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif”, *Uluslararası İlişkiler*, 2011, Cilt:8, Sayı:29, 123-142, s. 129.

²¹ Buzan, a.g.e., s. 1-2.

karalamaya başlarlar. Yerine getirilecek olanın yasadışılığını örtbas etme yoluna giderler. Oluşan yeniliğe yapılacak ya da eskiye yapılacak müdahaleler olağanüstü bile olsa buna tepki çekmek istemezler. Örneğin, bir devlet toplumsal bir hareket tehdidi ile karşılaştığında ve bu toplumsal hareketin geniş kesimler tarafından kabul görmesi durumunda yaptığı müdahaleyi meşru hale getirmek için tepki çekeceği kesimlere bunun yeniden bir inşa süreci olduğunu söyler. Bu tehdidi ortadan kaldırmak için güvenikleştirme kavramının temelinde yatan boz ve yap düşüncesini kullanırlar. Bu durumda yapılanların yeni görünmesi için elinden geleni yapmaktadırlar. Arap Baharı'nda halk ayaklanmasının temeli yeni bir rejim arayışı yani demokrasi idi. Bu bağlamda söz konusu liderler devrilerek değişime gidilmiş ancak yapılan bu değişim yenilik değil eskiye dönüşün habercisi olmuştur. Eskiye dönüş ile kastedilen ülkelerin rejimleridir öyle ki ilerleyen bölümlerde ele alınacak demokrasi indekslerinde ülkelerin mevcut rejimlerinde yönetildiğini görmek mümkündür. Yıkılan bir binadan kalan parçalar ile yapılan bu hamleler yine eskinin birebir aynısı olacaktır. Yenilik getirmediği gibi Kuzey Afrika ülkelerini otoriter rejimin derecesinin arttığı bir sürece sürüklemiştir. Bakıldığında güvenikleştirme kavramının Arap Baharı'nda kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak kullanan tarafın devlet olduğunu söylemek çelişkili bir ifade olacaktır. Zira devlet kullanmış olsa rejimi yönetenler görevinin başında olur ve daha da güçlenirlerdi ama liderlerin tek tek devrilmesi bu durumu mümkün kılmamıştır. Güvenikleştirme kavramının uygulanışı ve içeriği hakkında birtakım tartışmalar devam etmektedir. Güvenli olmayı güvenli hale getirme olarak kavramı açıklayacak olursak güvenlik sadece tek taraflı olarak inşa edilmektedir. Güvenikleştirme kavramının tam karşısında güveniksizleştirme ya da güvenlik dışılaştırma kavramı akıllara gelmektedir. Bir yeri güvenli hale getirmediği savunulan güvenikleştirme teorisi o bölgeyi güveniksizleştirmektedir görüşü kabul görmektedir. Güveniksizleştirme ya da güvenlik dışılaştırma Buzan'a göre önceden tehdit olarak algılanan bir şeyin artık tehdit olarak algılanmamasıdır.²² Soğuk Savaşın bitişiyle örneklendirdiği güvenlik dışılaştırma kavramını Arap Baharı üzerinde örneklendirmek kolay değildir. Çünkü Arap Baharı'nda tehdit olarak algılanan mevcut rejimlerin değişmesi Arap Baharı tehdidinin ortadan kalktığını göstermemektedir. Özellikler Mısır ve Suriye gibi ülkelerde devam eden eylemler ve terör o bölgedeki tehditlerin hala taze olduğunu göstermektedir. Arap Baharı tüm bu bilgiler ışığında güvenlik dışılaştırma süreci değil güvenikleştirme sürecidir.

²² Buzan, a.g.e., s. 1-2.

Okulun bir diğere önemli kavramı da Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT)'dir. "2003 yılında yayınlanan *Regions and Powers: The Structure for International Security*" konulu çalışma ile teori halini alan kavram ilk defa Barry Buzan tarafından kullanılsa da daha sonra okulun ana kavramı haline gelmiştir.²³ BGKT'nin tanımını yapmak kavramın ne olduğu hakkında fikir sahibi olmayı sağlayacağı gibi Arap Baharı'nın işleyişindeki kullanım alanlarını da görmede yardımcı olacaktır. BGKT Buzan'a göre "bir grup ülkenin temel güvenlik kaygılarının, gerçekçi bir şekilde birbirinden ayrı düşünölemeyecek kadar birbirine bağlanması"²⁴ olarak tanımlanmıştır. Bölge olarak düşünöldüğünde Kuzey Afrika'da başlayan Arap Baharı sonucu oluşan temel güvenlik kaygıları o bölgenin ülkelerini kaygıya sürüklese de bu kaygılar birbirine bağlanmış bir şekildedir. Ortak güvenlik kaygıları sonucu Buzan'a göre birbirinden ayrı bir şekilde düşünölemeyecek sorunların ülkeler aralarındaki algılanışları farklılık gösterdiğinden bir kenetlenme söz konusu değildir. Bölgesel Güvenlik Kompleksi tipleri Afrika Çalışmaları alanında yüksek lisans tezi olarak ele alınmıştır. BGKT tipleri standart, merkez, büyük güç ve süper kompleks başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Tablo eşliğinde bu tiplerin anahtar özelliklerini ve örnek ülkelerini ele alan araştırmacı şöyle bir sonuca varmıştır:²⁵

Standart olan tipin bölgesel güç olma isteğıyle kutuplaşma göstereceğini ve bu kutuplaşmanın Ortadoğu, Güney Amerika, Güneydoğu Asya, Güney Afrika gibi ülkelerde göröldüğünü söylemiştir. Merkez tipi kendi içinde dört alt başlığa ayırmış ve anahtar özelliklerini her bir tipe özgü tanımlamalarla anlatmıştır.

Sırasıyla süper güç, bölgesel güç ve büyük gücün merkezi olarak tep kutuplu bir özellik sergilediğini söylemiştir. Tek kutuplu bir ayırmda kümeleşmenin fazla olmadığı görölebilir. Süper güç (Kuzey Amerika) ve Büyük güç (Bağımsız Devletler Topluluğu ve Güney Asya) örnekleri ile anlatılmıştır. Bölgesel güce örnek verilmediğı görölen tabloda Arap Baharı sonrası isteğı ve önemi daha da artan 'Arap Birliğı' örnek gösterilebilir. 'Arap Birliğı' bölgesel olarak güç gösterisi yapmak isteyen ülkelerin oluşturduğu birlik olarak tanımlanabilir. Kurumsal güce verilen örnek (Avrupa Birliğı) aslında gücün diğere devletlerle oluşturulduğu anlamına gelmekte kurumların birer aracı olduğu belirtilmektedir. Üye devletlerin gücünü Avrupa Birliğı mevcut birimleri ve ülkelerin kurumları ile artırmaktadır. Diğere tiplerden farklı olarak büyük güçte tek kutupluluk değil iki ya da daha fazla bir kutupluluk olduğu görölmektedir. Günümüzden örnek verecek olursak Çin, ABD ve Rusya bu tip

²³ Miş, a.g.e., s. 29.

²⁴ Hettne, a.g.e., s. 90-91.

²⁵ Agung Nurwijoyo, *Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi: Arap Baharı Örneğı*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2017, s.24 (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**).

lkelerden sayılabilir. Büyük gücün diğer bölgelere doğru büyümesi ve gücünü bölgeler arası bir konuma getirmesi süper kompleks tipi ortaya çıkarmaktadır. Güney Asya ve Doğu Asya izlemiş olduğu politikalar ile süper gücü haline gelmeye çalışmaktadır. Güvenlik Kompleksi tiplerinden tezin ana konusu olan Kuzey Afrika lkeleri standart tip olarak kabul edilebilir. Arap Baharı'nın başlama nedenleri de göz önünde bulundurulurken bölgesel gücü olma isteği ile kutuplaşan ülkeleri görebiliriz. Ancak ilerleyen süreçte kurumsal tipe de kaymalar mevcuttur. Özellikle diğer aktörlerinde devreye girmesi ile Kuzey Afrika lkeleri birer kurumsal tip kalıbına dönüştürülmeye çalışılmıştır.

“Buzan, bölgesel güvenlik bağımlılığının iki temel unsuru olduğunu ifade etmiştir:

1. Belirli bir coğrafi bölgedeki devletlerarasında gücü dengesi
2. Tarihsel dostluk-düşmanlık algılamaları “²⁶

İki temel unsuru bu şekilde açıklamasının nedenlerinden en önemlisi yaşanan güvenlik dönüşümü sırasında oluşan aktörlerin bu unsurlar tarafından belirlenmesinden kaynaklıdır. Devletlerarası ya da diğer aktörler arasındaki gücü dengesi ülkeler arasındaki ilişkilerin zayıflaması veya gclenmesi açısından önemlidir. Devletlerarası gücü dengelerinin oluşmasındaki temel unsur güvenlik politikalarının varlığıdır. Güvenlik politikaları askeri alan, toplumsal yapı, siyasal alan ve çevresel faktörler alanında yapılmaktadır. Bölgesel güvenliğin sağlanması sayılan alanların gücü dengesi bağlamında eşit olması ile alakalıdır. Birinin ya da birden fazlasının bir ülkede fazla olması veya az olması gücü dengesinin bozulmasına dolayısıyla güvenlik yapısının tahrip olmasına neden olur. lkeler asırlar boyunca en önemli ekonomik yatırımlarını askeri harcamalara yapmışlardır. Diğer ülkelerden daha fazla silah daha kaliteli silah veya daha etkili silah alma yarışı içerisine girmişlerdir.

Aslında bir gücü dengesi kurma çabası bu açıdan yok gibi görünmektedir. Ülkelerin elinde bulundurduğu silahları diğer ülkelere satması bir gücü dengesi isteği ile mi yoksa bir ticari çıkar uğruna mı yapılmaktadır? Rusya ve ABD gibi silah ticaretinde başrolde olan ülkeler elindeki silahları sattıkları ülkeler ile dengeye gelmesi söz konusu olmamıştır. Sadece dışa bağımlı bir şekilde silah alan ülkeler silah aldığı ülkelerin gücünü paylaşmaktadır. Bir denge değil aksine bir dengesizlik meydana gelmektedir. Toplumsal yapıda bir denge ülkeler bazında düşünülemez.

²⁶ Aslan Yavuz şir, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya”, *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, Bildiriler*, 22-24 Ekim 2008, BİLGESAM Yayını, Bişkek, 2008, s.346.

Ekonomik yapısı, dini, dili, gelenekleri vb. birçok nedenlerden kaynaklı ülkeler farklı toplumsal yapılara sahiptirler. Ülkelerin bulunduğu jeopolitik konum toplumu şekillendirir. Türkiye gibi ülkeler sınırlarında süren savaflara kayıtsız kalmayarak ülkelerine kabul ettikleri göçmenlerle toplumuna dışarıdan müdahale edilmesinin yolunu açmış bulunmaktadır. Toplumların geçirdiği dönüşümün anlaşılması Sosyoloji ile mümkündür. Sosyoloji kısa tanımıyla “toplumu ve toplumsal olayları inceler.”²⁷ Toplumu incelerken kullanılan kavramlar aynı olsa da karşılıkları her topluma göre farklılık gösterebilir. Bu durum gösteriyor ki dünya üzerinde toplumsal yapı bağlamında bir güç dengesizliği mevcuttur. Kuzey Afrika ülkeleri ile Rusya'nın eşit olduğunu söylemek güç bir yorumdur.

Çevresel alandaki güç ayrılıklarını Türkiye üzerinden anlatmaya ve görmeye çalışalım. Bulunduğu konum itibarıyla güneyinde Arap Baharı etkisi ile çatışmanın devam ettiği Suriye batısında da yıllar boyunca çatışma içerisinde olduğu Yunanistan ile komşu olan Türkiye'nin Ortadoğu üzerinde bulunması çevresel nedenlerden dolayı diğer ülkelerle arasındaki güç dengesizliğini oluşturmuştur. Güç dengesizliğin giderilmesi için doğru stratejinin belirlenmesi gerekir ancak “strateji ile şiddeti bir araya getirdiğimiz zaman konular daha da girift hale gelmektedir çünkü şiddet diğer toplumsal olayların hiç değilse bir kısmından daha fazla karmaşıklaşıyor gibi görünmektedir.”²⁸ Şiddet kişileri düşünmekten ve mantığı ile hareket etmekten alıkoyan bir olgudur. Şiddetin olduğu Arap Baharı olaylarında kişiler ve yöneticiler sağlıklı karar vermekte zorlanmışlardır. Her toplumsal olay bünyesinde şiddet barındıracak diye bir şart yoktur. Örneğin, üniversite yemek fiyatlarını protesto etmek için toplanan öğrenciler şiddet olgusu olmadan basın açıklaması yaparak veya yemekhane önünde evden getirdikleri yemeği yiyerek dağılılabirler. Küçük bir toplumsal olay olarak görülen bu eylem şiddeti içermese de büyük ölçekli eylemlere dönüştüğünde içinde siyasi şiddeti barındırmaktadır. Siyasi gücü kullanarak toplumsal olaylara şiddet ile karşılık verilebilir. Siyasi yapı açısından ele alındığında ülkelerin yönetim şekillerinin birbirinden farklı olduğunu görebiliriz. 2010-2012 yılları Arap Baharı'nın başladığı dönemde otoriter rejim ile yönetilen bir Kuzey Afrika ülkesi ile demokrasi indeksinin en yüksek derecesi on üzerinden 9.80-9.93 arasında bir değere sahip olan ve tam demokrasi ile yönetilen Norveç²⁹ arasında siyasal bir güç dengesi kurmak kibritten yapılan bir kuleye benzemektedir. En küçük alev ya da

²⁷ Mehmet Taplamacıoğlu, **Genel Sosyoloji Üzerine Bir Değerlendirme**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969, s. 9.

²⁸ Mehmet Tanju Akad, **Strateji Üzerine**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2001, s. 2-3.

²⁹ “The Economist Intelligence Unit's Democracy Index”, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 12.10.2019)

rüzgârda yıkılmaya mahkûm olan bu kule nitekim Kuzey Afrika'da başlayan yangın ile Arap Baharı'nda yıkılmıştır. Başlayan bu yangın büyüyerek savaşa dönüşmüştür. Strateji ve savaş alanında önemli bir eseri kaleme alan Sun Tzu savaş konusunda "Savaş bir ölüm-kalım meselesidir, güvenlik içinde yaşamaya ya da yok olmaya giden bir yoldur. Bu yüzden, asla her ne olursa olsun ihmal edilemeyecek bir inceleme konusudur."³⁰ diyerek savaşın ciddi sonuçlarının olmaması adına güvenlik içinde yaşamak için ihmal edilmemesini ve ölüm-kalım meselesi kadar önemli bir konu olduğu üzerinde durmuştur. Savaşta önemli olan karşı taraf ile kendi elinde bulunan imkânları eşitlik içinde tutabilmektir. Arap Baharı'nda imkânları eşitlemek ve güç dengesi kurma fikri ile bu ülkelere etki eden aktörler demokrasi vaadiyle halkı yönlendirmişlerdir. Denge kurulması amacıyla ayaklanan halk dengenin kurulduğunu mu yoksa ülkeler arası makas boyunun daha fazla açıldığını mı görüyor? bu sorunun cevabını vermek güç değildir. Siyasal alanda böylesi bir dalgalanma olan dünya arenasında herkes aynı güçte ringe çıkmamaktadır. Pastanın dilimi herkese adil bir şekilde dağıtılmadığından her alanda bir dengesizlik söz konusudur. Kuzey Afrika ülkelerinin siyasal açıdan güç dengesi kurma çabalarının başarısız olduğunu oy kullanma özgürlük ölçütü ve demokrasi indeksi ölçütünde görmek mümkündür. Arap Baharı'ndan etkilenen ülkeler bölgesel güvenliğindeki açıkların kapatılması kaygısı ile baş başa kalmıştır.

İşte burada Barry Buzan'ın BGKT unsurlarını ayırmada kullandığı ölçütlerin hayati önem taşıdığını görebiliriz. Askeri, toplumsal, çevresel ve siyasi açıdan güç dengesi olması bölgesel güvenliğin sağlanması açısından temel niteliktedir. Buzan'ın bir diğer temel unsuru olan tarihsel süreçteki dostluk ve düşmanlık algıları da ülkeleri ciddi anlamda güvenlik kaygısı üzerine düşünmeye itmektedir. Tarih ülkelerin içinde bulunduğu şu an ki konuma nasıl geldiğini kronolojik bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel süreçte ülkelerin aralarında yaşanan siyasi ve askeri anlaşmazlıkların hala çözüme kavuşturulamayanları ülkelerin başına ciddi dertler aşmaktadır. Yıllarca Türkiye-Yunanistan arasında adalar konusundaki anlaşmazlıkları medyadan takip etmekteyiz. İlk olarak Osmanlı zamanında başlayan adalar sorunu Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı Ege denizinde üstünlük kurmasıyla "20 Ekim 1912'de Bozcaada'yı, 21 Ekim'de Limni'yi, 30 Ekim'de Taşoz ve Gökçeada'yı, 31 Ekim'de Bozbaba (Efstradios) Adası'nı, 1 Kasım'da Semadirek, 4

³⁰ Sun Tzu, **Savaş Sanatı** (Çev. Pınar Erturan), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 11.

Kasım'da İpsara, 17 Kasım'da da Ahikerya (İkaria) Adası'nı işgal etmiştir". Daha sonra işgale devam eden Yunanistan Sakız Adası ve Midilli'yi de ele geçirmiştir.³¹

Ülkeler Uluslararası İlişkiler bağlamında görüşmeler sürdürse de karşılıklı tarihin derin kuyularından gelen 'adalar anlaşmazlığı' çıkmaktadır. Bu anlaşmazlık aynı bölgede bulunan iki ülkenin bölgesel açıdan güvenliğini düşünmesine sebep olmaktadır. Adalar üzerinde hak talep eden ülke hangisi olursa olsun bölgede gerilimin fitilini ateşleyen hamleler yapmaktadır. Buzan ikinci temel unsurunu oluştururken tarihsel dostluktan ziyade tarihsel düşmanlığın etkilerine dikkat çekmek istemiş olabilir. Zira ülkelere zarar veren dostluk değil düşmanlıktır. Hiçbir dostluk hamlesi bölgeyi güvensiz hale dönüştürmez güvenlik kaygısı oluşturmaz aksine bölgesel güvenlikten tam anlamıyla bahsetmemizi mümkün kılmaktadır. Düşmanlık tarihler geçtikçe artmakta ve daha da şiddetli boyutlara ulaşmaktadır. Ancak dostluk gelişme yerinde saysa bile ülkelere yararı olur yararı olmasa bile zararı dokunmaz diyebiliriz. Tarihsel dostluk döngüsü ülkeleri nasıl etkiliyor? özellikle aynı bölgenin ülkeleri dostluk içerisinde ise bölgesel güvenliği şekillendirirken işbirliği yaparlar. İşbirliği sonucu kolaylaşan güvenlik yönetimi farklı bir boyut kazanır. NATO'nun üye ülkelerinin sınırlarını tehdit eden herhangi bir sebepte ortak bir savunma politikası oluşturmasını dostluk hamlesi olarak görebiliriz. Ancak Kuzey Afrika'da Arap Baharı'nın ciddi etkilerini hisseden Libya'ya NATO'nun yapmış olduğu müdahale tarihsel dostluktan mı yoksa bölgesel olarak oluşan güvenlik endişesinden mi kaynaklıdır?

Dostluk ve düşmanlık birbirinin zıttı kavramlardır. Düşmanlık belirli bir düzeyde olumlu bir sonuca dönüştürebilir. Ünlü filozof Sokrates dostluk ve düşmanlık üzerine şu yorumu yapmıştır. "Dost seven değil, sevilendir ve düşman da nefret eden değil, nefret edilendir"³² diyerek insanın dostluk algısını kendi oluşturduğunu ve kişiden kişiye değişiklik göstereceğini söylemektedir. Dostumun düşmanı düşmanımdır düşüncesi ile dost olan iki ülkeden diğerine yapılan müdahale diğer ülkeyi ilgilendirmese bile düşmanlık ve dostluk zıtlığının getirisi ile bir anda tehdit olarak görülebilir. Bunun en belirgin örneğini savaşlarda ülkelerin birbirine yardım götürmesi sonucu ittifak oluşturmasında görebiliriz. Algı kişiden kişiye değişebilir ve dostluk hamlesi düşmanlık, düşmanlık hamlesi de dostluk olarak algılanabilir. Algılardaki bu farklılıklar ülkelerin çıkarları doğrultusunda oyun hamuru misali

³¹ Sertaç Hami Başeren, *Ege Sorunları*, Tüdev Yayınları, Ankara, 2006, s. 34-35.

³² Platon, *Şölen- Dostluk* (Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 90.

kolayca şekil değiştirebilir. Bu çıkarlar Buzan'ın birinci temel unsur olarak gösterdiği güç dengelerinde bariz bir şekilde ortaya koyulmuştur. Buzan'ın bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bölgesel güvenliğin sağlanmasının güvenlikleştirme ile mümkün kılınacağını ve gayrimeşru olanların meşrulaştırılmaya çalışıldığını göstermektedir. Güvenlik ilk doğduğumuz andan başlayarak yaşam sonuna kadar her insanın kaygısı olmuştur. İnsandan başlayan bu kaygının ülkeleri etkilemeyeceğini düşünmek hayal kurmaktan öteye geçmez. Ülkeler önce kendi varlığını ve birliğini korumak sonrada halkın güvenliğini sağlamak için güvenlik çalışmalarının önemli bir ekolü olan Kopenhag Okulu kavramlarını ve Barry Buzan'ı göz ardı etmemesi gerekir. Geleneksel güvenlik anlayışını bırakarak değişime uğramayan her ülke güvenlik açısından sorunlu haldedir. Güvenlik su gibi yoluna devam etmekte ve bulunduğu kabın şeklini almayı sürdürmektedir. Suyun yolunu kesmek sadece anlık bir önlem olup üzerinde düşünülmesi ve sudan yararlanarak elektrik üretilmesi gibi yararlanılması gereklidir. Yani güvenlik herkes için gereklidir ve Güvenlik Çalışmaları sosyal bilimler alanında hak ettiği değeri bulmalıdır. Türkiye Güvenlik Çalışmaları literatürünün genişleyerek çağı yakalaması gerekmektedir.

1.4. Johan Galtung'un Kavramsal Çerçevesi

Galtung kavramsal açıdan özellikle çatışma yönetimi alanına önemli katkılar yapmıştır. Oluşturmuş olduğu çatışma modeli ile çatışmaların aşamalarını ve nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bir diğer önemli çalışma alanı olan barış hakkında söyledikleri ile çatışmaların sonucunun barış olması gerektiğini savunduğunu söyleyebiliriz. Galtung bu iki önemli çalışma alanıyla sosyal bilimlere değerli kazanımlar sağlamıştır. Öncelikle barış çalışmaları hakkındaki görüşlerine bakacak olursak barışı pozitif ve negatif olarak ikiye ayırdığını görebiliriz.³³ Böyle bir ayrımın neden gerek duyulduğunu ve barış kelimesi zihinlerde pozitif bir anlam ifade ederken barışa nasıl negatif anlam yükleneyeceğini düşünmek gerekmektedir. Barış kelime anlamı olarak; "Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam"³⁴ olarak TDK 'da tanımlanmaktadır. Kelime anlamı olarak bakıldığında uyumun olumlu bir eylem olduğunu ve karşılıklı hoşgörü ile pekiştirildiğini görebiliriz. Tüm bu kelime anlamları ışığında "Barış çalışmalarında ilk yaklaşımlar Johan Galtung'un savaşın

³³ Baljit Singh Grewal, " Johan Galtung: Positive and Negative Peace", *School of Social Science Auckland University of Technology*, 2003.

³⁴ Türk Dil Kurumu Resmi İnternet Sayfası, "Türk Dil Kurumu Sözlükleri", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1 (Erişim Tarihi: 14.10.2019).

olmaması hali olarak ifade ettiği “*negatif barış*” kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır.”³⁵ Savaşın olmaması halinin barışçıl bir ortamın olduğu anlamına gelmediğini Galtung’un tanımında görebiliriz. Arap Baharı eylemlerinin bittiği zamanda Kuzey Afrika ülkelerinde negatif barıştan söz edebiliriz. Eylemlerin olmadığı söz konusu coğrafyada hala eylemlerin etkilerini görüyor olmamız ve zaman zaman eylemlerin alevlendiğini gazete başlıklarından okumamız tam anlamıyla barışın bölgede sağlanamadığını göstermektedir. Savaş sonucu bir diğer tarafın savaşamayacak konuma gelmesi ile barış kaçınılmaz bir süreçtir. Daha fazla zayıat vermemek adına ciddi sonuçlarla karşı karşıya gelmek istemeyen taraflar barış sözleşmesi imzalayabilirler.

Tam anlamıyla Arap Baharı sonrası böyle bir barış sözleşmesi imzalanması söz konusu olmamıştır. Bir olayın barış çözümüne ihtiyacı olması için ortaya önce şiddetin çıkması gerektiğini savunan Galtung şiddet ile doğrudan bağlantılı çıkarımlarda bulunmuştur. Şiddet çeşitli şekillerde olabileceği gibi konu gereği fiziksel şiddet sonucu oluşan savaşın üzerinde durulacaktır. Savaş tam anlamıyla bir şiddet ürünüdür ve Galtung’un çıkarımına dayanarak ortada bir barışın gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Kuzey Afrika’da liderlerin devrilmesi sonucu barışın sanki bu ülkelere geldiğini gösterme çabası Buzan’ın güvenikleştirme kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Aslında bölgeye gelmiş olan bir barış olmadığı gibi ortaya çıkarılan pozitif hava yasal olmayanın meşrulaştırılması çabasıdır. Bu çaba sonucu bölgeye barış ve demokrasi geldiğini söylemek suni bir yorum olmaktan öteye geçemez. Bu bağlamda daha önce negatif barışın tanımına yer verilirken pozitif barışın Galtung’a göre nasıl tanımlandığına bakılması gerekmektedir. Pozitif barışın tanımı yapılırken yan yana gelen iki olumlu kavramdan olumsuz çıkması beklenmemektedir. Net bir tanımı yapılamayan pozitif barış kavramına yapmış olduğu katkılar ile Galtung’un barış araştırmaları Barış Çalışmaları olarak ifade edilmektedir³⁶ ve barış çalışmalarında geniş yer tutmaktadır. Sonuçta bir barışın olması şiddet ile bağlantılı ise şiddetin olduğu yerde barıştan ve barışın olduğu yerde şiddetten söz edemeyiz. Domino etkisiyle birbirine bağlı olan bu kavramlar Galtung’un perspektifinden ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Kuzey Afrika ülkelerinin küresel barış indeksindeki konumları ele alınacak ve Arap Baharı’nın ülkelere barış getirip getirmediği tartışılacaktır.

³⁵ Atilla Sandıklı vd., *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 133-157.

³⁶ Emre Çıtak/Osman Şen der. Jonilda Rrapaj vd., *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik: Teorik Değerlendirmeler*, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul, 2014, 81-107, s. 89.

Galtung'un bir diğere önemli çalışma alanı ve adını verdiği bir modeli oluşturduğu kavramı çatışmadır. Çatışma nedir, nasıl oluşur, çatışmaların aşamaları nelerdir, çatışmalar nasıl bitirilir? sorularına cevap aranacaktır. Çatışma kavramının izleri Arap Baharı üzerinden açıklanarak Galtung'un bakış açısına daha sonra yer verilecektir. Arap Baharı halk ve rejim arasında başlayan anlaşmazlığın artmasıyla bir çatışma haline dönüşmüştür. Halk meydanlara çıkarak sloganlar eşliğinde sözlü çatışma yoluna başvurmuş daha sonra devletin çatışmanın boyutunu artırarak şiddete başvurması sonucu fiziksel çatışma oluşmuştur. Çatışma Yönetimi gibi önemli bir alanın olduğu sosyal bilimler dünyasında Güvenlik Çalışmaları'ndan ayrı bir çatışma kavramı düşünülmemektedir. Şiddetin ortaya çıkması ile Galtung'un sunmuş olduğu olasılık gerçekleşmiş ve çatışma meydana gelmiştir. Şiddetin olduğu her yerde çatışmadan söz etmek mümkün değildir. Ancak bu süreci doğru yönetemeyenler kendini bir çatışmanın içinde bulmaktadırlar. İş yerindeki bir müdürün işçiler arasında herhangi bir sebepten oluşan çatışmayı göz ardı etmesi çatışmanın büyümesine ve şirket çıkarlarına zarar vermesine yol açar. Müdürün yerine Kuzey Afrika devlet yöneticilerini koyacak olursak halkın isteklerine tam anlamıyla cevap veremeyen ve çatışmayı doğru yönetemeyen ülkeler olayların ciddi sonuçlarıyla karşı karşıya kalacaklardır. Şiddetin bastırılmaması ve oluşan çatışma ortamının yatıştırılmaması sonucu olaylar Ortadoğu'ya sıçrayarak çözümü zor bir hal almıştır. Galtung negatif barışı savaşın olmaması durumu olarak açıklamıştır.

Hem Kuzey Afrika hem de Ortadoğu'da böyle bir negatif barıştan söz etmek imkânsızdır çünkü hâlihazırda bölgede eylemler devam etmektedir. Birbirleriyle bağlantılı kavramları oluşturan Buzan ve Galtung eylemlerin bitirilmesi için gereken çözüm yolunu ve eylemlerin sonuçlarının hafifletilmesinin yol haritasını bizlere göstermektedir. Tek tek güvensiz olan ülkeleri güvenikleştirerek bölgesel bir güvenlik inşasından söz edilebilir. İki kavramın etkisiyle bölgede şiddet unsurunun ortadan kalkacağı düşünülürse herhangi bir barış çabasının olmayacağını Galtung'un kavramları ile okuyabiliriz. Şiddetin olmadığı yerde çatışma ve çatışmanın olmadığı bir yerde de barış ihtiyacı gerekmemektedir. Ancak çatışmanın kaçınılmaz bir sonuç olduğu nettir. Bölgeyi güvenli hale getirmek için oluşturulan politikaların sertliği güvenliksizleştirmeyi oluşturabilmektedir. Yasayla ilgisi olmayan yollara başvuran rejim yönetenler suni bir gündeme kapılıp giderler ve önlerindeki en gerçekçi sorun olan çatışmayı yönetemezler. Buzan ve Galtung'un kavramlarının arasındaki bağlantının geliştirilerek yeniden oluşturulması sonucu Güvenlik Çalışmaları alanına farklı bir kavramsal bakış açısı getirileceği düşünülmektedir. Farklı bir bakış açısı oluşturularak uluslararası politika üreten ülkelere güvenlik

yönünden katkısı olacaktır. Politika üretme aşamasında NATO, AB, BM vb. gibi uluslararası kuruluşlar ve örgütler şiddeti bastırma yetkisini kendilerinde bulmaktadırlar. NATO, AB, ve BM nedir, görevleri nelerdir, yapıları nasıldır, şiddet ve çatışma yönetimindeki önemleri nelerdir? gibi sorularla bu kuruluşların yapısı kısaca açıklanacaktır.

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı anlamına gelen örgüt 1949 yılında kurulmuş daha sonra dünya siyasi tarihinin ve askeri tarihinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. Antlaşmanın temelini oluşturan 5.maddeye göre üye olan devletler “Avrupa ya da Kuzey Amerika’da aralarından birine ya da birkaçına karşı girişilecek silahlı bir saldırıyı bütün üye devletlere karşı bir saldırı sayacak ve böyle bir saldırı gerçekleştiğinde de Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 51.Maddesi ile tanımlanan tek başına ya da toplu olarak kendini savunma hakkı uyarınca tek tek ve öteki üye ülkelerle birlikte, silahlı kuvvet kullanma da dâhil, gerekli gördüğü bütün önlemleri alarak saldırıya uğrayan üye devlete ya da devletlere yardım edecektir.”³⁷ Kısaca kuruluş amacına bakıldığında şiddeti bastırma yetkisini kendinde bulduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun bir örneğini şöyle açıklamak mümkündür, Libya’ya “19 Mart günü NATO önderliğindeki Batılı güçler Kaddafi rejiminin sivil insanları öldürmesini bahane ederek Şafak Yolculuğu Operasyonu adını verdikleri hava ve deniz harekâtına başladılar.”³⁸

BM: Birleşmiş Milletler anlamına gelen kuruluş devletlerden oluşmuştur ve günümüzde de çoğu devlet bu birliğe katılım sağlamıştır. Organizasyonun kurucularının amaçları arasında yer alan “barışın idamesi alanı, politik gelişme alanı, ekonomik ve sosyal gelişme alanı, hukuki gelişme alanı”³⁹ gibi alanların işlemlerini sağlama amacı BM’nin birinci önceliğidir. Arap Baharı zamanında barışın tahsisi konusunda hamleleri yapmada geciktiği düşünülen BM’nin barışçıl ortamı sağlayamadığı ilerleyen bölümlerde indekslerle anlatılacaktır. BM’nin altı ana organı bulunmaktadır:⁴⁰

-Genel Kurul

-Güvenlik Konseyi

³⁷ Semih Hiçyılmaz, *Halklara Karşı Bir Örgütlenme NATO Kuruluşundan İstanbul Zirvesine*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul, 2004, s. 7.

³⁸ Cantürk Caner ve Betül Şengül, “Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz”, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2018, Sayı:6, 45-70, s. 65.

³⁹ Charles Chaumont, *Birleşmiş Milletler* (Çev. Radi Başgut), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 13, s. 49.

⁴⁰ Birleşmiş Milletler, *Birleşmiş Milletler Hakkında Temel Bilgiler*, Birleşmiş Milletler Yayını, Ankara, 1971, s. 5-12.

-Ekonomik ve Sosyal Konsey

-Vesayet Konseyi

-Uluslararası Adalet Divanı

-Sekreterlik.

Bu 6 ana organdan Arap Baharı açısından önemli olan ve Arap Baharı sürecinde aldığı kararlar ile etkisini gösteren Güvenlik Konseyidir. Güvenlik Konseyi, 5 daimi üyesi bulunan ve amaçlarının arasında en önemlisi barış ve güvenliği korumak olan bir organdır.⁴¹ Barış ve güvenliği tahsis etmek ve korumak için Afrika, Kuzey Afrika ülkeleri ve Arap Baharı'ndan etkilenmiş diğer ülkeler adına raporlar tutmakta ve karar almaktadırlar.

AB: Avrupa Birliği düşüncesi Avrupa ülkeleri tarafından daha önce defalarca denenmiştir ancak günümüzdeki adını alması 1991 yılının son ayında Maastricht'te kabul edilen Avrupa Birliği Antlaşması ile sağlanmıştır.⁴² Temelleri sağlam bir şekilde atılan ve ilk defa böylesi bir bütünleşmeye erişen AB, ikinci dünya savaşı sonrasında dünya arenasında beliren iki büyük güç ABD ve Sovyetler Birliğinin etkisini azaltmak için özellikle Batı Avrupa devlet liderleri tarafından kurulmuştur. AB'nin temel amaçları arasında ABD ve Sovyetler Birliği karşısında kaybedilen uluslararası ilişkilerdeki üstünlüğünü eski konumuna kavuşturmak ve ekonomiyi çalışır hale getirme fikri vardır.⁴³ AB'nin Arap Baharı'na etkisi kuruluş amacında saklıdır. Sovyetler Birliği etkisini azaltmak için kurulan AB genellikle Sovyet destekli hükümetleri olan Kuzey Afrika ülkelerini Arap Baharı'nda nasıl etkilemiştir? Temel varoluş amacı doğrultusunda hareket eden AB'nin Arap Baharı'na müdahalesinin olup olmadığı müdahalesi varsa da doğruluğu ve yanlışlığı tartışmaya açık bir olgudur.

İşte tüm bu tanımlar sonucu örgütlerin ortaya çıkışının asıl sebebinin şiddet ve şiddet sonucu oluşan güvenlik kaygısı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şiddet ile ortaya çıkan çatışma ortamı böyle kuruluşların ortaya çıkışını da hızlandırmıştır. Dünya üzerinde barışı sağlamak ve düzeni korumak için kurulan bu örgütler politikaları üretirken mutlaka Kopenhag Okulu ve Galtung'a yer vermesi gerekmektedir. Oluşturulan raporlarda yer verilen verilerin anlaşılmasının bu yolla

⁴¹ Birleşmiş Milletler, a.g.e., s. 7.

⁴² Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Tarihi* (Çev. Hale Akay), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 287.

⁴³ Esra Çayhan ve Nurşin Ateşoğlu Güney, *Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-TÜRKİYE*, Afa Yayıncılık ve Tüses Vakfı, İstanbul, 1996, s. 93.

mümkün olacağı düşünülmektedir. Uluslararası İlişkiler’de çatışmayı çözmek zahmetli ve uzun bir süreçtir. Çatışmayı çözmek mevcut örgütler aracılığıyla iki devletin müzakere etmesi ile mümkündür. Müzakereyi yönetmek başlı başına ayrı bir alandır. Diplomasi trafiği içerisinde kullanılan dil ve takınılan tavır süreci ciddi şekilde etkiler. Arap Baharı’nda doğru müzakere yürütüldü mü? sorusu akıllara gelmektedir. Yapılan hamleler ve oluşturulmaya çalışılan birliklerin durumlarına bakıldığında pek de olumlu bir tablo görülmemektedir. Diplomasi ve müzakere yoluyla çatışmaların aşılabilmesi sonucu Galtung çatışmanın ancak aşılabilir (*transcend*) ortadan kalkacağını düşünmektedir.⁴⁴ *Transcend* fikri her iki tarafında isteklerini barındıran üst çözüm yoludur.⁴⁵ Çatışmayı yönetmek ile uğraşmak ciddi zaman kayıplarına yol açacağı gibi ulaşılabilecek sonucu da farklılaştırabilmektedir. Bir çatışmayı aşma fikri içinde yönetilmeyi de barındırır da engelli bir koşuda engeller üzerinden atlayan atlet gibi yapısal olarak görülebilmektedir. Atletin engeller üzerinden sorunsuz atlaması sonucu birinciliği ya da başarıyı kazanabileceği gibi çatışmayı doğru şekilde aşmakta başarı sürecini doğuracaktır. Ancak engelleri düşüren atletin her engel düşürüşünde aldığı süre cezası ve ciddi yaralar alması yarışı bitirememesini beraberinde getirmektedir. Galtung çatışmayı aşma fikrini tam da bu düşünce temeline dayandırmıştır diyebiliriz. Yani atletin engelleri aşmada yaşadığı sıkıntıların çözümü Galtung’un fikriyle örtüşen ve her iki tarafın isteklerini barındıran bir çözüm yoluyla mümkündür. Arap Baharı sürecinde Galtung’un *transcend* çözümü ne kadar uygulanmıştır? her iki tarafın yani halkın ve rejimin isteklerini içeren bir çözüm yolunun oluşturulduğu fikri sağlam temellere sahip değildir. Halkın isteği demokrasi iken rejimin isteği olayları bastırma ve otoriter rejimlerini sürdürme fikriydi. Çatışmanın çözümü noktasında üçüncü aktörlerin devreye girmesiyle aslında sadece halka isteklerinin sağlanması sözü verilmiş gibi görülmektedir. Ancak mevcut yönetimlere de yöneticilerinin istekleri doğrultusunda sözler verilmiştir. Bu durum Galtung’un çatışmaları aşma fikriyle zıt konumdadır. Arap Baharı’nın bu kadar uzun sürmesini ve hala etkilerinin devam etmesini çatışmaların aşılabilmesine bağlamak mümkündür.

Yönetmek ya da çatışma üzerine fikir beyan etmek atletin devirdiği engeller gibi ülkelerin önüne engel oluşturacaktır. İşte tam da bu noktada çatışmaları aşma hamleleri yapılmış olsaydı Arap Baharı süreci nasıl ilerlerdi sorusu dillerde yankı bulmaktadır. Çatışmalar yönetilmek yerine aşılmaya çalışılırdı nasıl sonuçlar ortaya çıkardı bunu zaman gösterecektir. Galtung’un kavramsal izlerini sanat

⁴⁴ Murat Cihangir, “Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek: Çatışma Çözümüne Giriş”, *International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences*, Vol:1 Issue:1, 2018, 54-56, s. 54.

⁴⁵ Cihangir, a.g.e., s. 54.

sosyoloji bağlamında ünlü ressamların eserlerinde görmek mümkündür. Geçmişten bugüne devam eden savaşlar çatışmanın bir ürünü olarak toplumları etkilediği gibi dönemin sanatçıları da eserlerini ortaya çıkarırken etkilememesi mümkün değildir. Toplum yapısı içerisinde gerçekleşen bir çatışmanın o toplumun sanatçıları da yönlendirmesi doğal akışıyla olan bir durumdur. Söz uçar yazı kalır sözünden hareketle bizlere dair iyi-kötü, çirkin-güzel ne varsa⁴⁶ sanat eliyle kalıcı olarak gelecek nesillere taşınır.

⁴⁶ M. Kubilay Akman, "Savaşın ve Çatışmanın Sanatta Temsili / Sanat Sosyolojisi ve Güvenlik Sosyolojisi Çözümlenmeleri", *Researcher: Social Science Studies*, cilt:6 sayı:4, 2018, 168-181, s. 169.

İKİNCİ BÖLÜM

KUZEY AFRİKA'DA YÖNETİM, GÜVENLİK VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİ

2.1. Kolonyalizm Sonrası Dönem

Konuya tarihsel bir pencereden bakmadan önce Kolonyalizm'in ne olduğunu tanımlamak gerekir. Kolonyalizm fikri ortaya çıktıktan sonra Kuzey Afrika ülkelerinin yönetim, güvenlik ve toplumsal durumunun nasıl olduğunu görmek için öncelikle fikrin ana hatlarıyla ele alınması gerekir. Afrika denilince aklımıza sömürge fikri ve sömürgeleştirilmiş bir coğrafya gelmektedir. Bunun olması kolonyalizm sonrası döneme denk gelmiş ve bu fikir bir sömürge hareketi olarak görülmeye başlanmıştır. Sömürgecilik faaliyetlerinde "Birinci Dünya Savaşı sırasında emperyalist güçlerin doğrudan işgal ettiği ya da çeşitli yollarla denetimi altına aldığı topraklar yeryüzünün onda dokuzuna tekabül ediyordu."⁴⁷ Savaş sırasında işgal eden ya da kontrol eden ülkelerin çoğunlukla batılı ülkeler olması doğudan üstün olduklarını düşüncelerinden kaynaklıdır. Batı ülkesi "Britanya, dünyadaki bütün toprakların beşte birini ve toplam nüfusun dörtte birini yönetmekteydi."⁴⁸ Yıllarca dünya üzerinde batı ülkeleri kendilerini doğu ülkelerinden üstün görmüş ve tahakküm oluşturmuşlardır. Ancak olayın karşıtı bir durumda doğu ülkeleri de 'batılılaşma' fikriyle bilinmektedirler. Batılılaşma fikrinin sömürge haline getirmediği ülkelerde olağan akışında işlediğini görebiliriz. Teknoloji, sanayi ve birçok alanda batıyı örnek alan toplumlar yeniliği yakalamışlardır. Ancak Afrika ülkelerinde bu durum tam tersi olmuştur. Kuzey Afrika ülkelerinde konuşulan dillere baktığımızda en yaygın olanları Fransızca ve İngilizce olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ülkenin ana dilinden farklı olarak başka bir dilin konuşulması konuşulan dillerin toplumsal yapıya entegrasi ile mümkündür. Sevahili dilinin yanı sıra (yerel Afrika dili) Portekizce (Mozambik) , İspanyolca (Fas), İngilizce (Gana, Kamerun, Kenya vb.) gibi birçok dilin Afrika ülkelerinde ana dil olarak konuşulduğunu görmek mümkündür.⁴⁹ Tarih sayfaları şöyle bir karıştırıldığında Fransa ve İngiltere'nin Afrika kıtasındaki sömürge faaliyetlerine rastlamak mümkündür. Özellikle Fransa futbol milli takımında Afrika

⁴⁷ Robert J. Young, *Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş* (Çev. Burcu Toksabay Köprülü, Sertaç Şen), Matbu Kitap, İstanbul, 2016, s. 3.

⁴⁸ Young, a.g.e. , s. 3.

⁴⁹ İstanbul Ticaret Odası, "Afrika'da Ticaret Dilleri", https://www.itohaber.com/koseyazisi/210724/afrika_da_ticaret_dilleri.html (Erişim Tarihi:23.11.2019)

kökenli sporcuların fazlalığı sömürgecinin farklı bir boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Günümüz çağında tam anlamıyla bir sömürgeci söz etmenin yetersiz kalınacağı düşünülse de Afrika'nın içinde bulunduğu durum temel alındığında ilerleme olmamış sömürgecilik fikrinden çıkış sağlanamamıştır.

“Kolonyalizm terimi, yeni bir yere yerleşen, fakat anayurtla bağlarını koruyan topluluk anlamına gelen “colonia” kelimesinden gelmektedir.”⁵⁰ Arap Baharı'nın sığırdığı ve etkisinin hala devam ettiği Ortadoğu ülkesi Suriye'den savaş sebebiyle Türkiye'ye gelen göçmenleri *colonia* tanımıyla açıklamak mümkündür. Yeni bir ülkeye yerleşmiş gibi görünseler de özel günlerde sınırdan anavatanları Suriye'ye geçerek oradaki akrabalık bağlarını korumaktadırlar.⁵¹ Anayurt bağı ise tam anlamıyla koruyup korumadıklarını söylemek eldeki verilerle zor görünmektedir. Kolonyalizm fikri başka bir ülkenin toprak bütünlüğüne ve mallarına yapılan müdahale olarak açıklanabilir. Hala topraklarından uzakta milyonlarca Suriyelinin olduğunu düşünürsek Kolonyalizm'in bölgede etkin bir şekilde devam ettiğini söylemek mümkündür.

Konunun ana hareket noktası olan Kuzey Afrika ülkelerinde Arap Baharı sırasında böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Öyle ki yapılan eylemlere katılan halkın sayısının fazlalığı hala anavatanlarında olduklarını ve kolonyalizm fikrinin sekteye uğradığını göstermektedir. Toprak bütünlüğüne tam anlamıyla bir saldırı olmasa da liderlerin el çektirilmesi sonucu diğer aktörlerin etkin bir şekilde kolonyalizmin öncüsü olduğunu söyleyebiliriz. Mallarına herhangi bir zararın verildiğini gösteren veriler olmadığı için Afrika'nın kolonyalizm fikriyle doğrudan sömürgeleştirilmediğini yumuşak güç uygulanarak sömürgeleştirildiğini görmemiz mümkündür. “İki temel kolonyalizm tipinden bahsedilebilir: kapitalizmin gelişim aşamasındaki serbest rekabete dayalı eski tip kolonyalizm (19. yüzyıl öncesi) ve Sanayi Devrimi ile gelen kapitalizme dayalı yeni tip kolonyalizm”.⁵² Sanayi Devrimi 19. yüzyılda çeşitli nedenler sonucu gerçekleşmiştir. 16. yüzyılda artan kolonileşme faaliyetleri ve Aydınlanma Çağı sonrası gelen Fransız Devrimi bu nedenlerin en

⁵⁰ Alper İplikci, “Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, 1527-1540, s. 1529.

⁵¹ Sözcü Gazetesi, “Suriyeliler bayram tatili için ülkesine gitti”, <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/5-bin-suriyeli-bayram-icin-gitti-5253260/> (Erişim Tarihi:23.11.2019)

⁵² Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi: 13.Yüzyıl-20.Yüzyıl* (Çev. Muna Cedden), Ankara, 2002; aktaran Alper İplikci, “Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2017, 1527-1540, s. 1529.

önemlidir.⁵³ Eski tip kolonyalizm gözle görülür bir şekilde bir bölgeyi ya da ülkeyi sömürge altına almaktır. Gelişen kapitalizm ile ekonomik güçlerini arttıran güçlü kapitalist ülkeler topraklarını işgal etmek suretiyle başka ülkeleri sömürgesi haline getirmiştir. Serbest rekabet olduğu için ülkeleri bağlayan herhangi bir anlaşma olmadığı için rahat hareket edilmiştir. İşte tam da bu noktada Afrika'nın kolonyalizmin ilk çıktığı eski haline geldiğini ve yönetim, güvenlik ve toplumsal alanda değişime uğradığını söylemek mümkündür. Güçlü ekonomisi olan ülkelerin şekillendirdiği Kuzey Afrika ülkelerinde öncelikle yönetim organizasyonlarının kendi çıkarları doğrultusunda olması kaçınılmazdır. Kanun koyucular ve ülkenin yönetiminde söz sahibi olanların oluşturduğu güvenlik politikaları da diğer aktörlerin istekleri doğrultusunda şekillenecektir. Yıllarca dışarıya bağlı bir şekilde yaşamaya mahkûm edilmiş Kuzey Afrika Arap Baharı ile özgürleşmeyi mi düşündü yoksa dış aktörlerin müdahalesi ile gerçekleşen yeni bir sömürge hareketi miydi? Halk yönetimde söz sahibi olmayı temel alan demokrasi isteğini her alanda dile getirse de kolonyalizm etkisi ile bu istek hiçbir zaman karşılık bulmamıştır. İsteklerinin sonuçsuz kaldığını gören halk güvenlik açısından da ciddi sorunların habercisi olmuştur. Kuzey Afrika ülkelerinin güvenlik açısından kendilerini eksik bulduklarını ve oluşturmaya çalıştıkları özgür Afrika düşüncesinin sağlam temelli olmadığını "kıta dışı aktörlerin Afrikalı muhataplarıyla eşitler arası bir işbirliği tesis etme anlayışından ziyade, ekonomik çıkarlarını garanti altına almaya ve kendilerini etkileme potansiyeli dolayısıyla; yasadışı göç, terörizm ve salgın hastalıklara odaklandıklarını belirtmek gerekiyor."⁵⁴ görüşünden anlamak mümkündür. Kuzey Afrika ülkelerinin güçsüzlüğünün nedenleri Foucault'un güç tanımına bakılarak anlaşılabilir. Gücü stratejinin bir parçası olarak ele almamız gerektiğini söyleyen Foucault "kültürel söylemler ve onların düzenekleri ile" gücün yayıldığını söylemektedir.⁵⁵ Kuzey Afrika ülkeleri gücü stratejinin bir parçası olarak görmemiş ve ayrı düşünmüştür. Kültürel söylemlerle de gücü temellendiremeyen rejimler Kuzey Afrika'da güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. Sömürge faaliyetlerinin sürekli olduğu Afrika ülkeleri genellikle özgürlük arayışı içerisinde olan bir toplumdur. Özgürlük fikrinin zihinlerde yer edindiği ancak yüksek sesle söylendiğinde özgürleşmenin gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Toplumsal açıdan ciddi

⁵³ Bekir Güzel, "Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Emile Zola'nın Germinal Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2014, Cilt:7, Sayı:33, 157-165, s. 158.

⁵⁴ Yusuf Kenan Küçük, "Afrika küresel güvenlik ve ekonomi siyasetinin neresinde?", Independent Türkçe, <https://www.independentturkish.com/node/54396/d%C3%BCnyadan-sesler/afrika-k%C3%BCresel-g%C3%BCvenlik-ve-ekonomi-siyasetinin-neresinde> (Erişim Tarihi:23.11.2019)

⁵⁵ Ergüder Toptaş, *21. Yüzyıl'da Savaş Yeni Bir Mücadele Felsefesine Doğru Harp ve Stratejiyi Yeniden Düşünmek*, Kripto Yayınevi, Ankara, 2009, s. 137.

dönüşümler geçiren Kuzey Afrika ülkelerinin Kolonyalizm akımının etkisinden ne zaman kurtulacağını uluslararası arenadaki güç dengesini sağladığında konuşmak gerekmektedir. Eski tip kolonyalizmde sadece zor kullanarak el koymaktan bahsedilirken modern kolonyalizmde “hâkimiyetin kurulduğu toprakların ekonomisini yeniden biçimlendirme, insan ve kaynak akışı, anayurt ile üzerinde güç kurulan toprak arasında kompleks ilişkiler kurma gibi durumlarda söz konusu olmuştur.”⁵⁶ Tek tek farklı durumları Kuzey Afrika ülkeleri üzerinden açıklama ihtiyacı doğmuştur. Arap Baharı başlangıcı itibariyle üniversiteli bir gencin kendini yakmasıyla başlamış sonrasında büyük bir yangına dönüşerek halkın liderlere yönelik eylemleriyle devam etmiştir. Liderlere yönelik eylemlerin olması ve söz konusu liderlerin değişmesiyle ciddi bir yönetsel dönüşümün yaşandığı görülmektedir.

Yönetim şekli açısından kalıcı bir değişikliğin olmaması sadece kişilerin değişmesi tam anlamıyla bir değişiklikten söz etmeyi zorlaştırmaktadır. Kişilerin değişmesi daha farklı politikaları beraberinde getirdiği gibi modern kolonyalizmin etkisi sonucu hâkimiyet kuran aktörler Kuzey Afrika ülkelerinin ekonomisini yeniden biçimlendirmiştir. Arap Baharı sonrası ekonomisinde ciddi dalgalanmalar olan ülkelerin tekrar eski haline dönmesi için yardımcı olan dış aktörler kolonyalist bir bakış açısı izlemektedirler. Afrika ülkelerinin sömürge fikrinden bir türlü kurtulamadığı Arap Baharı sonrası yapılan revizyonlarda bir kez daha görülmüştür. Modern kolonyalizmde ciddi kaynak akışı sağlanması ekonomisi güçlü ülkeler tarafından hem halka hem devletlere yapılmıştır. Daha çok halka yapılan kaynak akışının amacı halkın bir araç olarak kullanılmasının düşünülmektedir. Araç görevi gören halk propagandanın da gücü ile daha da güçlendirilmiştir. İnsan akışı ise eylemlere katılan insan sayısının günden güne artması ile doğru orantılıdır. Anayurdu belli olan dış aktörler kolonyalist politikalarını uyguladıkları ülkeler ile kendi ülkeleri arasında karmaşık ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Kuzey Afrika ülkelerinde eski liderlerin yerine gelen liderlerin bu ülkeler ile yapmış olduğu herhangi bir askeri, politik ve ekonomik anlaşma buna örnek gösterilebilmektedir. Kurulmuş olan kompleks ilişki Kuzey Afrika ülkelerini daha da bağlamıştır. Özgün güvenlik politikası oluşturamayan ülkeler tekrar yapmaktan öteye geçememişlerdir. Otoriter rejimle yönetilen Mısır, Libya, Fas, Cezayir ve Tunus'ta Arap Baharı sonrası yönetim şekli açısından dönüşümün yaşanmadığını sonraki konu başlıklarında demokrasi indekslerinden yararlanarak görebiliriz. Toplumsal açıdan en önemli ve ülkeleri ciddi etkileyen değişim ise halkın eylem gücünü keşfetmesi olmuştur. Kolonyalizm öncesinde böyle bir gücü kullanmayan halk kolonyalizm sonrası farkına

⁵⁶ İplikci, a.g.e., s. 1529.

varmış ve toplumsal yapıda ciddi yeniliklerin olmasına aracı olmuştur. Mısır'da Mursi sonrası başa gelen Sisi yönetimine karşı günümüzde süren eylemler halkın nasıl bir toplumsal dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Yönetime karşı devam eden bu eylemler bir konu hakkında daha fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Yönetim açısından dönüşümün devam ettiği ancak güvenlik açısından aynı noktada olunmasıdır. Güvenlik politikalarını tazelemeyen her ülke gibi Mısır'da hala aynı sıkıntıları çekmekte ve kolonyalizm öncesi döneme dönüş izlerini taşımaktadır. 'Kolonyalizm Afrika ülkelerine özgürlük getirdi' düşüncesi yaşanan gelişmeler ışığında mümkün olmamaktadır.

2.2. Batı Kolonyalizm'nin Oluşturduğu Gelişmeler

Akademik literatürde kolonyalizm kavramı sömürgecilik olarak kendisine karşılık bulmuştur. Sömürgeciliğin batı tarafından yapıldığı genel kabul görmüş bir durumdur. Mevcut kolonyalizm kavramı ise batılı bir kavrama dönüşmüştür ve batının sömürgecilik faaliyetleri yanında anılmaya başlanmıştır. Avrupa ülkeleri birer imparatorluk kurma arzusu içerisinde iken "sömürgeleştirme artık doğrudan doğruya askeri işgal yoluyla"⁵⁷ gerçekleşmekte ve yıllar içerisinde sömürgecilik çeşitleri artış göstermeye başlamaktadır. Doğu ülkelerinin içerisindeki Batı yayılcılığı 20. yüzyılın ilk çeyreğinde siyasi ve ekonomik açıdan zirve yapmıştır. Özellikle Kuzey Afrika ülkeleri içerisinde sömürgecilik faaliyetini yoğun bir şekilde yürüten Fransa, ekonomik açıdan güçlü bir konuma gelmiş ve mevcut sömürgeci Avrupa devletlerinin zirvesini İngiltere ile paylaşmıştır.

İngilizler ile "özdeşleşen eski sömürgeci yapının son bulmasıyla"⁵⁸ yeni bir sömürgecilik tipine geçilmiştir. ABD'nin öncü olduğu "yeni tip sömürgeciliğin önceliği"⁵⁹ ekonomi yerine stratejik olarak üstünlüğü sağlamaktır. Ekonomiyi ötelemiş gibi gözükken yeni tip sömürgecilikte asıl amaç kolonileştirilen ülkeleri yöneten ve kendisine mecbur bırakan bir sistemin içine dâhil etmektir. Stratejik üstünlüğü elinde bulunduran her devlet güçlü bir ekonomiyi de kazanacaktır. Sömürgeciliğin hâkim olduğu ve Arap Baharı'nın sürdüğü Kuzey Afrika

⁵⁷ Pierre-Jean Luizard, *İslam Topraklarında Otoriter Rejimler* (Çev. Egemen Demircioğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 39.

⁵⁸ Azmi Özcan vd., *Sömürgecilik Tarihi(Afrika-Asya)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2014, s. 115.

⁵⁹ Özcan, a.g.e., s. 115.

toplumlarında sömürgecilik ile gelen savaşın Yaşar Nuri Öztürk'e göre din savaşı⁶⁰ olarak isimlendirilmesi ve fazla sayıda yıkıma sebep olan savaş türü olarak görülmesi de mümkündür. Öyle ki batı sömürgeciliği tehlikesi altında bulunan Kuzey Afrika toplumlari dini açıdan da bir savaş içerisindedir. Sömürgecilik ile başlayan tehlike İslam düşmanlığı ve din savaşlarını beraberinde getirmiştir.

Kendi ekonomisini kullanmadan oluşturulan yeni ekonomi kaynakları yüzde yüz artı bakiye olarak sömüren ülkelerin zenginliklerine katılacaktır. Ekonominin küreselleşmesi sonucu 'çok kutupluluk' ortaya çıkmış, "kar oranını artırmak ve çevre ülkelerini kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmek amacıyla ülkeler önemli kurumsal yapılanmalara gitmişlerdir."⁶¹ Bu kurumsal yapılanmalar sonucu zenginliğe katılım süreci hızlanmıştır ve susuz bırakılan bir ağacın kuruması gibi sömürgeciliğe maruz kalan ülkeleri de her açıdan kurutacaktır. Eski tip veya yeni tip ayırımı yapılmadan genel anlamıyla sömürgecilik: kendine ait olmayan kaynakları, ülkelerin iç işlerine karışarak ve stratejik üstünlük kurarak kendisinin gibi gösterme çabasıdır. Kuzey Afrika ülkelerinin Arap Baharı sürecinde ekonomi ve siyasi açıdan nasıl yıpratıldığı olayların sonuçlarına bakıldığında sömürgeciliğe maruz kaldığı ortadadır. Yeni sömürgecilik tipi ya da Batı Kolonyalizm ile Kuzey Afrika ülkeleri Arap Baharı vasıtasıyla özgürleştirilmemiş dışa bağımlı bir duruma sokulmuştur. Sömürgeciliğin başını çeken Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin kanatlarının altına giren Kuzey Afrika ülkeleri Arap Baharı'nın sonuçlarını ciddi şekilde hissetmiştir. Tam anlamıyla sömürgeleştirilmemiş gibi gösterilen bu ülkeler stratejik üstünlüğü kaybetmiş ve ekonomik açıdan zor durumla karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa ülkeleri ve ABD ticaret hacmini genişleterek ekonomide artılar kazanmış stratejik açıdan güçlenmişlerdir. Batı kolonyalizm yani sömürgecilik faaliyetlerinin Kuzey Afrika ülkelerini yönetim, güvenlik ve toplumsal yapı açısından nasıl etkilediği tek tek ülkeler ele alınarak anlatılacaktır.

Tunus'ta mevcut lider Zeynel Abidin bin Ali'nin ülkeyi terk etmesi sonucu olayların üzerinden bir yıl geçtikten sonra demokratik bir seçim yapılmıştır. Bu seçime katılacak iki muhalif liderin suikasta uğrayarak hayatını kaybetmesi yönetim açısından geçirilen sürecin bariz örneğidir.⁶² Daha sonra cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri yapılmış olsa da yönetim açısından bir değişim olmamış

⁶⁰ Yaşar Nuri Öztürk, **Batı Sömürgeciliği ve İslam Dünyası**, Yeni Boyut Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 9.

⁶¹ Sinan Sönmez, **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 520-521.

⁶² Anadolu Ajansı, "Tunus'ta muhalif lidere suikast", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-muhalif-lidere-suikast/229924> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

sadece sömürgeci ülkelerinin istekleri gerçekleşmiştir.⁶³ Güvenlik açısından barışçıl bir ortamın hâkim olduğu Tunus Arap Baharı sonuçlarını en hafif hisseden ülkedir. Yangını başlatan ülke olsa da bu yangından zayıf vermeden kurtulduğu ve güvenlik bağlamında değişime uğramadığı söylenebilir. Ancak güvenlik açısından değişime uğramamasının gerçekçi bir sonuç olarak görülmesi zordur. Toplumsal yapısının dönüşümü de mevcut barışçıl ortamdaki kaynaklı aynı yerde sabit kalmıştır. Barışçıl sonuçlar hâkim olmasaydı toplumsal anlamda ciddi bir değişimden söz etmek mümkün olacaktır.

Mısır'da mevcut lider Hüsnü Mübarek görevinden istifa etmiştir. Ancak BBC'de görevli bir muhabirin istifanın sürpriz olduğunu anayasaya göre yönetimin meclis başkanına geçeceğini söylemesi ve "yönetimin orduya devredilmesinin daha çok bir darbe görüntüsü verdiğini" belirtmesi istifanın işleyişi hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.⁶⁴ Mısır'da eylemlerin asıl nedeni siyasi liderin değişmesiyle son bulmamıştır. Öyle ki dış aktörler sadece bireyin bedenini hapsetmeye değil bedeni kolonize ederek kalıcı bir hâkimiyet kurmaya çalışan siyasi bir iktidar oluşturma çabası içerisindeydiler.⁶⁵ Mısır'da eylemlerin asıl nedeni böyle bir iktidarı oluşturmak ve hâkim kılmak düşüncesiydi. Bu düşüncüyü gerçekleştirirken Mısır'ın sömürgeleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Sömürgeleştirilen Mısır sömürge yapanlar tarafından koloni haline dönüştürülmüş ve "yerel anlam mekanizmalarını dahi, mesela yazma sürecinin kendisini de dönüştürdüğü görülmektedir."⁶⁶ Kolonileşen toplumlar yerelden genele her alanda dönüşümü yaşayacaktır ve bu kaçınılmaz bir sondur. Mübarek'in istifası sonrası görevi devralan askeriyenin görevi sivillere teslim etmemesi ülkede eylemlerin tekrar başlamasına sebep olmuştur. Tekrar başlayan eylemler sonucu etkin rol oynayan sömürgeci ülkelerin de yardımıyla seçim yapılmış ve seçimi Müslüman Kardeşler hareketi kazanmıştır daha sonra Cumhurbaşkanı olarak Muhammed Mursi Mısır'ın başına geçmiştir. Müslüman kardeşler ideolojisinden kısaca bahsedecek olursak davet-toplum-siyaset-vatan-millet kavramları çelişkili bir şekildedir. Yani siyasi hedeflerinin yanında başka hedefler belirleyen bu ideoloji seçim atmosferinin oluşturduğu propagandadan yararlanarak

⁶³ Stratejik Ortak, "Arap Baharı sonrası Arap Ülkelerinin Bugünkü Durumu", <https://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasndaki-arap-ulkelerinin.html> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

⁶⁴ BBC, BBC Kahire muhabiri Jon Leyne "Darbeye Benziyor", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110211_mubarak (Erişim Tarihi:24.11.2019)

⁶⁵ Timothy Mitchell, *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi* (Çev. Zeynep Altok), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 172.

⁶⁶ Mitchell, a.g.e., s. 223.

halk arasında kendi ideolojisini tanıtmak suretiyle toplumla direkt ilişki kurmak istiyordu.⁶⁷

Görevinde sadece bir yıl kalabilen Mursi darbe ile görevinden uzaklaştırılmış ve yerine Abdülfettah Sisi geçmiştir.⁶⁸ Günümüzde Sisi'ye karşı ciddi eylemler devam etmektedir. Sürekli liderlerin değişmesi Mısır'da bir dış müdahale olduğunun göstergesidir. Çünkü liderlerinin değişme şekilleri ve zamanlarına bakıldığında yoğun bir değişim söz konusudur. Koşu bandının hızının artması sonucu kişinin dengesini kaybetmesi gibi Mısır'da da liderlerin değişmesi sonucu dengesizlik oluşturmuştur. Oluşan bu dengesizlik ile kaybedilen dengeler sömürge ülkelerine geçmiştir. Güvenlik bağlamında Mübarek'in gitmesi sonucu görevi askeriye alması güvenlik kuvvetlerinin siyasete olan açık müdahalesini göstermektedir. Güvenlik kavramına bakıldığında ülkenin huzur ve güvenliğinin sağlanması olarak görev yapan bir birimin eylemler ile karşılanması o ülkenin huzurunu ve güvenliğini bozduğunu göstermektedir. Göreve seçimle gelen bir hareketin tekrar darbe sonucu değişmesi güvenliğin etkin bir şekilde eksikliğini olduğunu göstermektedir. Bu eksiklik Mısır'ı uluslararası ilişkiler bağlamında güçsüzleştirmiş gibi görünse de güvenlik açısından kendini kuvvetlendirmesi kaçınılmazdır. Sürekli seçim ve rejim değişikliği olan bir ülkenin toplumsal yapısı da değişime kapalı kalmaz. Sürekli siyasi bir gerilimin olduğu toplumda bireyler toplumsal açıdan haklarını tam anlamıyla kullanamaz hale gelmişlerdir. Siyasi bir hakkın aynı zamanda kişinin toplumsal hakkı olarak görüleceğini düşündüğümüzde seçme ve seçilme hakkının uzun süreli etkisi görülememiştir.

Libya liderinin değişmemesi Arap Baharı'nın etkisi düşünüldüğünde neredeyse imkânsız olacaktır. Ülkenin önemli bir kentini ele geçiren eylemcilere Muammer Kaddafi'nin operasyon düzenleyeceği söylentileri yayılmaya başlamıştır. Söylentiler sonucu bu kente müdahale kararı 17 Mart'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) alındı ve kente Fransız askeri birlikleri müdahale etmeye başladı.⁶⁹ Olaya BM'nin müdahale etmesinin dışında Fransa'nın gönderilmesine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Fransa'nın tarihine bakıldığında Afrika ülkelerindeki etkin sömürgecilik faaliyetleri geniş yer tutmaktadır. BM'nin Güvenlik Konseyi'nde müdahale kararı alması Güvenlik Çalışmaları bağlamında önemlidir. Ülkenin direk

⁶⁷ Tarık Abdulcelil, *Mısır Devrimin Ayak Sesleri*, Yarı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 236.

⁶⁸ Stratejik Ortak, "Arap Baharı sonrası Arap Ülkelerinin Bugünkü Durumu", <https://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasndaki-arap-ulkelerinin.html> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

⁶⁹ Stratejik Ortak, "Arap Baharı sonrası Arap Ülkelerinin Bugünkü Durumu", <https://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasndaki-arap-ulkelerinin.html> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

güvenliğine yönelik alınan bu karar o bölgeyi güvenlikleştirme çabasından ziyade sömürgeyi meşrulaştırma çabasıdır. Libya'da günümüzde iki farklı hükümet iki ayrı meclis bulunmaktadır. BM'nin 6 Aralık 2015'de birleşme kararı alması ülkedeki güvenlik krizinin bitmesini sağlamamıştır.⁷⁰ Güvenlik açısından istikrarsızlığın sürdüğü bir ülke her şartta değişime uğramaya müsaittir. Toplumsal yönde Mısır ile benzer şekilde değişmiş ve dönüşmüştür. Güvenlik açısından istikrarsız olan her ülke hem yönetim hem de toplumsal yönden dönüşüme uğramaya devam edecektir. Bu yüzden Güvenlik Çalışmaları'nın devlet politikalarına uygulanabilirliği ihtiyacı bir kez daha hissedilmiştir.

Yemen'de Mısır, Libya ve Tunus ile aynı kaderi paylaşmıştır. Lideri değişen ülke güvenlik açısından boşluğa düşmüş ve yönetsel dönüşüm kaçınılmaz olmuştur. Domino etkisi ile biri diğerini etkileyen olaylar sonucu halkın değişime ve toplumsal dönüşüme uğraması doğal bir sonuçtur. Fas ve Cezayir diğer dört ülkeden bağımsız bir şekilde yönetim, güvenlik ve toplumsal yönden fazla bir dönüşüm geçirmemiştir.

2.3. Kuzey Afrika Toplumlarının Özgürlük Arayışları

Genel olarak Afrika kıtası özel olarak da Kuzey Afrika toplumları sürekli özgürlük arayışı içerisinde olmuşlardır. Sömürgecilik ve kaosun hâkim olduğu kıta karanlık günlerden aydınlığa çıkmanın isteğiyle var olmaktadır. Tarihsel sahnede fazlasıyla özgürlük arayışına şahit olduğumuz Afrika kıtasının en güncel özgürlük arayışının yani Arap Baharı'nın durumunu ele almak gerekmektedir. Arap Baharı anlatıldığı gibi gerçekten bir bahar mı olacaktı yoksa zamanla kışın sert soğğunun hissedildiği bir yapıya mı bürünecekti?

Özgürlük ve demokrasi isteğiyle meydanlara çıkan halkın en belirgin isteği fikir özgürlüğüydü. Fikirlerini eylemler aracılığıyla anlatan halk yoldan çıkmış bir arabanın ortalığı dağıtması gibi bir dağılmanın öncüsü olmuşlardır. Bir araya gelerek yaşama içgüdüğü ile hareket eden halk bir araya gelememiş güvenli bir şekilde yaşayamamıştır. Özgürlüğün kelime anlamı TDK 'ya göre; "Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu"⁷¹ olarak tanımlanmıştır. Bauman özgürlük hakkında "[y]asakların ya da cezalandırıcı yaptırımların var olmaması, isteğe göre hareket etmenin gerekli

⁷⁰ Stratejik Ortak, "Libya'daki 2 Hükümet Anlaşması", <https://www.stratejikortak.com/2015/12/libyadaki-2-hukumet-anlas.html> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

⁷¹ Türk Dil Kurumu Resmi Sayfası, "Güncel Türkçe Sözlük", <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

ancak yetersiz bir koşul"⁷² olduğunu söylemektedir. Özgür insanın yaşayacağı toplumun kurallarının olmaması gerektiğini savunan Bauman tek başına isteğe göre yaşamanın da yetersiz kalacağını savunmuştur. Kuzey Afrika'da olduğu gibi tek başına yaşama fikrinin yetersiz kaldığı ve dış aktörlerin olduğu görülmektedir. Arap Baharı sırasında ve sonrasında dış aktörler başlığı altında birçok kurum, kuruluş ve ülke sayılabilir. Dış etken diyebileceğimiz bu aktörlerin halk ve Kuzey Afrika ülkeleri üzerindeki etkisi fazlasıyla olmuştur. Halk eylemlere ilk başladığında zihinlerinde olan özgürlük düşüncesinden uzaklaştığını fark etse bile dış etkenlerin çekim alanından çıkamamıştır. Özgürlük arayışları havada kalan ülkeler daha sonra anayurt bilinci ile ülkelerinin varlığının ve birliğinin sürmesini istese de sömürgecilik tadını bir kere almış ülkelerin yönlendirmelerine karşı koyamamıştır. Özellikle ABD gibi güçlü ekonomisi olan bir ülkenin karşısında stratejik üstünlüğü kaybeden Kuzey Afrika ülkeleri özgürleşmekten uzak kalmıştır. Fikir özgürlüğü isteği ile hareket eden bir halkın özgürlüğün olmazsa olması kendi iradesi ve kendi düşüncesine dayalı karar verme mekanizmasını kullanamaması ciddi sonuçları beraberinde getirmiştir. İlk önce pan-afrikanizm fikrinin hâkim olduğu Afrika toplumları özgür bir Afrika düşüncesiyle hareket etmeye başlamışlardır. Ancak bu işbirliğinin Arap Baharı'nın ortaya çıkması ile sağlam temelleri olmadığı anlaşılmıştır. Pan-Afrikanizm fikrini Afrika kıtasında yüksek sesle dile getiren Kaddafi Arap Baharı esnasında hayatını kaybetmiştir. Pan-afrikanizm düşüncesinin olmazsa olmazı özgürlük fikrinin ortak bir Afrika Birliği ile mümkün olacağını söyleyen Kaddafi'nin, özgürlük arayışı içinde olan halk tarafından yaşamına son verilmesi de ilginç bir durumdur. Özgürlüğün inşasının zor olduğu bir kez daha anlaşılmış ve halkın özgürlük tanımı ile asıl özgürlük tanımı bağdaşamamıştır. Afrika Birliği fikri pan-afrikanizm sonrası tekrar alevlense de ortada somut bir özgürlük görülmemektedir. Arap Birliği de aynı düşünceler ile kurulsaydı da kendi aralarında koordinasyon problemi olan Arap coğrafyası, elinde silahı olmayan bir askerin savaşta verdiği mücadele gibi etkisiz ve sonuçsuz bir çabanın peşindedir. Önce kendi içinde birlik sonra özgürlük fikri ana tema olmalıdır.

Arap Baharı'nın ana fikri özgürlükten Kuzey Afrika ülkelerinin uzak kaldığını söylemek yanlış olmaz. İlerleyen süreçte Kuzey Afrika ve Afrika'nın özgürlük arayışlarının bir karşılığının olup olmayacağı ve bu özgürlük arayışının manipüle edilip edilmeyeceğini hep birlikte görmek mümkündür. Demokrasi indeksleri ile üçüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak Kuzey Afrika ülkelerinin demokrasi bağlamında siyasal haklarını özgür şekilde kullanma ve genel özgürlük ölçütleri baz

⁷² Zygmunt Bauman, **Özgürlük** (Çev. Vasıf Erenus), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 7.

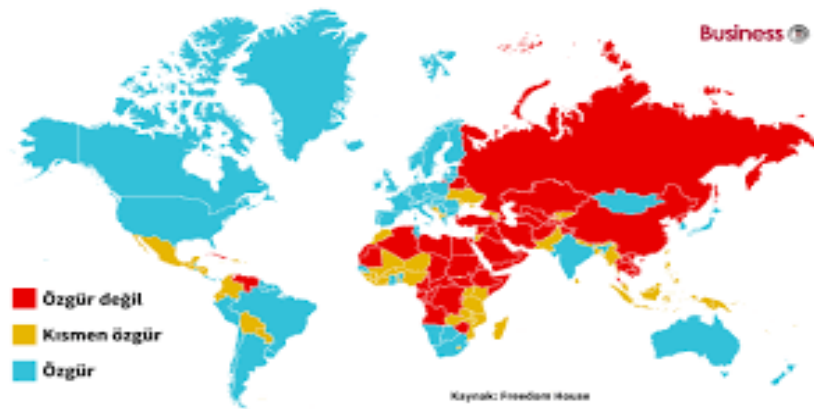
alındığında 2005-2006 dönemi şu şekildedir. (Tezi kapsayan 2010-2012 yılları arası özgürlük derecelerine ulaşamamıştır.)

Harita-1: 2005-2006 yılları Afrika ve Kuzey Afrika'nın Özgürlük Durumu⁷³

Dünya haritasının Afrika bölümüne bakıldığında büyük ölçüde yarı özgür ve özgür olmadığı görülmektedir. Kuzey Afrika'da ise Fas yarı özgür olarak belirtilmiş ve Tunus, Cezayir, Mısır ve Libya kırmızı renkle belirtilerek özgür olmayan ülkeler arasında kendine yer bulmuştur. Arap Baharı başlamadan yaklaşık beş yıl önceki durum bu şekildedir. Özgürlük durumlarında herhangi bir değişim olup olmadığı Arap Baharı üzerinden geçen yaklaşık 7 yıl sonraki veriler ile ele alınacaktır.

Harita-2: 2018 yılı Afrika ve Kuzey Afrika'nın Özgürlük Durumu⁷⁴

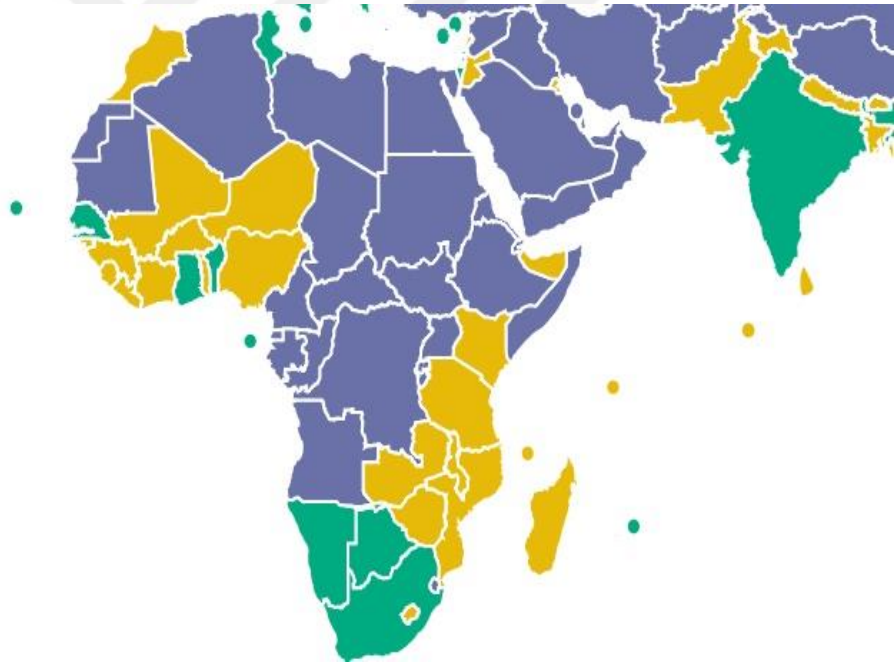

⁷³ <http://www.tevhidhaber.com/turkiye-yari-ozgur-ulke-38227h.htm> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

⁷⁴ <https://businessht.bloomberght.com/grafik/haber/1798509-infografik-turkiye-ilk-kez-ozgur-olmayan-ulke-kategorisine-girdi> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

2018 yılına bakıldığında Afrika'nın aynı durumda olduğu gözlemlenmiştir ve büyük bölümünün yarı özgür ya da özgür değil kategorisinde bulunduğu tespit edilmiştir. Kuzey Afrika bölümüne bakıldığında ise 2005-2006'dan farkı olmayan şekilde Fas'ın kısmen özgür sayıldığı anlaşılmıştır. Tunus'un 2005-2006 döneminden farklı olarak mavi ile gösterilen özgür kategoride sayıldığı anlaşılmıştır. Tunus'un özgür olarak lanse edilmesi Arap Baharı etkisinin barışçıl hissedildiği tek ülke olması ile alakalı olduğu varsayılabilir. Cezayir, Libya ve Mısır'ın durumunun 2005-2006 dönemi ile aynı olduğu ve özgür olmadığı görülmektedir. Bu durum Arap Baharı sonrası bu ülkelerde özgürlük arayışlarının başarısız olması olarak okunabilir. Son olarak içinde bulunduğumuz yıl 2019'a bakıldığında özgürlük durumlarının şu şekilde olduğu anlaşılmaktadır:

Harita-3: 2019 yılı Afrika ve Kuzey Afrika'nın Özgürlük Durumu⁷⁵

Free **Partly Free** **Not Free**

***Yeşil: Özgür**

***Sarı: Kısmen Özgür**

***Mor: Özgür Değil**

⁷⁵ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2019/map> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

Günümüze yani 2019 yılına bakıldığında Afrika kıtasının büyük bir bölümünün özgür değil ve kısmen özgür kategorideki ülkelerden oluştuğunu az sayıda özgür ülkelerin olduğunu görebiliriz. Ülkeleri özgür, kısmen özgür ve özgür değil gibi kategorilerde sınıflandıran düşünce kuruluşu *Freedom House* ölçüt olarak ülkelerin demokrasi bağlamında siyasal haklarını özgür şekilde kullanma durumlarına ve genel özgürlük durumlarına bakmaktadır. Kuzey Afrika ülkesi Fas'ın diğer iki harita da olduğu gibi kısmen özgür görüldüğü anlaşılmış ve Arap Baharı öncesi ne ise geçen sürede Fas'ın özgürlük durumunun hala aynı olduğu görülmektedir. Tunus 2018 yılında olduğu gibi 2019 yılında da özgür ülkeler arasında kendisine yer bulmuştur. Arap Baharı sonrası barışçıl sonuçların yaşandığı nadir ülkelerden olan Tunus'ta barışçıl ortamın sürdüğünü özgür ülke olmasından anlayabiliriz. Cezayir, Libya ve Mısır'da durum 2005-2006 döneminin üzerinden geçen 14 yıl ve Arap Baharı'nın başlamasının üzerinden geçen 9 yılda pek değişmemiştir. Özgür olmayan ülkeler arasındaki konumlarını korumaktadırlar. Arap Baharı ile özgürleşme fikrinin eylem yapımcılarının düşüncesi gibi halkın aslında hiç özgürleşmediği bunun uzak bir amaç olduğu görülmektedir. Özellikle Arap Baharı olaylarının şiddetinin fazla olduğu Libya ve Mısır özgürlük arayışının uzağında kalmışlardır. Günümüzde de rejime karşı eylemlerin devam ettiği Mısır'ın özgür ülkeler arasına girip giremeyeceğini ilerleyen yıllarda görmek mümkündür.

Tablo-1: 2019 yılı Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır Özgürlük Durumu⁷⁶

ÜLKELER	ÖZGÜRLÜK RENGİ	ÖZGÜRLÜK DURUMU	ÖZGÜRLÜK DERECE	TOPLAM PUAN(100 üzerinden)
FAS	SARI	KISMEN ÖZGÜR	5.0	39
TUNUS	YESİL	ÖZGÜR	2.5	69
CEZAYİR	KOYU MAVİ	ÖZGÜR DEĞİL	5.5	34
LİBYA	KOYU MAVİ	ÖZGÜR DEĞİL	6.5	9
MISIR	KOYU MAVİ	ÖZGÜR DEĞİL	6.0	22

⁷⁶ <https://freedomhouse.org/report/countries-world-freedom-2019> (Erişim Tarihi: 16.10.2019)

Tablodaki veriler esas alınarak Tunus'un özgürlük derecesinin 2.5 olduğu ve bu derecenin büyüdüğu durumlarda özgürlükten söz edilemeyeceğini anlayabiliriz. 5.0 derecesine sahip olan Fas'ın kısmen özgür olması ve 5.5 derecesi ile Fas'tan sadece 0,5'lik bir farkla Cezayir'in özgür sayılmaması hangi derecelerin özgürlük olarak sayıldığı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Derecenin büyümesi durumunda özgürlüğün ortadan kalktığını ve derecenin küçüldüğu durumlarda özgürlüğün oluştuğunu söyleyebiliriz. 100 üzerinden puanlar alan Kuzey Afrika ülkelerinin puan arttıkça özgür sayılması özgürlük derecesinin zıttı durumdadır. Toplam puanın artması özgürlüğün olduğu anlamına gelmektedir. Doğru orantılı olan puanın azalması ise özgürlüğün ortadan kalktığının göstergesidir. Tüm bu veriler ışığında konunun başlığında olan özgürlük arayışının sonuçsuz bir eylem olarak kaldığını söyleyebilir Arap Baharı'nın da ülkelere özgürlük getirmediğini net bir şekilde veriler ile görebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI'NIN ANALİZİ

3.1. Arap Baharı'nın Tanımı ve Analizi

Arap Baharı 17 Aralık 2010 tarihinde Kuzey Afrika ülkesi Tunus'ta başlamıştır. İş bulamayan ve seyyar satıcılık yapmak zorunda kalan Tunuslu üniversiteli bir gencin tezgâhına o bölgenin zabıtası tarafından el konulması ve gencin tartaklanması Kuzey Afrika'da başlayacak yangını körükleyen olay olmuştur.⁷⁷ Bölgenin uzmanları ve siyaset bilimciler tarafından kabul edilen görüşe göre Muhammed Buazizi isimli Tunuslu gencin kendisi yakmasıyla başlayan eylemlerin bölgedeki halkların huzursuzluğunun, birikmiş gerilimin ve rejimlerin siyasal sorunlarının⁷⁸ bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. Arap Baharı'nın bir başka amacı ve önemi ise sömürge sonrası kurulan ve çoğunluğu Sovyet desteğini bir şekilde hisseden rejimlerin ortadan kaldırılmasıdır.⁷⁹ Sovyetler Birliği tehdidi az hissedilmiş olsa da Kuzey Afrika ülkelerinde genellikle Sovyet rejimleri ile ciddi temaslar olmuştur. Bu durum Arap Baharı'nı ortaya çıkaran aktörler tarafından sebep olarak gösterilmiş ve değişen güvenlik algısının bir yansıması yaşanmaya başlamıştır. İlk başlarda yetkililer tarafından bu olayın Tunus ile sınırlı kalacağı düşünülse de olay "Domino Etkisi" ile birbirini izleyen seri eylem ve olaylarla devam ederek Libya ve Mısır'a sıçramıştır. Eylemlerin giderek yayılması sonucu halk rejime, liderlere ve her ikisinin değişimine yönelik başkaldırı, protesto, devrim, ayaklanma vb. olarak adlandırılan yollara başvurmuşlardır. Kuzey Afrika'da başlayan bu eylemler "bölgenin sosyo-politik yapısında önemli değişikliklere işaret etmektedir."⁸⁰ Eylemler daha sonra Ortadoğu'ya sıçramış o bölgede de aynı amaçlarla halk meydanlara çıkmıştır. Ortadoğu'da Arap Baharı'nı şiddetli bir şekilde hisseden Suriye'ye olayların sıçramasının ve hızla büyümesinin nedenleri arasında mayın temizle

⁷⁷ Yüksel Taşkın, *AKP Devri Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 187.

⁷⁸ Ali Resul Usul, "Arap Halk Hareketleri, Bölgede Demokratikleşme İmkanları, Libya ve Türkiye'nin Tutumu", *Global Political Trends Center(GPoT)*, 2011, s. 1.

⁷⁹ Altan Çetin, *Arap Baharı ve Türkiye*, ÇAVSAM Yayını, Çankırı, 2012, s. 27.

⁸⁰ Murat Aktaş vd., *Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2012, ss. 3.

karşılığı verilen tarım topraklarına İsrail firmalarının ısrarla yerleştirilmesi, bu yolla istihbarat sağlanması ve bölgede güçlü hale gelmesi gösterilebilir.⁸¹

Başkaldırı, protesto, devrim ve ayaklanma gibi birçok isimle anılan bu eylemler “göstericilere ateş açan polisin şiddet kullanmak yerine eylemcileri koruması gerektiğini” savunan Tunuslu blog yazarlarının “polise karşılık olarak yasemin verelim” sloganından yola çıkarak devrimi ülkelerinin sembolü olan “yasemin çiçekleriyle”⁸² adlandırmışlardır. “Yasemin Devrimi” adlandırılması olayın Tunus dışına yayılması, Arap dünyasına etkileri ve tanımlamanın eksik kaldığı kabul edilerek “büyük batı basını” tarafından “Arap Baharı” olarak isimlendirilmeye başlanmıştır.⁸³ Genellikle bu tip baskıları ve olayları göstermede batı medyasının çiçek, mevsim vb. isimler verdiği bilindiği için Arap Baharı isimlendirmesinde de böyle bir çaba mevcuttur.

3.1.1. Arap Baharı'nın Fotoğraflı Analizi Görsel Sosyoloji Çalışması

Sosyoloji toplum üzerine düşünen, toplumu analiz eden “insan birliktelikleri üzerine söylenen sözdür.”⁸⁴ Sosyolog toplumu analiz ederken adeta bir ressam gibi o toplumu hafızasına resmeder. Ressam ve Sosyolog gerçek olandan hareket ederler. Görsel Sosyoloji 'de sosyolog fotoğraflardan hareketle toplumun anatomisini ortaya çıkarır. “Toplumsal araştırmalarda egemen yöntembilim paradigmaları arasında yorumsamacı-etkileşimci ve realist yöntembilim arasında kurulmuş bir köprüde toplumsalın ifadesi olan görsel verileri çözümlenmekte olan görsel sosyolojinin, yeni bir sosyolojik alt-alan olarak kendini kabul ettirmesi, bir yöntem olarak buluntu görsel verileri çözümlemenin ötesinde yeni görsel veriler üretme potansiyelinde yatmaktadır. “⁸⁵ Görsel verilerin işlendiği görsel algının uyarıcı malzemedenden değil de “zihnin etkin bir faaliyeti olduğunu”⁸⁶ söyleyerek görsel algıda zekâyâ dikkat çekilmesi mümkündür. Görsel veriler ancak zekâ süzgecinden geçirilerek yorumlanabilir ve açıklanabilir. Görsel Sosyoloji zekâyı kullanarak

⁸¹ Mehmet Günel, **BOP, Arap Baharı ve Suriye Meselesi Işığında Mayın Temizleme İsrail ve AKP**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 143.

⁸² Arap Baharı ve Nedenleri-Murat TEKEK (<http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/>) (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

⁸³ Ernesto Gomez Abascal, **İkiz Kuleler'den Arap Baharı'na Ortadoğu'da İmparatorluğun Sonbaharı** (Çev. Süleyman Altunoğlu-Bariş Yıldırım), NotaBene Yayınları, Ankara, 2013, s. 76.

⁸⁴ Nilgün Çelebi, “Sosyoloji Tarihimize Kısa Bir Bakış”, **Istanbul Journal of Sociological Studies**, 2016, Sayı:52, 13-28, s. 14.

⁸⁵ R. Varlı Görk, “Bir Yöntem, Yöntembilim ve/veya Bir Sosyoloji Alanı Olarak Görsel Sosyoloji”, **Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi**, 2015, 25-38, s. 25.

⁸⁶ Rudolf Arnhem, **Görsel Düşünme** (Çev. Rahmi Ögdül), Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 53.

kavramsal boyutta analiz ortaya çıkarmaktadır. Görsellik tek başına Görsel Sosyoloji değildir sadece sosyoloğun elinde bir metoda dönüşür ve Görsel Sosyoloji ortaya çıkar. Hepimiz bakarız ama baktığımız şeyin ne kadarını görürüz örneğin, aklıktan çölde ölmek üzere olan bir çocuğu gördüğümüzde duygusal açıdan olaya bakarken arkasında bekleyen yırtıcı bir hayvan karnını doyurmanın hesabını yapmaktadır o yüzden bakmak ve görmek arasında ciddi farklar vardır. Çok gezen mi (çok gören) yoksa çok okuyan mı (çok bakan) fazla bilgiye sahiptir tartışması toplumlarda kendisine yer bulmuştur. Bu bağlamda Sosyoloji görsel-fotoğraf alanına girmeyi kendine görev edinmiş yapılan araştırmalarla bu alana naçizane katkılarda bulunmuştur. Yaşadığımız dünyada her imge bir anlam ifade eder. Beyaz bir güvercin gördüğümüzde aklımıza iyilik, barış vb. kavramlar gelmekte siyah bir kedi gördüğümüzde ise kötülük, karamsarlık vb. aklımıza gelmektedir. Aklımızın görsel hafızasının bir oyunu olan bu çağrışımlar karşımıza fotoğraflarda da çıkmaktadır.⁸⁷

Yaşadığınız şehirde eski bir han olduğunu düşünün: Bu han ile iletişime geçtiğinizde sizi eskiyle alakalı düşünmeye yönlendirdiğini fark edeceksiniz. Orada yaşayan insanları, geçmiş acıları, savaşları düşüneceksiniz. Belki de beynimizin kıvrımlarından geçmeyecek olan burada kimin yaşadığı, han içinde yapılan ticari faaliyetlerin hiçbiri aklımıza gelmeyecektir çünkü olumsuz olaylar akılda kalıcı etkiye sahiptir. Walter Benjamin geçmişle gelecek arasındaki bağı pasajlar üzerinden kurmuştur. Pasajların tarihsel bir malzemedan beslendiğini söyleyen Benjamin; günümüz binalarının teknolojisinin, kullanılan malzemesi ile oluşturulan “materyalist tarih felsefesi”⁸⁸ olacağını söylemiştir. Pasajlardan yola çıkarak geçmiş ve gelecek arasında bağlantı kuran Benjamin’in teorisi gösteriyor ki binaların dışında bir fotoğrafında geçmiş ve gelecek arasında bağlantı kurması yadsınamaz bir gerçektir. Arap Baharı’nda çekilen bir fotoğrafın günümüze kadar gelerek olayı yaşayanların zihninde aynı etkiyi yapması teoriyi destekler niteliktedir ve geçmişle günümüz arasında bir köprü görevi görmektedir. Benjamin’in pasajları seçmesi basit bir karar değildir. Eski çağlarda pasajlar bir iş merkezi, konaklanacak bir otel, yemek yenilecek mekânları da içinde bulunduran yerlerdi. İstanbul gibi köklü tarihi olan bir şehre bakıldığında da geçmiş hakkında bir şeyler söylemek mümkün olabilir. Tezin bu bölümünde binalardan, pasajlardan ve hanlardan ziyade fotoğrafa odaklanılacaktır. Bu bağlamda Walter Benjamin’in ‘Fotoğrafın Kısa Tarihi’ adlı kitabına bakmak gerekmektedir. Fotoğraflar hafızada ne gibi görevler üstleniyor ve bize neleri hatırlatıyor, her fotoğraf geçmişle gelecek arasında bağlantı görevi

⁸⁷ Kullanılan fotoğrafları görmek için ekler listesine bakınız.

⁸⁸ Walter Benjamin, *Pasajlar Projesi*; aktaran Susan Buck-Morss, *Görmenin Diyalektiği*, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, Ocak 2010, s. 19.

üstlenir mi, fotoğrafa bakarken sadece bakmak yeterli midir? gibi sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

Fotoğrafın tarihi de diğer bütün nesnelere olduğu gibi bir icat ile başlamıştır. Fotoğrafın basım aşamasında önemli yeri olan karanlık odada insanlar bir şeyler üretmek için çabalarken bir yandan da yeni icatlar ile işlerini kolaylaştırmaya kafa yoruyorlardı. Fotoğrafın asıl içeriğini anlamak için o dönemlerde “basılan yayınlardaki resimlerin göz kamaştırıcı etkisine”⁸⁹ bakmak gerekebilir. Fotoğraflar gibi resimler de geçmişin izlerini taşıyan tarihsel belgelerdir. Resimler ressamın zihin dünyasından çıkan ve gerçekleri yansıtan tablolarıdır. Gerçekleri anlatmasıyla dönemin savaşları hakkında bilgi sahibi olmayı sağlayan en çarpıcı tabloyu ünlü ressam Pablo Picasso yapmıştır. İspanya’da Guernica şehrinin bombalanmasını resmeden ressama gerçek olduğu rivayet edilen hikâyeye göre Alman bir general yaklaşmıştır. “Picasso’ya ‘bu tabloyu siz mi yaptınız?’ diye soran general ressamın cevabı karşısında adeta dehşete düşmüştür. ‘Hayır, siz yaptınız.’”⁹⁰ Bu diyalogun geçtiği savaş ve acı katliam Picasso’nun ünlü başyapıtını yapmasına esin oldu.⁹¹ Picasso’nun verdiği cevap ders niteliğindedir. Savaşın aktörlerinin tabloda olanları ressamın yaptığını söylemeleri yaptıklarının farkında olmamalarından kaynaklı olabilir. Kendi yaptıklarını görmezden gelen savaşta görevli yöneticiler gerçeğin farkına böyle resimler ve fotoğraflar aracılığıyla varabilir. Arap Baharı’nın fotoğraflar ile analiz edilmesinin temel sebebi budur. Başka bir perspektif oluşturmak ve zihinlerde yeni pencereler açmak için Görsel Sosyoloji ’den yararlanılarak böyle bir yola başvurulmuştur.

Ekte görüldüğü gibi eylemi yapan genç Arap Baharı’nın başlamasının simgesi olan Tunuslu Buazizi gibi işsiz olduğunu söylemiş ve Tunus’ta milletvekillerinin yeni hükümet kurulması için oy verme işlemi esnasında kendini ateşe vermiştir. Olay Arap Baharı’ndan 3 yıl sonra yani 2013 yılında gerçekleşmiş olmasına rağmen görsel hafızada çağrışım yapmıştır. Arap Baharı’nın başlangıcı kabul edilen Tunus’taki olaydan kaynaklı halk arasında endişeye yol açmıştır. Kendisini ateşe vermesinin sebebine bakıldığında 2010’da gerçekleşen olay gibi rejime ya da rejim yöneticilerine karşı yapılmış bir eylem olarak görülebilmektedir. Bunların yanında Tunus halkının talepleri arasında “yiyecek fiyatlarının düşürülmesi, yolsuzlukların ve

⁸⁹ Walter Benjamin, *Fotoğrafın Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, Ocak 2012, s. 5.

⁹⁰ Fikriyat Gazetesi, “Picasso’nun Tuvaline Yansıyan Bombardıman: Guernica”, <https://www.ntv.com.tr/video/sanat/picassonun-unlu-savas-eseri-guernica-81-yasinda,5zQhxmO9N0mMVyZ-o5xleQ> (Erişim Tarihi: 12.09.2019).

⁹¹ M. Kubilay Akman, “Savaşın ve Çatışmanın Sanatta Temsili / Sanat Sosyolojisi ve Güvenlik Sosyolojisi Çözümlenmeleri”, *Researcher:Social Science Studies*, cilt:6 sayı:4, 2018, 168-181, s. 174.

baskının son bulması"⁹² ve genç işsizlere istihdam istekleri gibi talepleri vardı. Tüm bu sebepler bir yana bırakıldığında gencin ifadesinin umutsuz gibi görünmesi görsel olarak okunabilmektedir. Yangın söndürmenin birçok yolu vardır ancak görsel hafızada yanan ateşi söndürmek bu kadar kolay olmayacaktır. Üzerinden yıllar geçse de kişiler ekte görülen fotoğrafı her gördüğünde olayları ilk günkü gibi yaşayacaklardır. Bir insanın en değerli mirası hayatıdır. Birey canını ve sağlığını korumak için eski çağlardan beri önlemler almıştır. Eski çağlarda başlayan bu önlemler bireyin güvenliğiyle birebir alakalıdır. Birey güvenliğini sağlamak için önce kalacak bir mağara bularak daha sonra da yabani hayvanlardan korunmak amacıyla mağara girişine ateş yakarak birtakım önlemler almıştır. Günümüzde de bu önlemler evlerin kapısına çelik kapı takılması, sitelerin duvarlarına tel örgü çekilmesi ve evin içi de dâhil olmak üzere birçok yere kamera takılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey aldığı önlemler ile güvenli hissedeceği bir ortam oluşturmak ister ancak içinde yaşadığı toplumdaki gerilim ortamından kendisini soyutlayamaz. Gerilimin tırmandığı toplumlarda birey çelik kapılar ardında yaşamaktansa kendini var eden olgunun toplum olduğu bilinciyle hareket ederek yaşadığı ülkeyi güvenli hale getirmeyi düşünür. Bu düşünceyle en değerli mirası hayatını hiçe sayarak toplum güvenliği ve huzuru uğruna kendi hayatını hiçe saymaktadır. Ekte görüldüğü gibi genç toplum refahı ve güvenliği için sesini duyurmak adına doğru veya yanlış böyle bir eyleme imza atmıştır.

Ekte görüldüğü gibi Tunus'ta büyük bir yangının ilk kıvılcımını ateşleyen Muhammed Buazizi'dir. Kendisi görsel hafızada her zaman Arap Baharı çağrışımı yapması açısından önemli bir yere sahiptir. Ekte görüldüğü gibi kendisinin resimleri meydanlarda halkın ellerinde taşınmış ve seyyar satıcılıktan "halkın kahramanı" (*Tunus halkının tabiriyle*) olmasına uzanan bir akımın öncüsü olmuştur. Bu fotoğraf Arap Baharı'nın temsili niteliğinde görülmeye başlanmıştır. Arap Baharı üzerinden yıllar geçse de ekteki görsel her görüldüğünde görsel hafızada çağrışım yapacaktır. Fotoğrafta dikkat edilmesi gereken başka hususta kişinin temsil edilmiş şeklidir. Elinde bağımsız ülke olmanın temsili olan bayrağın yer alması ve ateş ile resmedilmesi Arap Baharı yangını ifadesine bir atıf olarak görülebilmektedir.

Ekteki görselde Buazizi'nin fotoğrafını ve eylemlere katılan kişilerin erkek olduğunu görmekteyiz. Ataerkil toplum yapısının izlerini gördüğümüz bu fotoğrafta

⁹² Abascal, a.g.e., s. 78.

temsil kişinin erkek olması ve kadının görselde görülmemesinden dolayı “ataerkil-erkek egemen” eylemlerin görüldüğünü söyleyebiliriz.

Ataerkil toplumların hâkim olduğu dünyada kadınlar ikinci plana atılmaktadır. Toplum ve devlet gibi her alanda güç erkeğin elinde olduğundan kadın özgürlüklerini kaybeder ve temel haklarını kullanamaz. Arap Baharı’ndaki eylemlerde de erkeklerin egemen olduğu ektaki görsellerde görülmektedir. Bu durum ‘kadının ikincilliği’ ve ‘toplumsal cinsiyet’ kavramlarıyla açıklanabilmektedir. “Kadınların ikincilliği kavramı, kadınların alt pozisyonuna kaynaklardan faydalanma ve karar verme hakkından yoksunluk ayrıca bütün toplumlarda, kadınların boyun eğdirildiği erkek hâkimiyetine işaret eder.”⁹³ Kadınların Altay’ın tabiriyle boyun eğmesi ve erkeğin hâkimiyetine girmesi toplumsal cinsiyet normlarıyla da açıklanabilir. Kuzey Afrika’da ilk başlarda kadının görülmemesini toplumsal kültürel yapı dikkate alarak okumak gerekir. “Toplumsal cinsiyetin varlığı toplumun yüzyıllarca biriktirdiği, oluşturduğu ve temsil ettiği kimlikle birlikte okunarak anlamlı kılınabilir. Bu doğrultuda kadın, toplumsal cinsiyet ayırımına hem erkekler ve toplumun geneli tarafından maruz bırakılmaktadır.”⁹⁴ Toplum ve erkek tarafından ikinci plana atılan kadın rolleri Kuzey Afrika’da şartların bir getirisi olarak değişime uğramış ve kadın imajı meydanlarda görülmeye başlanmıştır. Toplumsal cinsiyet rolü ve kadının ikincilliği durumu aşarak Arap Baharı’ndan istedikleri ile ayrılan halk arasındaki kutlamalarda kadın sayısı daha da artmaya başlamıştır.

Sanki bir savaş alanını andıran ektaki görsel etkilenen bölge ve eylemlere katılan insan sayısını görme açısından yardımcı olmaktadır. Bir göz yanılması olarak ektaki görsele ilk bakıldığında her yerde ateşin yandığını düşünmek mümkündür. Ancak yansıyan sadece sokak lambalarıdır. Ekte görüldüğü gibi sokak lambalarını kişilerin içerisinde yanan bir umut ışığı olarak ya da ateşi çağırıştırdığı için Arap Baharı’nda yanan büyük bir yangın olarak okumak mümkündür.

Film Sosyolojisi alanı da aslında toplumların filmlerden etkilenme şekillerinin anlaşılması açısından önemlidir. Film Sosyolojisi; sosyologların sosyoloji kavramları ile sinema sektörü arasında bir bağlantı kurma çabasıdır. Filmlerin “toplumsal ağ”⁹⁵ içerisinde konumlandırılacağı fikri Arap Baharı’nda kullanılan maske ile gerçekliğe kavuşmuştur ve toplumsal olarak filmler eylemcileri etkisi altına almıştır. Ancak böyle

⁹³ Abeda Sultana Trc. Saadet Altay, “Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz”, *e-Şarkiyat İlimi Araştırmalar Dergisi*, 2019, Cilt:11, Sayı:1, 417-427, s. 421.

⁹⁴ Orhan Bingöl, “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadın”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014, Sayı:16 (Özel sayı 1), 108-114, s. 110.

⁹⁵ Bülent Diken ve Carsten B. Laustsen, *Filmlerle Sosyoloji* (Çev. Sona Ertekin), Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 25.

bir etkiyi anlamak ve doğru çözümlene yapabilmek için “çok çeşitli konuyu aynı anda bilmek ve de yetkin olarak aktarabilmek gerekmektedir.”⁹⁶ Sinema alanında önemli bir yere sahip olan ve muhalif bir film olarak lanse edilen *V For Vendetta* filmindeki ana karakterin kullandığı maskeyi ilk resimde eylemlere katılan eylemcide de görmekteyiz. Bu da aslında kişilerin filmlerden nasıl etkilendiğini ve şekilciliğe verilen önemi göstermektedir. Filmde maske altında yanmış bir yüzün olduğu bilinmektedir. Maskeyi çıkarması istenildiğinde ana karakterin verdiği cevap Arap Baharı'nın nedenlerini okumak açısından yol gösterici olmaktadır. “Önemli olan yanmış bedenim değil, bu maske altında bir yüzden ziyade fikirler var; fikirleri öldüremez ve yakamazsınız.” repliğinden hareketle kişilerin ayaklanmasında fikirlerin etkili olduğunu söylemek mümkün olabilir. Arap Baharı'ndaki göstericinin maskeyi böyle bir amaç için mi taktığı bilinmez ama şu bir gerçek ki kişiler popüler kültürden etkilenecek böyle bir yola başvurmuşlardır. Yıllar sonrada olsa bu maskenin kullanılması fikirlerin ölmediğini hala taze bir şekilde kaldığını gösterir. Maskedeki yüzün asıl sahibinin fikirlerinden dolayı filmin başında idam edildiği görülmektedir. İdam edilen bireyin yüzünü kullanarak bir maske oluşturulması gibi Tunus'ta yangını başlatan Muhammed Buazizi filmdeki karakter gibi fikirlerinden dolayı örnek kişi olarak teşkil edilmiştir. Fotoğrafın etkisinden söz ettiğimiz bu başlık altında sinemanın da bireylerin dünyasına etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Sinemanın bireylerin dünyası üzerindeki önemli etkisini farklı bir alanda da görmek mümkündür. *V For Vendetta* maskesi hacker grubu 'Anonymous' tarafından da kullanılmıştır. “Anonymous hacker grubu, genellikle devlet teşkilatlarına ait sitelere saldırılar düzenleyerek çeşitli siyasi olayları protesto eden bir hacktivist grubudur. 2008 yılından bu yana 'hacktivist' faaliyetlerini sürdüren grup kendini, 'Biz Anonymous'uz. Orduyuz. Affetmeyiz. Unutmayız. Bizi bekleyin' sloganıyla tanıtıyor.”⁹⁷ Arap Baharı eylemlerindeki örneğine ve hacker grubu tarafından kullanımına bakıldığında sinemanın toplumlar üzerindeki etkisi yüksek derecelere ulaşmıştır. Görsel Sosyoloji gibi Film Sosyolojisi 'de toplumları anlamak için popüler kültür üretim araçlarını kullanmaktadır.

Arap Baharı'nın etkilerinin azalmasıyla birlikte Kuzey Afrika ülkelerinde görülen yeni eylemler Arap Baharı tekrar mı başlıyor? sorusunu akıllara getirmiştir. Cezayir'de olayların üstünden geçen sürede yapılan eylemlerin boyutu yeni bir eylem hazırlığı olarak görülmektedir. Ekteki görselin üst kısmında eylemlere karşı

⁹⁶ A. Gülümser Şavk Belkaya, *Film Çözümlemeye Temel Yaklaşımlar*, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 65.

⁹⁷ Sabah Gazetesi, “Anonymous Hacker Grubu Kimdir?”, <https://www.sabah.com.tr/anonymous-hacker-grubu-kimdir> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

güvenlik güçlerin müdahalesini ve eylemlerin boyutunun şiddetini alt kısmında da yeni yapılan eylemler görülmektedir. Üst kısımdaki eylemlerin boyutunun büyüklüğünün yeni eylemlerle azaldığını ama amacın ortak olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Sadece meydanlarda eylemlere karşı polis müdahalesinin dozu düşmüştür. Yapılan bu çıkarımlar Arap Baharı'nın üzerinden geçen süre dikkate alındığında sadece fotoğraftan hareket edilerek yorumlanmış herhangi bir fikri savunmamaktadır.

Eylemlerin şiddetli bir şekilde devam ettiği Libya'da ekte görüldüğü gibi çocuk eylemcinin elinde bulunan pankartta Libya'nın sonsuza dek sürmesi temennisi vurgulanmıştır. Bu temenni ilk başlama yılından bir yıl sonra 2011 Şubat'ında meydanlara taşınmıştır. Aslında bu pankartta ne rejimin ne de rejim yönetenlerin önemli olmadığı görülmektedir. Halkta birlik ve beraberlik içinde yaşama ve vatanlarını koruma düşüncesi hâkimdir. Asıl amacın Libya'nın birlik beraberliği olduğu ve kişilerin değişeceğinin ilk sinyalleri de verilmekteydi. NATO üyesi ülkelerin başlatmış olduğu operasyon sonucu "güçlenen muhalifler, ABD'nin girişimiyle 27 Şubat tarihinde "Ulusal Geçiş Konseyi" altında birleştiler."⁹⁸ Konseyin kuruluş amacı Kaddafi hükümetini devirmek olduğundan rejimin değişmesi kaçınılmaz olmuştur.

Eylemlerin şiddetlendiği başka bir ülke olan Mısır'da Muhammed Mursi "seçimle başa geçen ilk Cumhurbaşkanı oldu."⁹⁹ Hüsnü Mübarek rejiminin son bulmasıyla göreve gelen Mursi'nin ekteki fotoğrafa bakıldığında halk arasında sevilen bir lider olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ayaklanma sonrası gelmesinden dolayı kaosu hâkim olduğu bir ortamda görevi üstlenen Mursi'nin ekte görüldüğü gibi fotoğrafının yanında terazi bulunduğu görülmektedir. Adalet terazisine benzeyen bu simge Yunan ve Roma mitolojisinde "adaleti ve bunun dengeli bir şekilde dağıtılmasını simgeler."¹⁰⁰

"Mısır'da 3 Temmuz'da gerçekleşen askeri darbeye karşı direnişin merkezi haline gelen Rabiâtü'l Adeviyye Meydanı'nda ortaya çıkan ve 4 parmakla yapılan "R4BIA işareti", dünyada son yılların en hızlı yaygınlık kazanan sembolü oldu."¹⁰¹ Bu işaretin farklı anlamları vardır *rabia.com* adındaki sitede yer verilen görüş şöyledir:

⁹⁸ Cantürk Caner ve Betül Şengül, "Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 2018, Sayı:6, 45-70, s. 65

⁹⁹ Tarihi Olaylar, "Mısır Arap Baharı", <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/misir-arap-bahari-1299> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

¹⁰⁰ Keykubad, "Adalet Heykelini ve Sembolünü Yakından Tanıyalım", <https://www.keykubad.com/adalet-heykelini-sembolunu-yakindan-taniyalim/> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

¹⁰¹ Bölge Gündem, "Rabia işaretinin anlamı nedir? Rabia işareti ne anlama gelir?"

<https://www.bolgegundem.com/rabia-isaretinin-anlami-nedir-rabia-isareti-ne-anlama-gelir-430860h.htm> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

“Muhammed Mursi, Cemal Abdunnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek'ten sonra Mısır'ın dördüncü cumhurbaşkanı oldu. Onu da hatırlatmış oluyoruz. Ayrıca Tahrir Meydanı'nda darbeye destek vermek için toplananlar iki parmaklarıyla 'zafer işareti' yapıyor. Biz onlarla bir olamayız. Onlardan ayrılmak için bu işareti yapıyoruz ve yaygınlaştırıyoruz.”¹⁰² Bu işaret Türkiye'de de defalarca kullanılmıştır ancak Mısır'daki anlamıyla mı kullanıldığı tartışmalıdır.

Arap Baharı'nda devrilen liderler soldan sağa sırayla;

Muammer Kaddafi: Libya

Hüsnü Mübarek: Mısır

Zeynel Abidin bin Ali: Tunus

Abdülaziz Buteflika: Cezayir

Ali Abdullah Salih: Yemen .

Çalışmada ele alınan ülkelerin liderlerinin Arap Baharı sırasında veya sonrasında değiştiği ekteki görselden hareketle görülmektedir. Soru işaretli kısma gelecek lider hakkında tahmin yürütmek ve kişileri bu konu üzerine düşünmeye yönlendirmek söz konusudur. Bu durum yeni bir liderin diğer beş lider gibi aynı kaderi paylaşacağı yorumunu beraberinde getirmektedir. Arap Baharı'nda değişen liderlerin birbiriyle bağlantı olduğunu ekteki görselde görmek mümkündür.

Devrilen liderlerin devrilış sürecine karikatürize bir yaklaşım olan ekteki fotoğrafta liderler domino taşı misali yıkılmaktadır. Bir liderin devrilışı diğer liderin devrilışine zemin hazırlamıştır. Tunus liderinin minyatürünü yıkan kişilerin halk olduğu varsayıldığında halkın küçükte olsa birlik olduğunda köklü değişimler yapacağını göstermektedir. Liderlerin karikatürlerinin yanında ülkelerinde domino taşı misali etkilenişi ekte görüldüğü gibidir.

Günümüzde sosyal medyanın etkisi giderek artmaktadır. Bir paylaşım ya da söz dakikalar içerisinde dünyanın her yerine yayılmaktadır. Büyük bir etkisi olan bu sosyal ağ kişilerin organize olmasında etkin rol oynar. “Sosyal medyanın toplumsal hareketler bağlamında yoğun biçimde gündeme gelişi, 2011 yılının ilk aylarında

¹⁰² Bölge Gündem, “Rabia işaretinin anlamı nedir? Rabia işareti ne anlama gelir?”
<https://www.bolgegundem.com/rabia-isaretinin-anlami-nedir-rabia-isareti-ne-anlama-gelir-430860h.htm>
(Erişim Tarihi:24.11.2019)

başta Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan halk hareketlerinin örgütlenme ve iletişim aracı olarak sosyal medya araçlarından yararlanılmasının ardından” başlamış “İnsanlar başta *Facebook* ve *Twitter* olmak üzere diğer toplumsal paylaşım ağları yoluyla örgütlenerek toplantılar ve geniş katılımlı gösteriler organize etmişlerdir. (“Arap Baharı” ve “Wall Street'i İşgal Et” vb.)¹⁰³ Arap Baharı sürecinde halk organize olmak için görselde görüldüğü üzere *Facebook* grubu kurmuştur. ‘*The Egyptian Social Network*’ adını verdikleri bu grubun yayılmasını ve meydana gelen kişilerin katılmasını sağlamak adına çaba göstermektedirler. Dokuz sene önce olan bu olay sosyal medyanın o zamanlarda da etkin rol oynadığını ve toplumsal hareketlerin yapısının değiştiğini göstermektedir.

Tezin bu konu başlığı altında kullanılan son fotoğrafı Arap Baharı'ndan etkilenen ülkeler hakkında fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Yaklaşık yirmi bir ülkenin bayrağı olduğu varsayılan ekteki görselde eylemlerin boyutu ve etkilenen ülkeler hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Sadece Kuzey Afrika değil Ortadoğu'da da ciddi anlamda eylemlerin devam ettiğini ekteki görselde kullanılan bayraklarda görmek mümkündür. Arap Baharı'nın Görsel Sosyoloji açısından analizi yapılırken sadece fotoğraflar üzerinden yorumlar yapılmıştır.

3.1.2. Arap Baharı'nın Demokrasi İndeksi Bağlamında Analizi (2010-2012 / Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır)

Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelere demokrasi indeksleri ışığında bakmadan önce etkilediği coğrafyaya bakmak gerekmektedir. “Eski dünya denilen karalar topluluğunun güneybatı parçasını oluşturan Afrika”¹⁰⁴, batısında Atlas Okyanusu ve doğusunda Hint Okyanusu gibi önemli deniz ticareti yollarını bulundurur, kuzeyinde Avrupa kıtası ve güneyinde de Antarktika kıtasına komşu durumdadır. Önemli boğazlar ve kanallarla diğer kıtalar ile kıta sahanlığı bakımından ayrılmaktadır. Afrika kıtası ekonomik refah seviyesi düşük olan ülkelere oluşmakta ve gayrisafi milli hasılası kişi başına düşük ücretlerde kalmaktadır. “Zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen Afrika, kişi başına ortalama 2126 dolarlık (2002) geliriyle dünyanın en fakir kıtasıdır.”¹⁰⁵ Ekonomik ve coğrafi bakımdan zor bir konumda

¹⁰³ Mehmet Emin Babacan, “Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler”, *Birey ve Toplum*, 2014, Cilt:4, Sayı:7, 135-160, s. 143.

¹⁰⁴ İbrahim Güner ve Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, 4. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara, Şubat 2013, s. 249.

¹⁰⁵ Güner ve Ertürk a.g.e., s. 268

bulunan Afrika diğer ülkeler tarafından da özellikle maddi yardım açısından desteklenmektedir. Doğal kaynak bakımında sıkıntı içerisinde olan Afrika, yaşamı sürdürmenin temel ihtiyacı olan su bulma konusunda da tarihin her safhasında zorluklar çekmiştir. Özellikle Türkiye bu kıtada bulunan bazı ülkelere (Sudan, Nijer vb.) su kuyusu açmak suretiyle STK'lar, vakıflar ve devletin ilgili birimleri ile yardım götürmektedir.¹⁰⁶ Kıta dünyada büyük bir oranla kakao üretimini karşılamaktadır.¹⁰⁷ Ancak kakao işinde çalışan işçilerin kakaodan üretilen çikolatanın tadını bilmediklerini söylemeleri Afrika'nın içinde bulunduğu ekonomik, coğrafi, siyasi vb. durumları açıklar niteliktedir. Nüfus bakımından Kuzey Afrika ülkeleri ortalama nüfusun üzerinde nüfusa sahiptir. (Libya ve Tunus'un diğer Kuzey Afrika ülkelerine bakıldığında az nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz.)¹⁰⁸

Tezin ana konusu olan Arap Baharı'nın siyasi bir eylem olduğunu yapılan tanımlarda görmek mümkündür. Afrika'nın genel yapısına Kuzey Afrika ülkeleri ele alınarak siyasi bir perspektiften bakılması gerekmektedir. Eski tarihlerde Fas, Tunus, Cezayir, Mısır ve Libya gerek ekonomik gerek ise siyasi açıdan esaret altına alınmış ve belli başlı (İngiltere, İtalya, Fransa) ülkelerin sömürgesi altında olmuştur. (Bkz. *Başlık 2.1.-2.2.*) Bunun örneklerini ülkelerde konuşulan dil çeşitliliğinde görmek mümkündür. Çoğunlukla resmi dil Arapça olsa da yaygın bir şekilde Fransızca, İngilizce ve az da olsa İtalyanca - İspanyolca konuşulmaktadır.¹⁰⁹ Demokrasi indeksi temel alınarak ülkelerin rejim düzeyine bakıldığında 2010-2012 arasını kapsayan dönemde otoriter rejime (1.derece) 2012'de ise karma rejime rastlamak mümkündür.¹¹⁰ Bu otoriter rejim "zorlama tarzında yürütülen bir laikleştirme süreci" ve "İslam adına hareket eden siyasi hareketlere karşı baskıya"¹¹¹ yıllar içerisinde dönüşmüştür. Ayrıntılı bir şekilde ilerleyen bölümlerde ele alınacak demokrasi indeksinin Arap Baharı ile ilgili çarpıcı bilgiler vereceğini söyleyebiliriz.¹¹² Ancak bilgiye ulaşmak için öncelikle demokrasi kavramının ne olduğunu tanımlamak gerekir. "Sözcük anlamına göre demokrasiyi "halk iktidarı" veya "iktidarın halka ait

¹⁰⁶ Anadolu Ajansı, "İHH Sudan'da 30 su kuyusu açtı", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ihh-sudanda-30-su-kuyusu-acti/1120201> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

¹⁰⁷ Bilgi Ustam, "En Çok Kakao Üreten 10 Ülke", <https://www.bilgiustam.com/en-cok-kakao-ureten-10-ulke/> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

¹⁰⁸ Güner ve Ertürk a.g.e. , s. 277-278 (Tablo 3-1)

¹⁰⁹ Haberler, "Afrika'da 'Dil Haritası' Değişiyor", <https://www.haberler.com/afrika-da-dil-haritasi-degisiyor-5907135-haber/> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

¹¹⁰ The Economist Dergisi Sayfası, "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

¹¹¹ Luizard, a.g.e., s. 72.

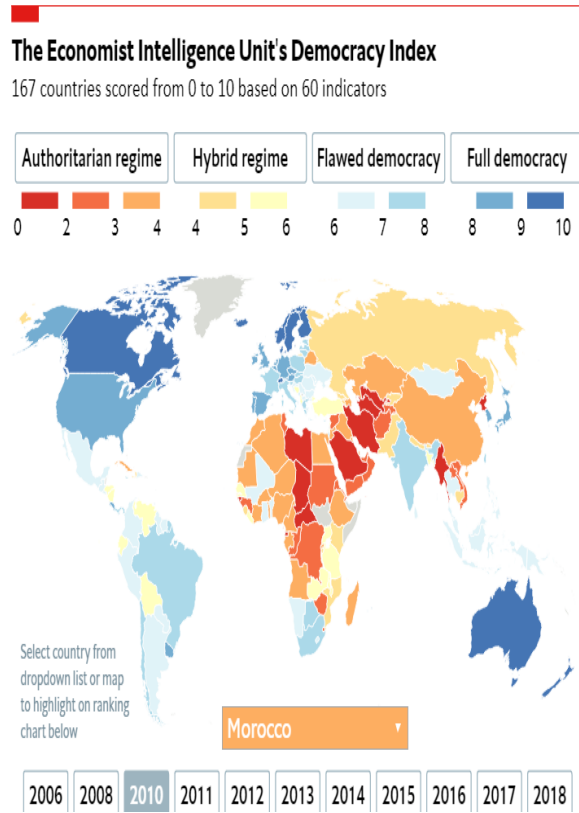
¹¹² Tezin tarih sınırlandırması gereği 2010-2012 yılları arası seçilmiştir.

olması” şeklinde tanımlamak mümkündür.”¹¹³ ‘Halk iktidarı’ ve ‘iktidarın halka ait olması’ sözcük anlamlarından hareketle Kuzey Afrika’daki halkın iktidardaki rollerine demokrasi indekslerinde rastlamak mümkündür.

FAS (MOROCCO):

Afrika’nın kuzeybatısında bulunur. Yüzölçümü 458.730 kilometrekaredir.¹¹⁴ Ülkede 2010-2012 arası 3.derece otoriter rejim ve karma rejime rastlamak mümkündür. Ayrıntılı bir şekilde aşağıdaki indekslerde göreceğimiz veriler ışığında yorumlar ve çıkarımlar tabloların alt kısmında devam edecektir.

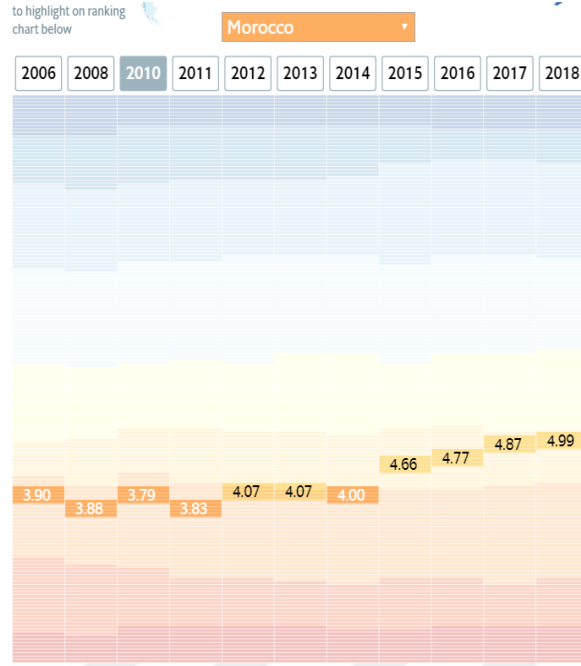
Tablo-2: FAS/2010 YILI (Arap Baharı Başlangıcı)¹¹⁵

¹¹³ Murat Aktaş, “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, Cilt:3, Sayı:1, 87-105, s. 89.

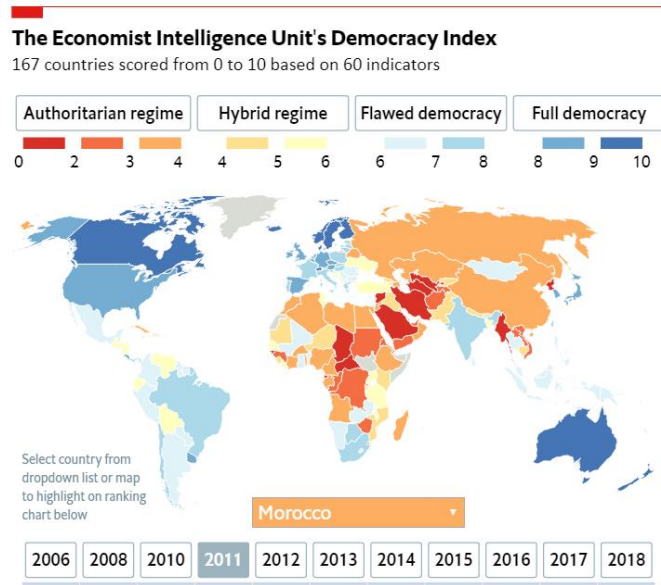
¹¹⁴ Ersin Güngördü, *Devletler Coğrafyası*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, Eylül 2010, s. 483.

¹¹⁵ “The Economist Intelligence Unit's Democracy Index”, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

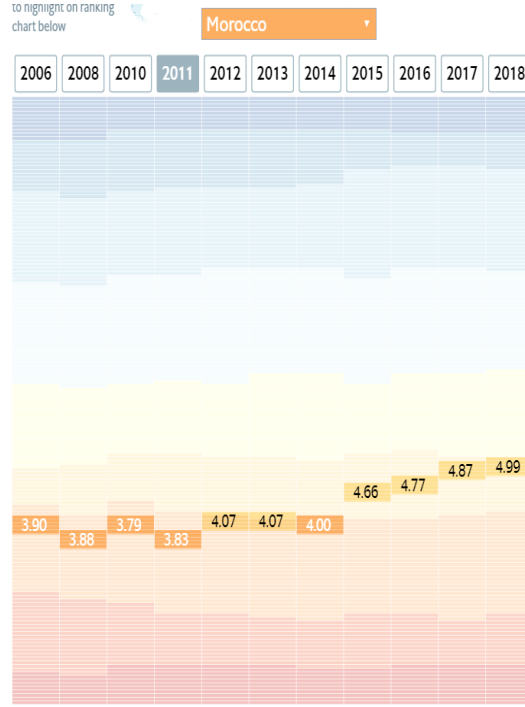

Fas demokrasi indeksinde 3.90-4.99 arası değerlerde kendine yer bulmuştur. (2006 ve 2018 arası) Fas 2010 yılında 3.79'luk derecesi ile otoriter rejimin en alt kademesi olan renkte kendine yer bulmuş 3.derece diyebileceğimiz otoriter rejimle yönetilmektedir. Eylemlerin başladığı 2010 yılında Fas'ın siyasi yönetim şekli bu şekildedir.

Tablo-3: FAS/2011 YILI¹¹⁶

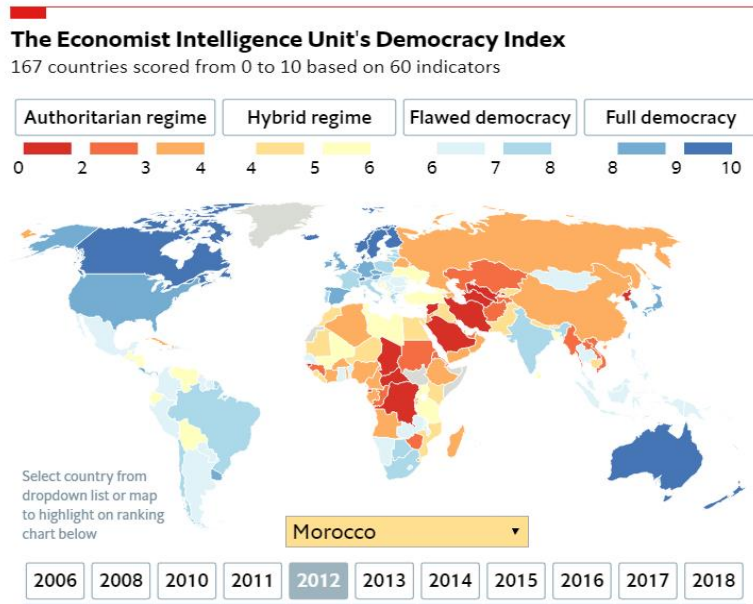

¹¹⁶ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

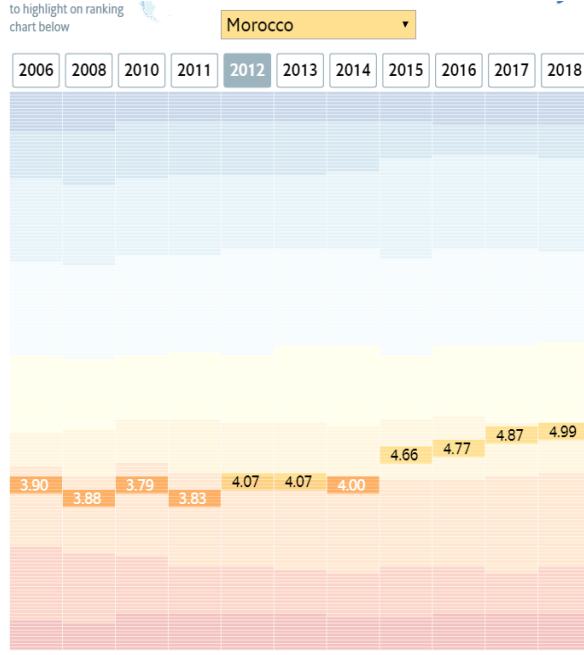

2011 yılında yani eylemlerin birinci yıldönümünde 3.83'lük derecesi ile Fas'ın otoriter rejimin en alt kademesinde olduğunu ve yine otoriter rejimin 3.derecesi ile yönetildiğini söylemek mümkündür. Çok az farkla derecesinde oynama olduğu görülse de bu fark rejimin yerinin değişmediğini göstermektedir. Fas'ta eylemlerin ilk yılında halkın rejimi yönlendirdiği demokrasi indeksindeki verilerde görülse de halkın asıl amacı olan rejim değişikliği gerçekleşmemiştir.

Tablo-4: FAS/2012 YILI¹¹⁷

¹¹⁷ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

2012 yılında yani eylemlerin üzerinden 2 yıl geçmesinden sonra eylemcilerin rejimi ve rejimi yönetenleri değiştirme fikri gerçekleşmiştir. Zira 2012 yılında Fas, 4.07'lik derecesi ile karma (*hybrid*) rejimde kendine yer bulmuştur. 2.derece diyebileceğimiz karma rejim ile ülkenin rejiminin revizyona uğradığını görebilmek mümkündür. Rejim değişikliğinden söz etmekle birlikte Fas'ta köklü rejim değişikliğine gidildiğini söylemek mümkün değildir. 2012 yılından sonra artarak devam eden derecesine rağmen Fas'ın rejimi 1.derece karma rejim aralığına bile çıkamamıştır. 2018 yılına bakıldığında hala aynı yerde kendine yer bulan Fas'ın ilerleyen yıllarda demokratik adımlar atması sonucu rejiminin değişime uğrayıp uğramayacağı görülecektir. Karma rejimde tam otoriter ya da demokrasiden söz etmek imkânsızdır çünkü karma rejimde hala otoriter rejimin etkileri hissedilmektedir.

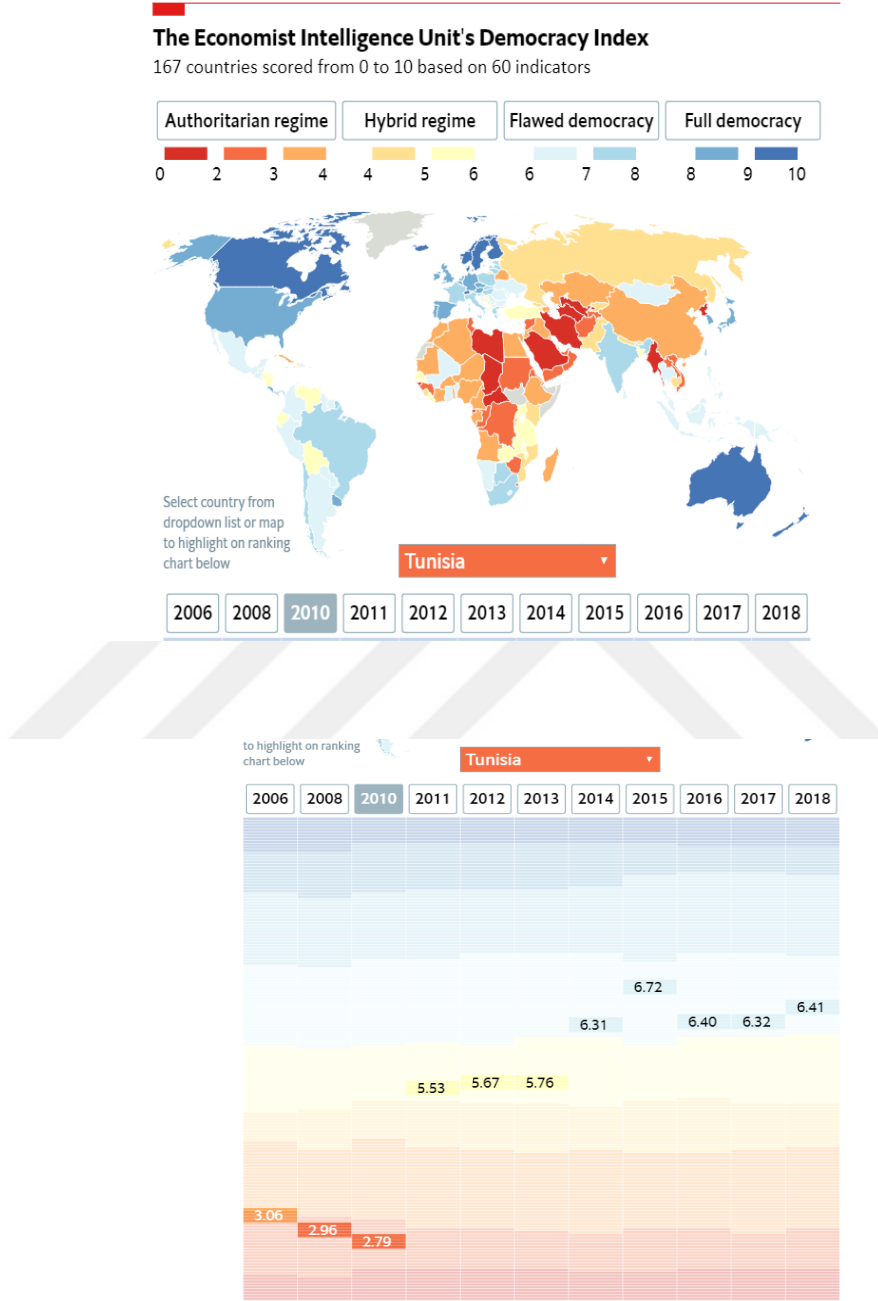
TUNUS (TUNISIA):

Doğusu ve kuzeyi Akdeniz, güneydoğusu Libya, batısı Cezayir ile çevrilidir.¹¹⁸ Üniversiteli bir gencin kendini yakması ile Arap Baharı'nın ilk kıvılcımının çıktığı yer olan Tunus, Cezayir ve Libya'ya komşu olmasından kaynaklı kritik bir jeopolitik konumdadır. Eylemlerin başlaması ile kısa sürede olaylar komşu ülkelere sıçramış olayın çeperi genişlemiştir. Demokrasi indeksinde ise Tunus olayın ilk başladığı yılda kendisini 2.79'luk derecesi ile otoriter rejimin 2.derecesinde bulmuştur.

¹¹⁸ İbrahim Atalay, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Meta Basım, İzmir, 2007, s. 274.

2.derece olması ile beraber katı otoriter rejimin bir derece altında yönetim şekli görülür. Ayrıntılı bir şekilde aşağıdaki tablolarda yorumlara devam edilecektir.

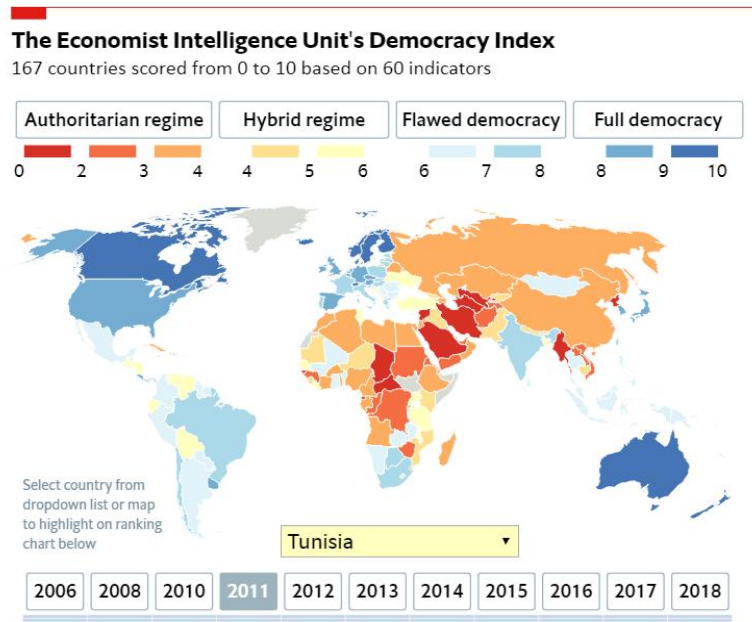
Tablo-5: TUNUS/2010 YILI (Arap Baharı Başlangıcı)¹¹⁹

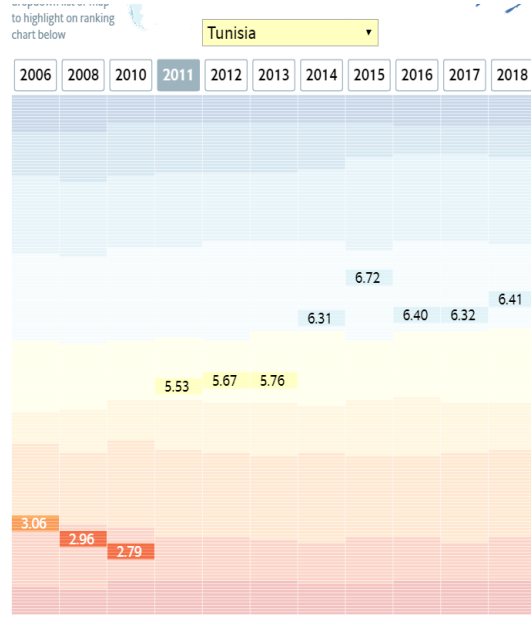
¹¹⁹ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

Tunus 3.06-6.41'lik derece aralığında kendisine demokrasi indeksinde yer bulmuştur. (2006 ve 2018 yılları arası) Olayların ilk başladığı yıl olan 2010'da mevcut yıllar arasındaki en düşük derecesiyle otoriter rejimin 2.derecesinde bulunduğunu görebiliriz. Bu durum olayların başlamasının sebebi olan rejim değişikliği fikrini destekler durumdadır. Halk otoriter rejime karşı çeşitli eylemlerle ayaklanmış değişime gidilmesini istemiştir. İsteklerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini 2011-2012 yıllarında daha net göreceğiz.

Tablo-6: TUNUS/2011 YILI¹²⁰

¹²⁰ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

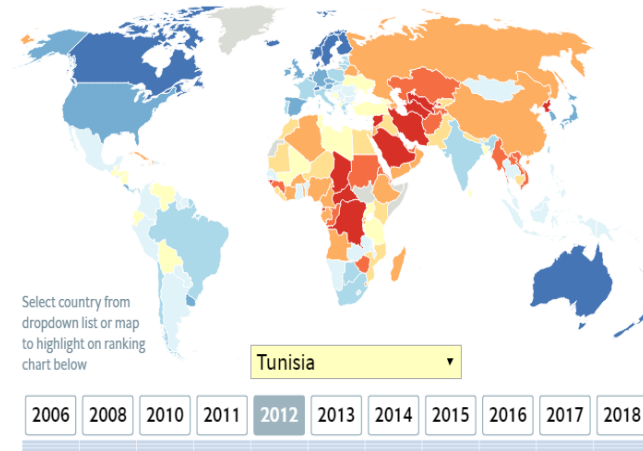
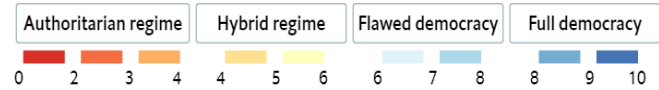

2011 tarihinde yani eylemlerin birinci yılında açık ara farkla rejimin değiştiğini söyleyebiliriz. Rejimin yanı sıra rejim yönetenlerin de değiştiğini bu tablodan okumak güç olabilir. Ancak söz konusu yılda 5.53 derecesi ile karma rejimin 1.derecesinde olduğu görülmektedir. Bu derecesi ile kusurlu demokrasiye yaklaştığını rejimin az da olsa demokrasi içerdiğini söylemek mümkündür.

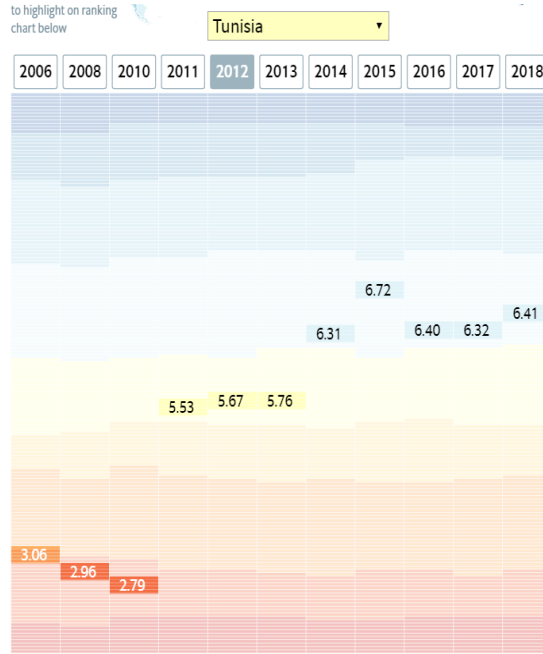
Tablo-7: TUNUS/2012 YILI¹²¹

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index

167 countries scored from 0 to 10 based on 60 indicators

¹²¹ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

2012 yılında ve daha sonraki yıllarda artarak devam eden demokrasi derecesi kendine karma rejimin 1.derecesinde yer bulmuştur. Derecenin 2011 yılına göre artış göstermesinden dolayı bir adım daha kusurlu demokrasiye yaklaşmıştır. Eylemlerin rejime olan etkisini 2014-2018 yılları arasında daha net görebiliriz. Tunus 6.31-6.72 arasında değişim gösteren derecesi ile otoriter rejimle yönetilen bir topluma göre ciddi bir değişim göstermiş ve demokrasiye (kusurluda olsa) geçiş sağlanmıştır. Eylemlerin rejim üzerindeki etkisinin diğer Kuzey Afrika ülkeleri için fazla olduğunu söylemek güçtür. Arap Baharı'nın ateşini yakan bir başka deyişle ev sahipliği yapan Tunus yakın tarih 2018'e bakıldığında demokrasi indeksindeki yerini korumaktadır. Ülkedeki bu değişimin toplumun memnuniyet derecesini etkilediğini söylemek kolay değildir. Daha önceki bölümde fotoğrafı paylaşılan genç olayların ilk anındaki gibi 2013 yılında kendini ateşe vermiş bu da milletvekillerinin yeni hükümet kurmak için oy kullandığı zamana denk gelmiştir. Yapılan bu eylemin etkisi en çarpıcı şekilde yukarıdaki indekste görülmektedir. 2013 yılında 5.76 olan rejim derecesi bu olayla beraber 6.31'e çıkmış demokrasiye geçişin ilk adımları kusurlu bir şekilde de olsa atılmıştır.

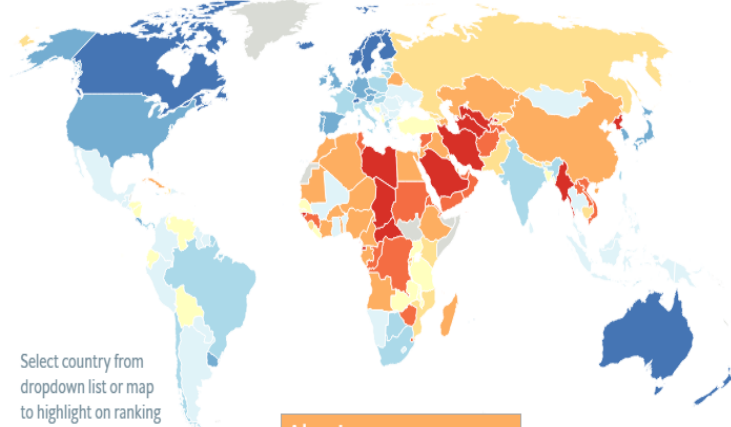
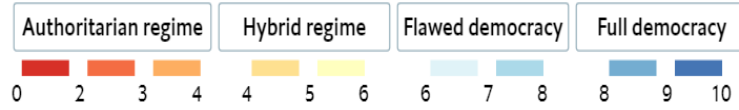
CEZAYİR (ALGERIA):

Fas ve Tunus arasında bulunan Cezayir, Kuzey Afrika ülkesi olarak adlandırılmasının yanında "bir orta Atlas ülkesidir."¹²². Dünyanın en fazla petrol yataklarına sahip olan Cezayir'de ülkenin "esas kütlesini Araplar ve Berberi'ler oluşturur"¹²³.¹²⁴ Arap Baharı'nın ilk başladığı Tunus ve olayların devam ettiği Fas arasında bulunan Cezayir'in bu olaylardan kendisini uzak tutması zor bir ihtimaldir. Eylemler kısa süre içerisinde olayların arasında kalan Cezayir'i de etkilemiştir. Demokrasi indeksindeki yerinde fazla değişim olmayan Cezayir kendisini 3.17-3.95 derece aralığında otoriter rejimin 3.derecesinde bulmaktadır.

Tablo-8: CEZAYİR/2010 YILI (Arap Baharı Başlangıcı)¹²⁵

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index

167 countries scored from 0 to 10 based on 60 indicators

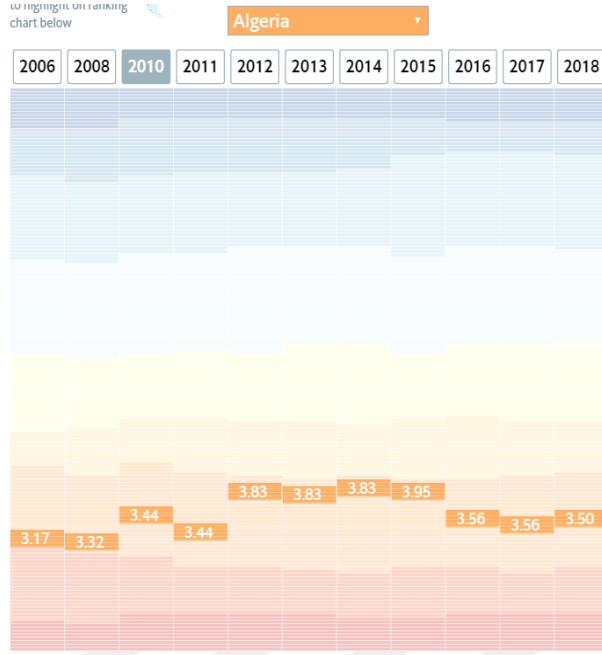

¹²² Ersin Güngördü, *Devletler Coğrafyası*, 1. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s. 415-418.

¹²³ Güngördü a.g.e. , s. 415-418.

¹²⁴ Anadolu Ajansı, "Cezayir", <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/cezayir/924984> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

¹²⁵ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

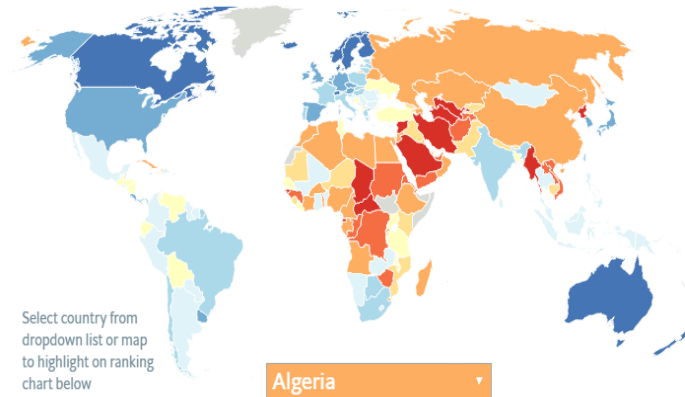
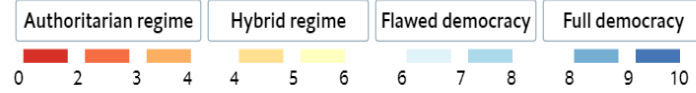

2010 yılında 3.44'lük derecesi ile otoriter rejimde bulunan ülke 3.derece otoriter rejimden ilerleyen tarihlerde de çıkamayacaktır.

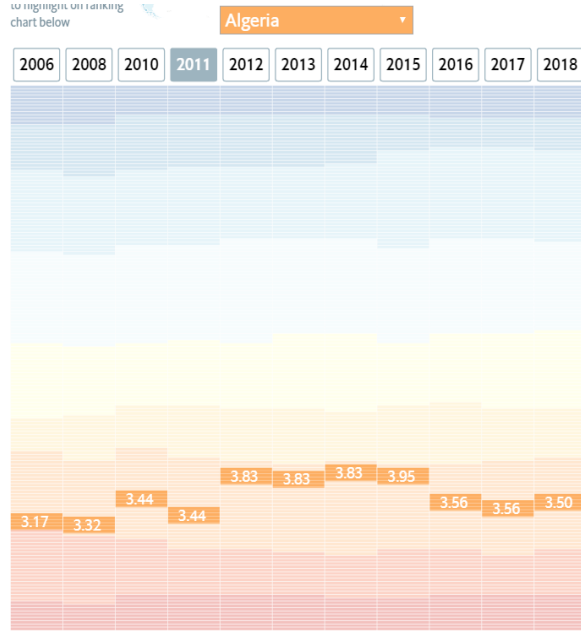
Tablo-9: CEZAYİR/2011 YILI¹²⁶

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index

167 countries scored from 0 to 10 based on 60 indicators

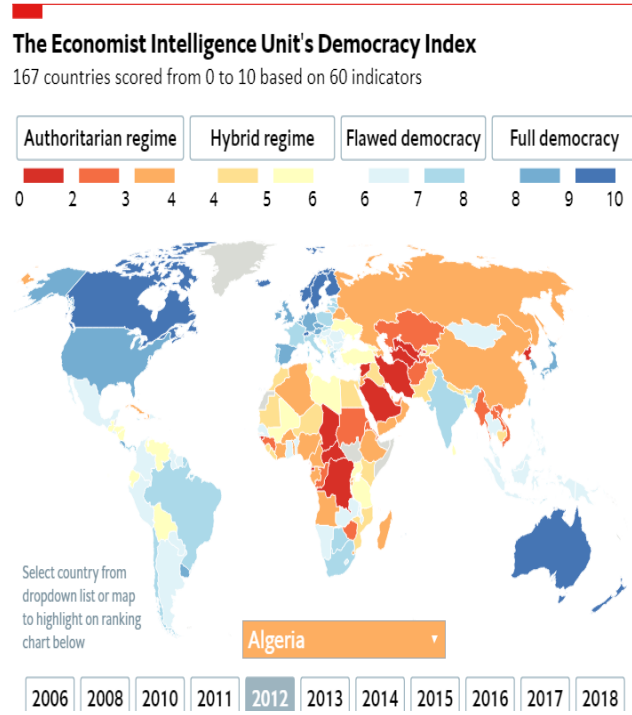

¹²⁶ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

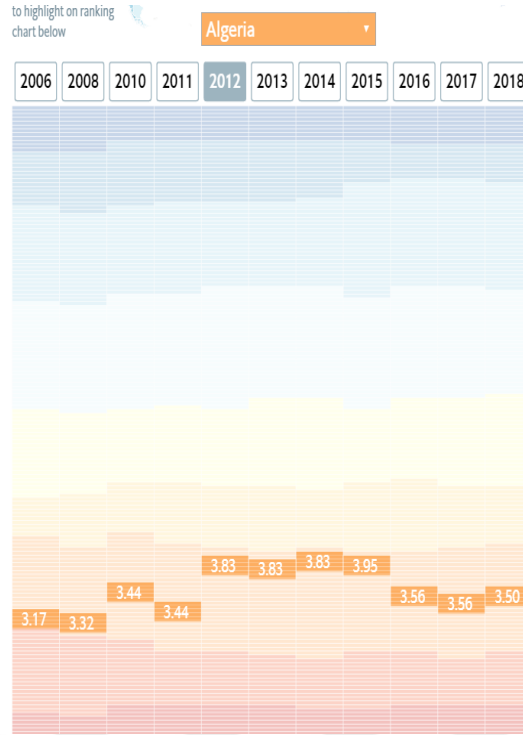

2011 yılında da olayların başladığı ilk yıldaki gibi konumunu koruyan Cezayir otoriter rejimdeki yerinde saymaya devam etmiştir. Olayların ilk yılları olmasına rağmen rejim üzerindeki etkiden söz etmek demokrasi indeksine bakıldığında mümkün değildir.

Tablo-10: CEZAYİR/2012 YILI¹²⁷

¹²⁷ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

2012 yılına gelindiğinde ise 2010-2011 yıllarındaki gibi köklü bir değişim olmamıştır. Ancak 3.83'lük derecesi ile karma rejime yaklaşılmış rejimde bir değişiklik meydana gelmemiştir. Derecenin artması karma rejime yaklaşıldığını gösterirken otoriter rejimin etkisinin azalmaya başladığını söylemek eldeki verilerle mümkün değildir. Cezayir tabloda görülen yıllarda (2006-2018) yerini koruyan nadir Kuzey Afrika ülkesidir. Eylemler köklü bir değişime neden olmamış yalancı frekans değişiklikleriyle inişli çıkışlı bir durum sergilenmiştir.

LİBYA (LIBYA):

Libya'nın rejim derecelerine bakmadan önce coğrafi konumunu bilmek gerekmektedir. "Kuzey Afrika'da kıyı ülkesidir."¹²⁸ Doğuda eylemlerin şiddetli devam ettiği Mısır batıda ise olayın başlangıç ülkesi Tunus ile komşudur. Cezayir ile de batısında bir komşuluktan söz etmek mümkündür.

Vijay Prashad "Arap Baharı, Libya Kışı" isimli kitabında eylemlerin başlıca sebeplerini şu şekilde sınıflandırmıştır: "Ekmek, saygınlık, Allah".¹²⁹ Belirtmiş olduğu bu nedenler Libya'nın ekonomisi hakkında bilgiler içermektedir. Tek tek bu başlıkları ele almak gerekirse Libya ekonomik açıdan fakir olan insanların yoğun şekilde

¹²⁸ Güngördü, a.g.e. , s. 431.

¹²⁹ Vijay Prashad, **Arap Baharı, Libya Kışı**, Çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, Haziran 2012, s. 23-48.

yaşadığı bir ülkedir. Kişi en temel ihtiyacı olan yeme-içme konusunda bir çıkmaza girdiğinde ekmek mücadelesi için rejime karşı ayaklanma yapabilmektedir. Saygınlık ise kişinin kendisini belirli bir konuma getirerek saygı görmesini sağlamasıdır. Bu saygınlığı Libya'dan ziyade Tunus'ta kendini yakan genç kazanmıştır ve meydanlarda kahraman olarak fotoğrafları taşınmaktadır. Allah ise ahlak ve din ile bağlantılıdır. Eylemlerin sebebinin altında din kavramının yatıp yatmadığını söylemek eldeki verilerle zordur.

Ekonomi kaynaklarının en önemlisi “petrol sayesinde kişi başına düşen gelirden Afrika’da ilk sırada”¹³⁰ yer alan Libya’da olayların başlamasının bir başka sebebi de zengin petrol kaynakları olarak gösterilebilir. Bazı düşünce akımlarının etkisini Arap Baharı’nda görmek mümkündür. Bunlardan en önemlisi Pan-Afrikanizm düşüncesi özellikle milliyetçilik kavramıyla okunması gereken ve Arap Baharı sürecinde Kaddafi tarafından da kullanılan bir ideolojidir. Kısaca tüm Afrikalıların kim olduğuna bakılmaksızın birlik içerisinde yaşama düşüncesidir.” Pan-Afrikanizm, Henry Sylvester Williams tarafından kıtasal Siyah Afrika kültür ve ülkelerinin birliği olarak tanımlanmıştır.”¹³¹ Kaddafi'nin de temelde isteği pan-afrikanizm düşüncesiyle doğru orantılıdır. “Kaddafi'nin pan-Afrikanizm için özel bir anlamı vardı devrilmenden birkaç yıl önce bu organizasyonun dönem başkanlığını yapmış ve Afrika devletlerine birleşerek yeni bir küresel güç olmaları çağırısını Nkrumah'tan sonra en sesli bir şekilde dile getirmişti.”¹³² Özellikle Arap Baharı'nın başlamasıyla bu düşüncesinin sağlam temelli olmadığını ve birlikten ziyade ayrılığa giden bir yolun başlangıcı olduğunu görmek mümkündür. Daha sonra değişime uğrayan pan-afrikanizm düşüncesinin yerini 1963'te kurulan Afrika Birliği (AfB) düşüncesi almıştır. “Afrika’da politik, toplumsal ve ekonomik bütünleşmenin sağlanması, kalkınmanın hızlandırılması, barış ve istikrarın korunması ve demokrasi ile iyi yönetim ilkelerinin benimsenmesi” Afrika Birliği'nin kuruluş amacıdır.¹³³ Genel yapısı ve toplum düzeni bu şekilde olan Libya'nın durumuna demokrasi indeksi üzerinden bakmak gerekmektedir. Genel olarak otoriter rejimin en üst seviyesi olan 1.derece ve 2.derecelerde görülen rejim hareketliliği 1.84-5.15 gibi dereceler almaktadır.

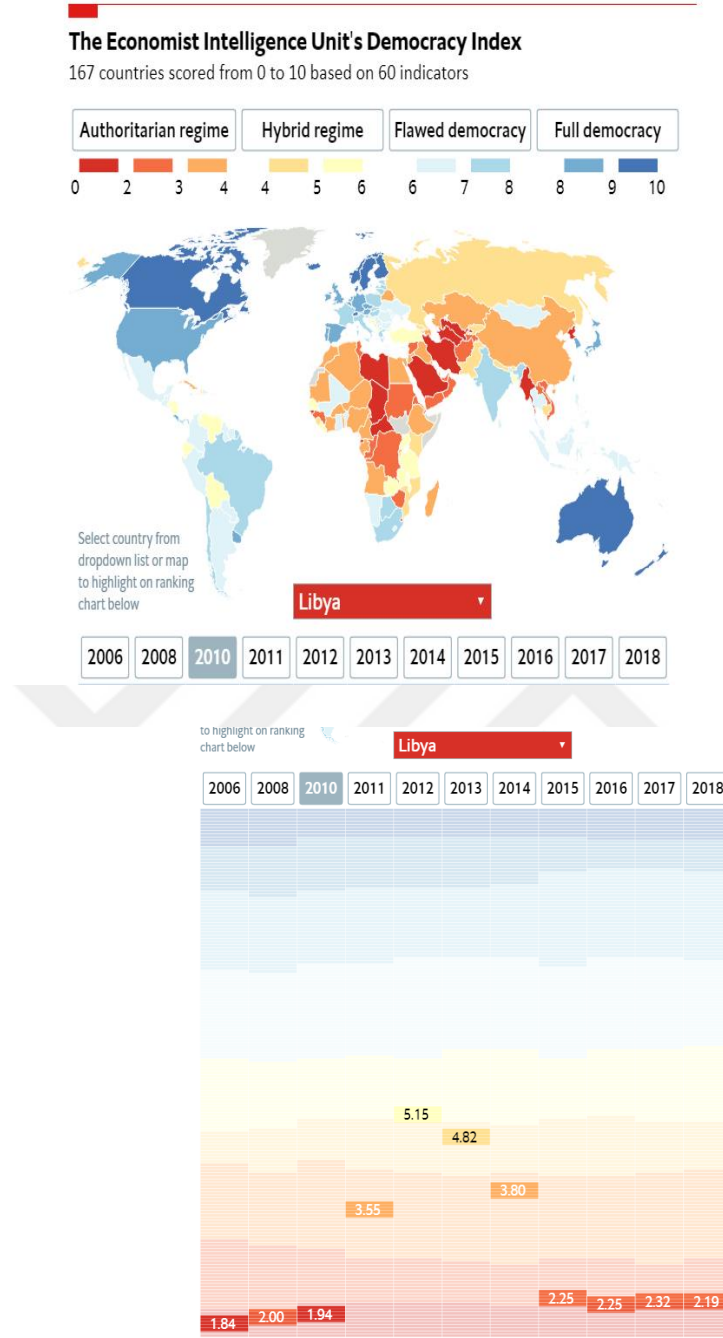
¹³⁰ Abascal, a.g.e., s. 91.

¹³¹ Wikipedia, “Pan-Afrikanizm”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pan-Afrikanizm> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

¹³² TIMETURK, “Pan-Afrikancılıktan Afrika Birliği'ne”, <https://www.timeturk.com/tr/2013/05/27/pan-afrikanciliktan-afrika-birligi-ne.html> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

¹³³ Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi, “Afrika Birliği (AfB)”, <http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

Tablo-11: LİBYA/2010 YILI (Arap Baharı Başlangıcı)¹³⁴

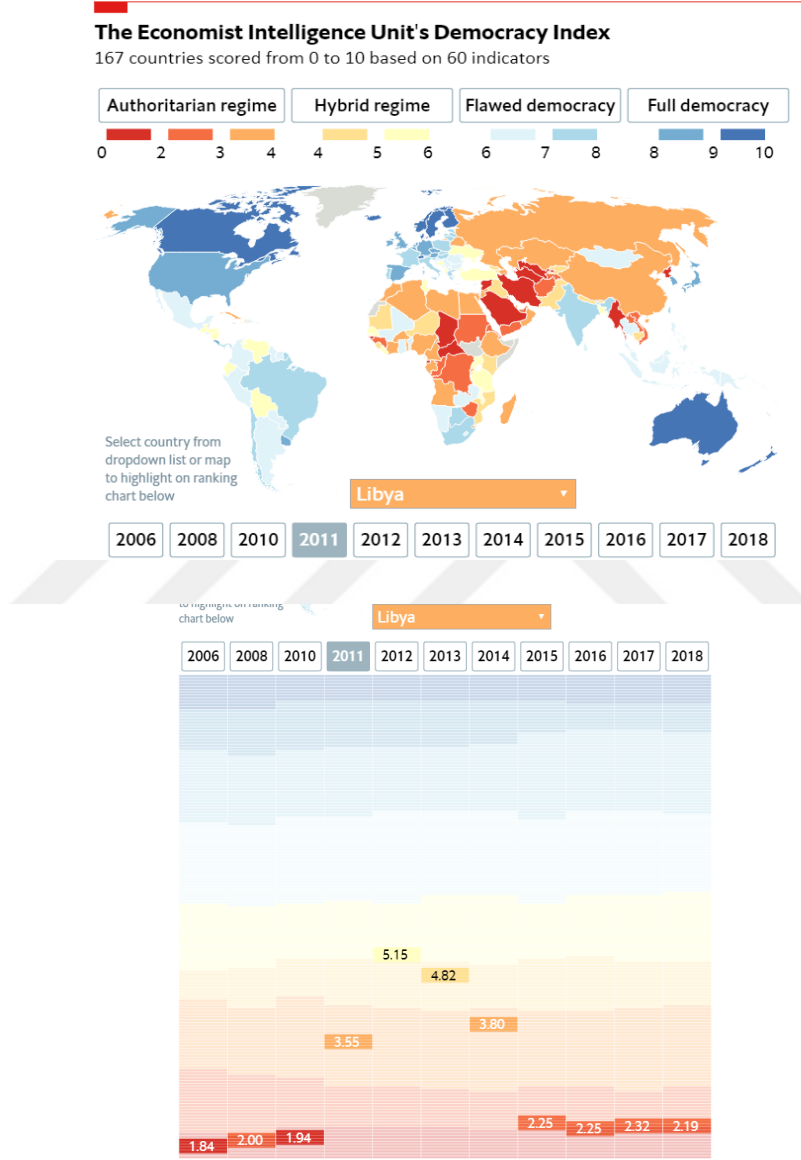

Libya 2010 yılında yani eylemlerin başladığı yılda 1.94'lük derecesi ile indekste en alt derecelerde yer alarak tam otoriter rejimde bulunmaktadır. Diğer Kuzey Afrika ülkeleri dikkate alındığında eylemlerin ilk yıllarında yüksek derecelerde otoriter rejim görülen başka bir ülkenin bulunmadığını söylemek mümkündür. Muammer Kaddafi

¹³⁴ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

önderliğinde uzun süren bir geçmişi olan Libya'nın Kaddafi sonrası¹³⁵ demokrasi derecelerinin üste doğru artışı söz konusu olmuştur. Ancak bu artış 2012 yılından sonra düzenli bir düşüşe geçmiştir.

Tablo-12: LİBYA/2011 YILI¹³⁶

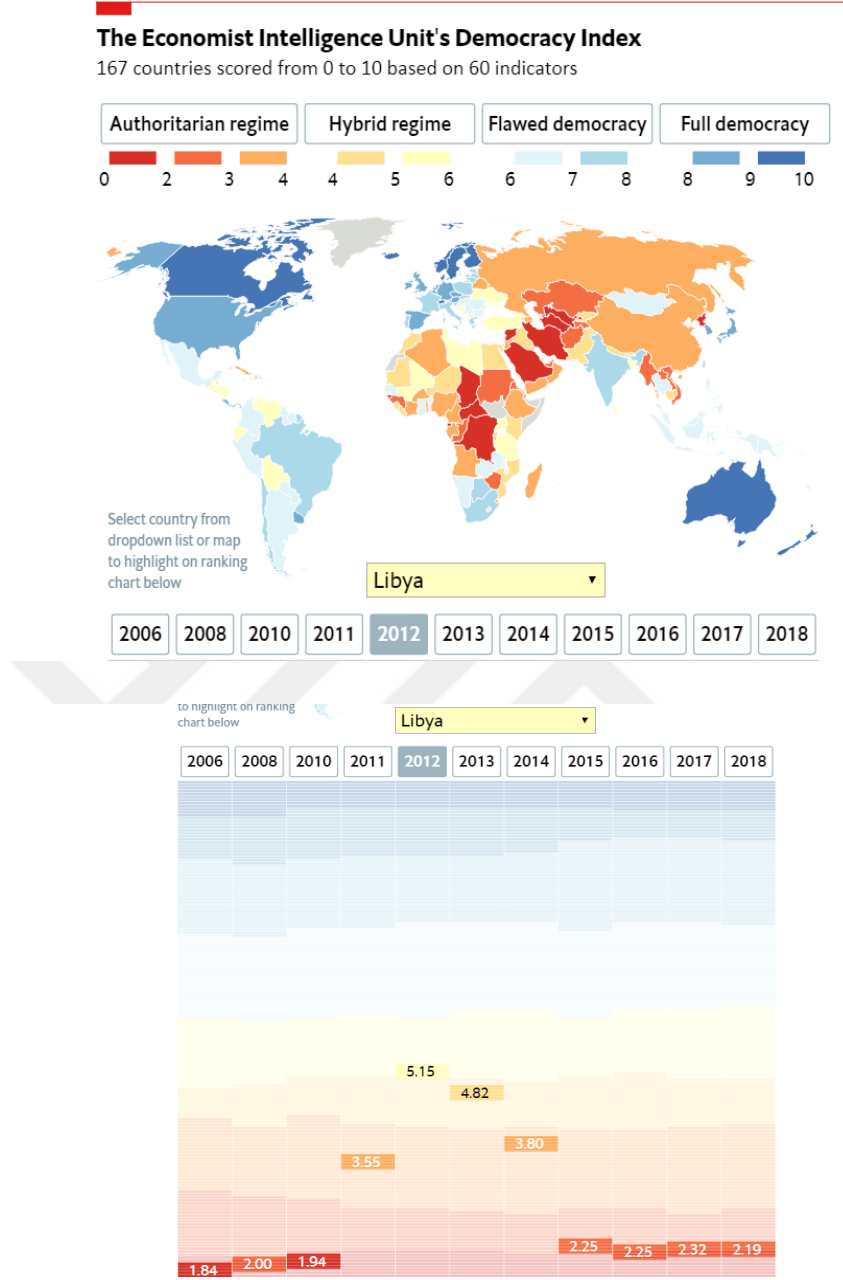

2011 yılına bakıldığında ise eylemlerin ilk aşamada etkisinin görüldüğünü söylemek mümkündür. 3.55'lik derecesiyle artış olduğu görülmüş ancak demokrasi indeksinde otoriter rejim alanından çıkış olmamıştır.

¹³⁵ 2011 yılında görevi son bulmuştur.

¹³⁶ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

Tablo-13: LİBYA/2012 YILI¹³⁷

2012 yılı tablodaki yıllar (2006-2018) dikkate alındığında Libya açısından bir ilki barındırmaktadır. Söz konusu yıllar arasında daha önce çıkmadığı derece olan 5.15 sadece eylemlerden iki yıl sonra görülmüştür. Karma rejime geçildiğini gösteren bu derece indeksin devam eden yıllarında düşüşe geçmiştir. Sırasıyla 4.82, 3.80, 2.25, 2.32, 2.19 olan dereceler eylemlerin ilk yıllarındaki halini almaya başlamıştır. Libya yıllar geçmesine rağmen eski rejimine dönmüştür. Eylemler Libya'da büyük

¹³⁷ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

yıkımlar ve değişimlere neden olmuş adı gibi bahar değil kış yaşamıştır.¹³⁸ Bahar'da çiçeklerin açması havaların ısınması beklenirken Libya deyim yerinde ise eylemlerin etkisiyle soğuktan donmuş bitkin bir halde kışı yaşamıştır.

MISIR (EGYPT):

Mısır Kuzey Afrika'da "dünyanın en eski medeniyetlerin kurulduğu ve tanrılık iddiasında bulunan kralların hâkim olduğu" Afrika'nın kuzey doğusunda yer alan bir ülkedir.¹³⁹ Komşu Tunus'tan etkilenen Mısır'da eylemler 25 Ocak 2011 tarihinde farklı şehirlerde giderek büyüyen eylemlerle şiddetini artırmış ve halkın Kahire'nin Tahrir meydanını zapt edip isyanların sembolü yapmaları ile devam etmiştir.¹⁴⁰ Bölgenin güçlü ekonomilerinden olan Mısır, Mübarek önderliğinde Arap Baharı'na girmiş ve Mübarek diğer ülkelerin yöneticileri ile aynı kaderi paylaşmıştır.

Arap Baharı sürecinde medya "orta sınıf aktörlerin" önemine dikkat çekmiş ve Mübarek'in devrilmesinde "emekçilerin rolü" göz ardı edilmiştir.¹⁴¹ Orta sınıfa çekilen dikkate kendini kaptıran liderler işçi sınıfının isteklerini göz ardı etmiş ve yıkım işçi-emekçi sınıfının eliyle gerçekleşmiştir. Mısır bölgede söz sahibi olan ve sesi gür çıkan bir ülke olmakla beraber rejim olarak otoriter rejimin ötesine geçememiştir. Aşağıdaki tablolarda ayrıntılı bir şekilde açıklanacak bu durum Mısır'ın rejimi hakkında önemli bilgiler sunacaktır.

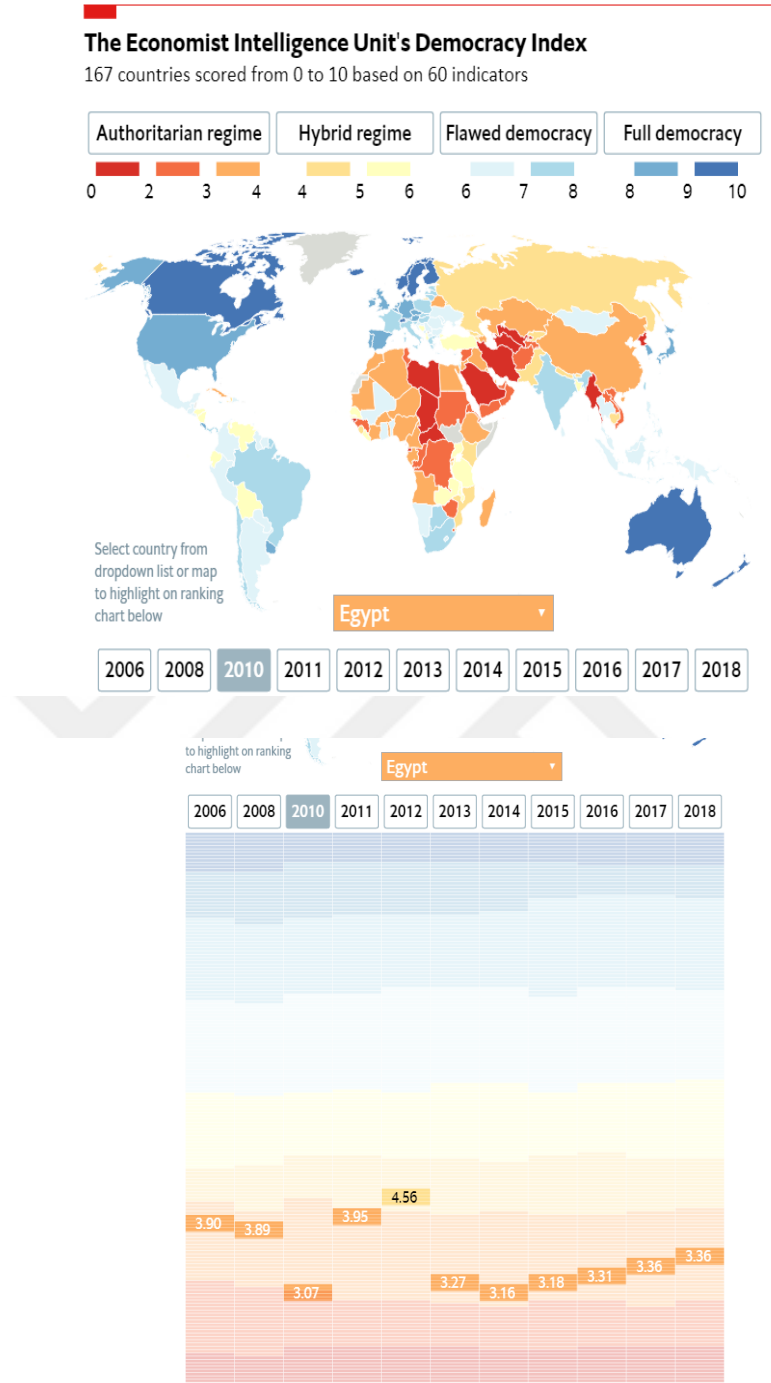
¹³⁸ Prashad, a.g.e., s. 103-110.

¹³⁹ Atalay, a.g.e., s. 265-267.

¹⁴⁰ Abascal, a.g.e., s. 83.

¹⁴¹ Mustafa Yalçın vd., *Arap Dünyasında Ayaklanma Nedenler-Olasılıklar-Sonuçlar*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2011, s. 73.

Tablo-14: MİSİR/2010 YILI (Arap Baharı Başlangıcı)¹⁴²

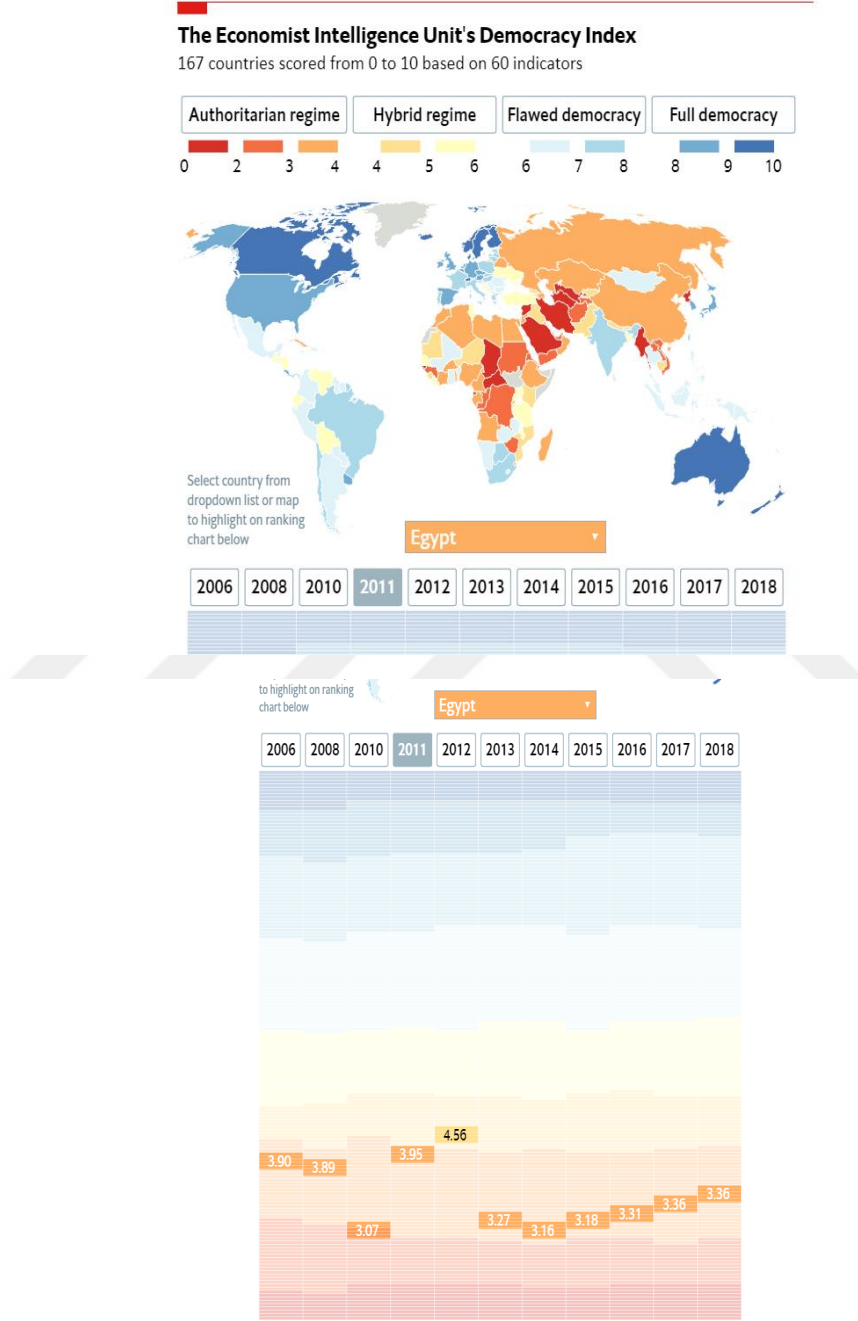
Arap Baharı'nın resmi başlangıcı olarak kabul edilen 2010 yılında Mısır'da eylemlerin izlerine rastlanmamaktadır.¹⁴³ Demokrasi indeksinde 3.07'lik derecesi ile otoriter rejimin 3.derecesinde kendini konumlandırmıştır. "Arap Baharı, Mısır'a Ocak

¹⁴² "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

¹⁴³ Abascal, a.g.e., s. 83.

2011'de Tahrir Meydanı'nda düzenlenen eylemlerle ulaştı.”¹⁴⁴ 2011'de başlayan eylemlerin rejim üzerindeki etkileri 2011 ve 2012 indekslerinde yorumlanacaktır.

Tablo-15: MİSİR/2011 YILI¹⁴⁵

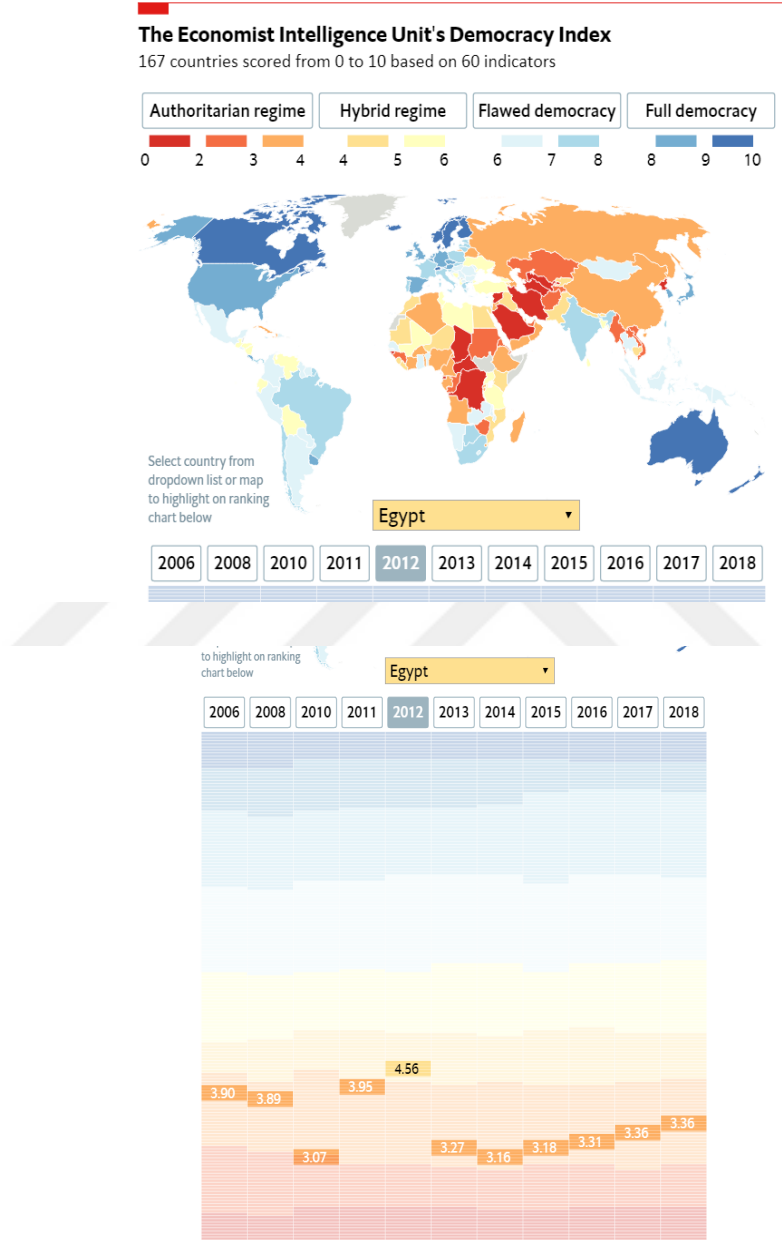

¹⁴⁴ BBC Türkçe Sayfası, “Arap Baharı'nda Devrilen Liderlere Ne Oldu?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967> (Erişim Tarihi: 11.09.2019).

¹⁴⁵ “The Economist Intelligence Unit's Democracy Index”, <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

2011 yılında yani eylemlerin Mısır'da etki göstermeye başladığı yılda daha önce 3.07 olan indeks değeri 3.95 olmuş karma rejime geçiş sinyalleri verilmeye başlanmıştır.

Tablo-16: MISIR/2012 YILI¹⁴⁶

2012 yılında karma rejime geçiş süreci tamamlanmış ve 4.56'lık derece ile karma rejimin ilk kademesine geçiş olmuştur ancak bu rejimde kalıcı olunamamıştır. Ülke yeniden 3.16 ve 3.36 otoriter rejim derecelerine gerilemiştir. Karma rejimde kalınan

¹⁴⁶ "The Economist Intelligence Unit's Democracy Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

yıl bir yılla sınırlı kalmıştır. Tekrar otoriter rejime dönüş yapan Mısır'da rejim yönetenler değişse de rejimin aynı kaldığı görülmektedir.

3.1.3. Arap Baharı Bir Demokrasi Süreci midir?

Başlıkta sorulan sorunun cevabı demokrasi indeksleri dikkate alındığında çarpıcı bir şekilde ortadadır. Ancak sürecin manipülasyon mu yoksa demokrasi süreci mi olduğunu biraz daha irdelemek gerekmektedir. Soruların cevabı aranırken objektif olunmaya dikkat edilecek ve sorunun iki yönünü de kapsayan çıkarımlarda bulunmaya çalışılacaktır. Sorunun cevabının Arap Baharı'nın başlama şekli ile doğru orantılı olduğunu görebiliriz. Konunun uzmanları tarafından eylemlerin ortaya çıkışı 'rejime karşı ayaklanma' olarak görülmüştür. Rejim değişikliği isteyen halk meydanlara dökülmüş olası bir değişiklik için eylemlere başlamışlardır. Eylemler sonucu değişiklikler olayın ilk yıllarında etkisini gösterse de demokrasi indekslerinde yıllar geçtikçe eskiye dönüşün olduğu görülmektedir. Yani ilk yıllarda demokratik bir süreç diyebileceğimiz Arap Baharı ilerleyen yıllardaki gelişmelere bakıldığında manipülasyon süreci olarak görülmektedir. Öncelikle konunun iki kavramı olan demokrasi ve manipülasyon kavramlarını incelemek gerekmektedir.

Demokrasi hemen hemen her ülkenin yönetiminde az da olsa pastadan payına düşeni almış ve etkili olmuştur. Söz konusu etkiyi Kuzey Afrika ülkelerinde görmek mümkün değildir. (bkz. *Başlık 3.1.2*) Bu çıkarımın dayanağı tabiki demokrasi indeksleridir. Ancak bu indeksler bize demokrasi konusunda fikirler verirken ülkelerin toplumsal yapısı ile alakalı sağlıklı bilgiler sağlayamaz. Kavramsal olarak çeşitli yorumlar yapılmış demokrasi herkesin bildiği anlamıyla halkın kendi kendisini yönetmesidir.¹⁴⁷ Halk yönetilen olmasının yanı sıra yönetendir. Yöneticiyi kendi içlerinden belirleyerek seçme-seçilme haklarının getirisiyle seçmektedirler. Akıllardaki tanımlama demokrasi hakkında belli bir fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır. Halkın kendi kendini yönetirken oy hakkını kullanması ve yöneteni kendi belirlediği anayasal şartlar içindeki haklarını özgürce kullandığı bir sistem söz konusudur. Bütün bu sistemler ışığında Barber güçlü demokrasi kavramını ortaya atmıştır. Güçlü demokrasiyi doğrudan demokrasi olarak tanımlayan Barber rejimi şu şekilde tanımlamıştır: " Âdemi merkezleşen etkin bir yönetim halinin, merkezleşen

¹⁴⁷ Akşam Gazetesi, "Cumhuriyet Halkın Kendisi Yönetmesi ise...", <https://www.aksam.com.tr/yazarlar/markar-esayan/cumhuriyet-halkin-kendisini-yonetmesi-ise-c2/haber-593355> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

etkin bir yurttaş eylemliliği ile birleştiği popülist bir rejimdir.”¹⁴⁸. Arap Baharı’ndan etkilenen Kuzey Afrika ülkelerinde toplumsal yapısı gereği tanımlamada bahsedilen güçlü demokrasi öğeleri farklılık gösterebilir. Güçlü demokraside yönetim ve halkın güçlü şekilde merkezileşmesini savunan Barber’in rejim tanımını Kuzey Afrika ülkelerinde görmek güçtür. Çünkü rejim ve yönetim açısından otoriter tavır sergilenen Kuzey Afrika ülkeleri merkezine toplumu alamamış bunun sonucu halkta devleti temel almayarak sahiplenici bir tutum göstermemiştir. Arap Baharı sürecinde demokratikleşmenin gerçekleşmemesi solun bu sürece etkin bir şekilde katılmamasından kaynaklıda olabilir.¹⁴⁹ Yüksel Taşkın yapmış olduğu araştırmasında birkaç nedenle beraber solun demokratikleşme sürecinde önemli bir yeri olduğunu söylemektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’e göre “Demokrasi esas itibarıyla siyasî mahiyettedir. Demokrasi, bir sosyal yardım veya bir iktisadî teşkilât sistemi değildir. Demokrasi maddi refah meselesi de değildir. Böyle bir nazariye, vatandaşların siyasî hürriyet ihtiyacını uyutmayı amaçlar. Bizim bildiğimiz demokrasi, bilhassa siyasîdir; onun hedefi milletin idare edenler üzerindeki murakabesi sayesinde siyasî hürriyeti temin etmektir.”¹⁵⁰ Atatürk’ün demokrasi üzerine görüşlerine bakıldığında asıl amacın kişinin siyasi hak ve hürriyetlerini eksiksiz kullanması gerektiği fikri ortaya çıkmaktadır. Arap Baharı’nın etkili olduğu Mısır’da eylemler sonucu Hüsnü Mübarek istifa etmiş yerine Mursi gelmiştir. Mursi’nin göreve geliş hikâyesine bakıldığında Mısır’da demokratik bir süreç işlemiş ve Atatürk’ün de dediği gibi halk özgürce fikrini oy aracılığıyla belirterek liderini seçmiştir. Mısır’ın siyasi tarihinde önemli bir yer tutan Mursi görevde sadece 2 yıl kalmıştır ve askeri darbe sonucu görevi son bulmuştur.¹⁵¹ Demokratik olarak işleyen bu süreç Arap Baharı’nın ilk yıllarında demokrasi hamlesi olarak görülse de tekrar otoriter rejimin etkileri hissedilmeye başlamıştır. Askeri müdahale sonucu yönetimin değişmesi bu süreçte halkın seçiminin yok sayıldığını göstermektedir.

Ordunun yönetime el koymasıyla demokrasinin olmazsa olmazlarında boşluklar oluşmuştur. Mursi ilerleyen yıllarda cezaevi baskınları davasından dolayı

¹⁴⁸ Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi*; aktaran Mustafa Bayram Mısır, *Demokrasiye Eleştirel Bakışlar*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, s. 59-61.

¹⁴⁹ Taşkın, a.g.e., s. 84.

¹⁵⁰ Ayşe Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El yazıları*, Ankara, 2000; aktaran Zekai Güner, “Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, Cilt:2, 41-51, s. 48.

¹⁵¹ Anadolu Ajansı, “Mısır’da 3 Günde Açılan Darbe Yolu”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misirda-3-gunde-acilan-darbe-yolu/1521121> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

idam cezası almıştır.¹⁵² Halkın seçme-seçilme hakkını kullanma isteği uzun sürmemiştir. Halk demokrasi istese de manipülatif süreçler sonucu demokrasi istemez olmuş ve otoriter rejimin buyruğu altına girmekten kendini kurtaramamıştır. Mısır, Tunus ve Libya gibi ülkelerde yapılanlar “halk hareketi” olarak lanse edilse de Avar’ın görüşüne göre “makyajlı harekâtın ardında, küresel şirketler ve bankerler vardır.”¹⁵³ Bu söz Arap Baharı’nın kalıcı olması için yegâne şeyin para olduğunu göstermektedir. Parayı elinde bulunduranın her zaman güçlü kabul edildiği günümüz toplumlarında para bir insana her şeyi yaptırabilmektedir. Ülkesine karşı ayaklanması ya da bir kişiyi öldürmeye kadar giden olaylar bunun göstergesidir. Arap Baharı’nda şüphesiz bu zengin aktörler filmin başrolündedirler. Bir dizi veya film setinde kişiler başrol oyuncusunun en ufak ayrıntısına kadar ilgilenir ve role hazırlar ekranda görünen yüz başrol oyuncusu olsa da arkasında büyük bir ekip vardır. Bir dizi veya film setinde olduğu gibi Arap Baharı’nda başrol oyuncuları etkin roledir ancak tek fark ekranlar karşısında görünmemesi, görünen yüzün meydanlar da boy gösteren halk olmasıdır. Halk dizilerde olduğu gibi reyting için meydanlara çıkmamış onlara vaat edilen demokrasi için eylemler yapmışlardır. Reytingi -o ülkenin petrol rezervlerini enerji kaynaklarını- kazanan ve isteyen başka güçlerdir. Küresel boyuttaki bu güçler bir örümceğin ağ örmesi gibi nüfuzlarını kullanarak Afrika üzerine ağlarını örmüşlerdir. Demokrasi izleri Arap Baharı sırasında ve sonrasında karşımıza çıksa da zaman geçtikçe bu izler silinmiştir.¹⁵⁴ İzlerin silinme sürecinin nasıl olduğuna bakıldığında ise manipülatif olaylardan söz edebiliriz. Demokrasi getireceğiz diye halkı ayaklandıran uluslararası güçler Arap Baharı’nı başlatmıştır. Liderlerin görevden el çekmesi sonucu başarılı olduğu görülen bu güçler daha sonra halkın kendi kendini yönetmesine izin vermiştir. Bu durum fazla sürmemiş çocuğun ağlamasını kesmesi için eline verilen bir oyuncak gibi halkın elinden alınmıştır. Çıkarımın yapılmasına öncü olan demokrasi indeksinde söz konusu beş ülke otoriter rejim ya da çok az olmakla beraber karma rejimde yer almaktadır. Değişimin olduğu yıllarda da tam bir demokrasiden söz edilememektedir. Demokrasi elinde kılıç olan bir şövalye gibi heybetli bir şekilde var olamamıştır. Kılıç özgürlük ve bir kutsama getirmemiş halkın başına inen keskin bir rejim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2010’da ateşi başlatan Tunuslu gencin bir benzeri 2013 yılında tekrarlanmıştır. Tunus’ta demokrasi arayışları ve isteği devam etse de milletvekillerinin yeni hükümeti belirlemedeki etkin rolü oy kullanımı konusunda halkın söz sahibi olmadığına göstergesidir. 2013 yılında olan eylem tam

¹⁵² BBC, “Mısır’da Mursi’ye verilen idam cezası onaylandı”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150616_mursi_karar (Erişim Tarihi:24.11.2019)

¹⁵³ Banu Avar, **Kaçın! ‘Demokrasi’ Geliyor!**, Remzi Kitabevi, İstanbul, Nisan 2013, s. 20.

¹⁵⁴ Demokrasi indekslerine bakınız.

da bu oy kullanımı sırasında gerçekleşmiş demokrasi isteyen halkın yeniden alevlenmesinin nişanesi olmuştur. Bir başka Kuzey Afrika ülkesi olan Libya'da rejimin indekste mevcut olan 2006-2018 yılları arasında otoriter rejimin en yüksek hissedildiği frekansta olması ülkenin siyasi durumu konusunda yol göstericidir. Olayların başladığı yıldan başlayarak dört yıl boyunca otoriter yönetimin etkisinin iki derece azaldığı görülse de 2014 ve sonrasında bu etki tekrar yüksek otoriter rejime doğru evrilmiştir. Halk kendi kendini yönetememiş ya da yönetilmesine izin verilmemiştir diyebiliriz. Arap Baharı'nın etkisinin düşük görüldüğü Fas ve Cezayir'de rejim frekansında belirgin farklar oluşmamıştır diğer ülkeler gibi Fas ve Cezayir'de demokrasi amacına ulaşamamıştır. Ancak rejim açısından diğer ülkelere göre daha düşük bir otoriter rejimden söz edebiliriz.

Otoriter rejim tek kişinin egemen olduğu ve söz sahibi olduğu bir yönetim şeklidir. Tam otoriterde olsa yarı otoriter de olsa halk bu rejimde kendisine yer bulamamaktadır. Halkın yönetimde kendisine yer bulamadığı Fas, Tunus, Cezayir, Mısır ve Libya gibi ülkelerde gerçekleşen Arap Baharı'nın manipülasyon mu demokrasi arayışı mı olduğuna tam karar vermek güçtür. Demokratik reformu kabul eden Kuzey Afrika ülkeleri reformu destekleyici gücü olmadığı için "bugün demokrasi olarak nitelendirilecek düzeyde değildir."¹⁵⁵ Ancak demokrasi arayışı olarak başlayan Arap Baharı günümüzde de amaçlarına ulaşamamıştır. Bölgenin petrol zenginliklerini paylaşan uluslararası şirketler ve yerel elitler sadece zenginliği değil aynı zamanda halkın elinde bulunan demokrasiyi de almışlardır.¹⁵⁶ Devrilen liderlerin olduğu bu ülkeler otoriter rejimle yönetilmeye devam etmiş sadece rejimin katsayısında azalma olmuştur. Demokrasi arayışları Ortadoğu'ya sığmamış ve eylemler kendisini göstermeye başlamıştır. Olaya sadece demokrasi arayışı olarak bakmak doğru bir bakış açısı değildir.

Derrida Sosyoloji'nin temel kavramlarından olan yapıbozum kavramını "yazıya ilişkin 'ipucu/iz' kavramıyla açıklamaktadır. Yapıbozum eleştirel bir yöntem olup, metindeki çelişkileri ortaya çıkarmayı hedefleyen bir eylemdir."¹⁵⁷ Metindeki çelişkileri açıklamada kullandığı ipucu ya da izler demokrasi sürecinin değişmesinin altında yatan nedenleri bulmada yardımcı olabilir. Tüm bu çelişkiler içerisinde halk yaptığı eylemlerin amacına yabancılaştırılmıştır. İlk meydanlara çıkışları ile

¹⁵⁵ Abdelmahdi Alsoudi, "Küreselleşmenin Orta Doğu Ülkelerine Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Etkisi", **Beşinci Uluslararası Sempozyum**, Bildiriler, 5-6 Haziran 2008, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 49.

¹⁵⁶ Tarık Ramazan, **İslam ve Arap Uyanışı**, Açılım Kitap, İstanbul, 2013, s. 7-8.

¹⁵⁷ Emine Kotlu, **Yapısalcı ve Post-Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil)**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2007, s.91. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

meydanlarda geçirdikleri süreçte kendi ülkelerine bile yabancılaştırılan bu kişiler daha sonra yaşadıkları toprak parçası bütünlüğünün korunmasının önemini anlasa ve korumak için eylem planlarını değiştirse de manipülasyon araçlarıyla bu kargaşanın içinden çıkamamış sonuçlara katlanmak zorunda bırakılmışlardır. Arap Baharı'na demokrasi süreci olarak ve manipülasyon süreci olarak bakmak mümkündür. Ancak demokrasi ülkeye refah, ekonomik özgürlük, özgürce yaşama hakkı, seçme-seçilme hakkı vb. gibi hak ve özgürlükler getirmektedir. Afrika ve olayların şiddetli yaşandığı Ortadoğu'da halk refah içerisinde mi, özgürce yaşayıp ekonomik özgürlüğe sahipler mi, seçme seçilme hakları ellerinde mevcut mu? gibi soruların cevaplarına bakılması gerekmektedir.

Banu Avar bir kitabında savaşın ve darbenin anahtarının görünürde özgürlük ve demokrasi olduğunu söylemektedir. Avar " Çatışmanın hedefi petrol, su yolları ve enerji!"¹⁵⁸ diyerek Arap Baharı'nın asıl nedenlerine farklı bir yorum getirmiştir. Görünürde gerçekten demokrasi aransaydı petrol ve enerji alışverişi hesapları mı yapılırdı yoksa demokrasiyi geliştirmeye yönelik çalışmalar mı? Kuzey Afrika'daki tüm ülkelere demokrasinin gelip gelmediğini demokrasi indekslerinde görmek mümkündür. Halkın özgür olmadığı hatta yaşama haklarının alındığı yaşanan olaylar ile sabit olan Suriye yanan ateşi söndürmek istese de ateşin üstüne atılan su yan etki yapmış alevi artırmıştır olay küresel bir boyuta taşınmıştır. Ülkelerinden ve topraklarından edilen halk çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır. Demokrasinin temeli olan halkın kendi kendini yönetmesi mümkün olmadığı gibi halkın yaşamını sürdürmesi de imkânsız hale gelmiştir. Tüm bu yaşanan olaylar hala sıcaklığını korumaktadır ve göç dalgası Suriye ile sınır olan Türkiye başta olmak üzere Avrupa ülkelerine hızla devam etmektedir. "Suriye'de beş yıldan fazla süredir devam iç savaş nedeniyle ülke içi ve dışında 13 milyondan fazla Suriyelinin göç etmek zorunda kaldığı bildirildi."¹⁵⁹ Göç sürecinde hayatını kaybeden çocuklar hafızamızdaki yerini almıştır.¹⁶⁰

Yaşanan olaylara ve gelişmelere bakılarak Arap Baharı'nın özellikle tezin kapsayıcı ülkeleri olan Kuzey Afrika'ya ve diğer kıta ülkelerine ne getirdiğini ve ne götürdüğünü bu sürecinin gerçekten demokrasi arayışı mı yoksa bir emperyalist manipülasyon mu olduğunu etraflıca düşünmek gerekmektedir. Başlıklar altında

¹⁵⁸ Avar, a.g.e. , s. 17-18.

¹⁵⁹ Anadolu Ajansı, "Suriye'nin göç bilançosu: 13 milyon mülteci ve sığınmacı", <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-suriyenin-goc-bilancosu-13-milyon-multeci-ve-siginmaci/594747> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

¹⁶⁰ İnternet Haber, "Kıyıda vuran Suriyeli çocuk dünya gündeminde!", <https://www.internethaber.com/kiyiya-vuran-suriyeli-cocuk-dunya-gundeminde-811089h.htm> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

demokrasi indekslerinden başlayarak ayrıntılı şekilde ele alınan konular yardımı ile bu sorunun cevabını bulma süreci kolaylaşacaktır. Arap Baharı'nda işleyen bu sürecin başlamasını demokrasi getirmek isteyen dış aktörler başlatmış ve ülkeye demokrasi getirme amacıyla hareket etmişlerdir. Ancak demokrasi indeksleri dikkate alındığında "demokrasi getirmek değil de demokrasi istismarıyla enerji kaynaklarının üstüne oturmak"¹⁶¹ ve Kuzey Afrika ülkelerini köleleştirme çabalarının olduğunu söylemekte mümkündür.

3.1.4. Arap Baharı'nın SWOT Analizi

Arap Baharı'nın çeşitli metotlarla analizi yapılırken işletme literatüründe kullanılan SWOT analiziyle de yenilik kazandırma amacıyla yorumlanabileceği düşünülmektedir. Yapılan bu analizler Arap Baharı'nın anlaşılması açısından küçük notlar niteliğinde bilgiler sağlayacağı gibi özgün tablolar ile farklı bir yaklaşım getirecektir.

SWOT analizi genellikle kendisini ilerletmek ve büyütmek isteyen işletmelerin kullandığı analiz türüdür. "İş dünyasında bu yöntem 1960'lı yıllardan beri kullanılmaktadır. Ancak, akademik literatürde güvenlik yönetimi ve SWOT ile ilgili bir boşluk vardır."¹⁶² İşletmeler hitap ettikleri müşteri profili, işin ekonomisi, yarar ve zararları gibi birçok çıkarımları edinebilirler. Şirketlerden ziyade kendisini geliştirmek isteyen her bireyin rahatlıkla kullanabileceği bir analiz sistemi oluşturmak mümkündür. Kişinin analizi açısından yol gösterici olan SWOT analizi Arap Baharı açısından da aynı özelliği göstereceği düşünülmektedir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere Arap Baharı'nın güçlü yönleri, zayıf yönleri, imkânları ve oluşturduğu tehditleri anlatılmaya çalışılacaktır. Arap Baharı açısından yapılan bu analiz medya, basın, toplum (halk), devletler, ülkelerin sosyo-ekonomik durumu gibi ölçekler kullanılarak yapılacaktır.

¹⁶¹ Öztürk, a.g.e. , s. 149.

¹⁶² M. Kubilay Akman, "Swot Analysis and Security Management", *European Journal of Social Sciences Studies*, 2019, vol:4, issue:2, 78-89, s.78.

Tablo-17: Arap Baharı ve SWOT¹⁶³

S STRENGTHS (GÜÇLÜ) YÖNLERİ	W WEAKNESSES (ZAYIF) YÖNLERİ	O OPPORTUNITIES (İMKÂNLAR)	T THREATS/TEHDİTLER
-İyi Yapılan Şeyler	-Hâkim Olunamayan Unsurlar	-Halkın Elindeki İmkânlar	-Ortaya Çıkan Aktörler
-Diğer Eylemlerden Ayrılan Yönleri	-Diğer Eylemlerden Farkı ve Eksiklikleri	-Devletlerin Elinde Olan İmkânlar	-Ortamin ve Olayların Değişimi
-Yönetici, Halk ve Diğer Aktörler gibi İç Etkenlerin Nasıl Olduğu	-Eylemin Sınırları	-Bölgedeki Diğer Güçler	-Basın ve Medya'da Olumsuz Yansımalar
-Eylemlerin Fikir Yapısı, Ekonomisi ve Teknoloji Kullanımı	-Net Olmayan Yönleri	-Halkın ve Devletlerin İhtiyaçları	-Olaylara Yönelik Diğer Ülkelerin Tutumları
		-Basın ve Medya Yansımaları	-Diğer Ülkelerin Tutumlarının Değiştirilmesi

Strengths (Güçlü) Yönleri:

-Eylemlerin her iki tarafına da bakmak gerekmektedir. (Halk ve Rejim)

* Halk açısından yapılanları kısaca özetlemek gerekirse en önemli olanını propaganda gücünü doğru kullanmaları olarak açıklamak mümkündür. Halk yaptığı eylemler ile isteklerini dile getirmişlerdir.

* Rejim ya da devlet açısından bakıldığında ise yapılanların süreci yavaşlatmak adına yapıldığını söylemek mümkündür.

-Diğer eylemlerden ayrılan yönleri; diğer ülkelerde gerçekleşen rejim karşıtı denilebilecek eylemler temel alındığında halkın elinin güçlü olduğu ancak Arap Baharı'nda diğer eylemlerden farklı olarak bu gücün kaybedildiği ve eylemin sonuçlarının halkı zarara uğrattığı söylenebilir. Halkın isteğinin temelde demokrasi olduğu bilindiği için eylem sonucu gelen demokrasinin suni olduğunu görebiliriz.

¹⁶³ <https://www.startupnedir.com/swot-analizi-nedir/> (Erişim Tarihi:20.08.2019)

-Yönetici, Halk ve Diğer Aktörler gibi iç etkenlerin nasıl olduğu; Nasıl sorusunun cevabı kapsamlı bir şekilde verilebilmektedir. Öncelikle sayılan iç etkenlerin görünüşünü incelemekte fayda görülmektedir.

*Yönetici açısından bakıldığında diktatör bir anlayışın olduğunu söylemek mümkündür. Diktatör yöneticilerin ise genellikle halk tarafından sevilmediği ve değiştirilmek istenildiğini eylemlerin yapısından anlayabiliriz. Yönetici Arap Baharı'nın en önemli iç etkenlerden biridir ve eylemlerin şiddetini ayarlar konumdadır.

*Halk tarafından bakıldığında ise halkın temel özgürlüklerini istediklerini ve bu özgürlüğü demokrasi ile kazanabileceklerini düşündüklerini görebiliriz. Halk eylemleri başlatan ancak şiddetini yönetici hamlelerinin belirlediği bir sürecin baş aktörüdür.

*Diğer Aktörler veya diğer iç etkenler ise; eylemin başlangıcını simgeleyen Buazizi, halkın elindeki fotoğraf ve pankartlar, yönetim şekli vb. gibi durumlardır. Bu durumlar önceki başlıklarda ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve nasıl olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

-Eylemlerin fikir yapısı, ekonomisi ve teknoloji kullanımı; tek tek ele alacak olursak Arap Baharı'nın en çarpıcı etkisini ekonomi üzerinde görmek mümkündür.

*Eylemler sırasında çeşitli kamu binaları ve diğer dükkânlara zarar verildiğini düşünenecek olursak gerçekleşen bu yıkımın tekrar inşası sürecinde devletin ekonomisi kullanılacak ve kargaşa içinde olan Kuzey Afrika bölgesine yapılan yatırımların dönemsel sekteye uğramasından dolayı ekonomi ciddi yaralar alacaktır.

*Eylemlerin fikir yapısına bakıldığında temeli özgürlük arayışı sonucu da demokrasi olarak bitmesi düşüncesidir. Ancak her ne kadar demokrasi ilk yıllarda gelmiş gibi görünse de ilerleyen yıllarda tekrar eskiye dönüş söz konusu olmuştur. Temel fikir yapısı başarıya ulaşamamıştır.

*Teknoloji kullanımını sosyal medya kullanımı üzerinden görmek mümkündür. Eylemlerdeki teşkilatlanma çabalarının sosyal ağlar aracılığıyla yapıldığını ve bu yolla büyük bir yayılma oluştuğunu görebiliriz. Halkın elinde bulunan temel teknoloji aleti telefon etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Weaknesses (Zayıf) Yönleri:

-Hâkim olunamayan unsurlar; olayların büyümesi ve yayılmasına, sosyal medyadaki teşkilatlanmalara, dış faktörlerin olaylara müdahalesine, liderlerin değişimi gibi unsurlara hâkim olunamamıştır. Unsurlar üzerinde hâkimiyet kurulamaması olayların zamanını, bedellerini, zararlarını ve sonuçlarını arttırmıştır.

-Diğer eylemlerden farkı ve eksiklikleri; farkı en temel olarak halkın isteklerini alamaması olarak açıklayabiliriz. Eksiklik ise iletişim sorunları olarak açıklanabilir. Halk ve devlet arasında sağlıklı bir iletişim kurulamaması diğer eylemlerden uzun sürmesine ve zararlarının fazla olmasına neden olmuştur. İletişim en temel kişisel ihtiyaç olarak karşımıza çıkmakta ve herhangi bir eksiklik, aksama ve yanlış iletişim de ciddi sonuçlar getirmektedir. Kişiler arasında yapılan iletişim gibi devlet-halk ve halk-devlet arasında da yukarıdan aşağıya aşağıdan yukarıya iletişimin gerçekleşmesi gerekmektedir.

-Eylemin sınırları; sınırlılık bir şeyin kapsamını belirlemektedir. Arap Baharı açısından sınırları çizmek gerekirse büyük bir sınır çizgisinden söz edebiliriz. Eylem Afrika'da başlasa da zamanla Ortadoğu'ya sıçramış ve sınırlarını genişletmiştir.

-Net olmayan yönleri; alınacak sonuçlar ve bu sonuçların ne zaman olacağı net olarak bilinmemektedir. Sonuçların getirisi, eylemlerin boyutu, yöneticilerin tavırları, diğer faktörler ve bunların olası etkisi gibi birçok bilinmeyen ve net olmayan konular bulunmaktadır.

Opportunities (İmkânlar):

-Halkın elindeki imkânlar kısıtlıdır. Kendilerini özgür bir şekilde ifade edemeyen halk tek imkânı olan eylem aracını kullanmış ve değişim dileğini dile getirmiştir. Ekonomik açıdan imkânları yetersiz olan halkın tek dayanağı eylemlerdeki insan sayısının fazlalığıdır.

-Devletlerin elinde olan imkânlar ekonomik ve askeri güç olarak sıralanabilmektedir. Askeri ve silah gücü açısından imkânı olan devletler eylemleri bastırmak ve bitirmek için bu güce başvurmuşlardır. Ekonomik olarak halktan güçlü olan liderler ekonomiyi etkin bir şekilde kullansalar da yetersiz kalan insan gücü karşısında çaresiz kalmışlardır.

-Bölgedeki diğer güçler; bunlar yabancı medya, güçlü ekonomisi ve güvenlik gücü olan ülkeler, NATO, bölgenin ileri gelenleri, güçlü diğer aktörler ve bankalar.

*Bölgede bulunan güçleri kendi aleyhine kullanmakta halkta devletler de yetersiz kalmışlardır. Söz konusu güçleri doğru yönlendiremeyen halk kendini bir maşa olarak bulmuştur. Devletler de rejimlerinin yıkılmasındaki nedenlerin en önemlisi olarak bölgede bulunan diğer güçleri göstermiştir.

-Halkın ve devletin ihtiyaçları; halkın en temel ihtiyacı demokrasi iken devletin ihtiyacı daha güçlü otoriter rejim idi. Ancak halkın ihtiyacı karşılanmadığı gibi devletin ihtiyacı da zahmetli yollarla karşılanmış ama en temel ihtiyacı olması gereken halk desteğini kaybetmişlerdir.

-Basın ve medya yansımaları; basın ve medyada Arap Baharı süreci geniş yer ve sayfalar kaplamıştır. Özellikle dış basında Arap Baharı üzerine çeşitli haberler yapılmış ve süreç hakkında bilgiler aktarılmıştır. Özellikle çağımızın en önemli iletişim ağı sosyal medya eylemlerin yayılmasında ve başka kıtalara taşınmasında etkili olmuştur. Medyadaki yansımalar genellikle ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda yapılmak istenmiştir.

Threats (Tehditler):

-Ortaya çıkan aktörler; söz konusu Kuzey Afrika üzerinde ekonomik çıkarları olan her aktör. Eylem sırasında ortaya çıkan halkın baş aktörleri, devlet adamları ve eylem sonrasında ortaya çıkan yeni liderler. Bunlar her açıdan bir değişimin sonucu oluşmuş ve yeni değişiminde başlangıcı olmuşlardır.

-Ortamın ve olayların değişimi; olayların boyutunun değişimi hızlı bir şekilde gerçekleşmiş ve kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu da olayların yatıştırılması açısından tehdit oluşturmakta ve devletlerin işini zorlaştırmaktadır. Ortamın değişimi tüm Kuzey Afrika ülkelerine aynı tehditleri getirirken olayların Ortadoğu coğrafyasına sıçraması ve değişen toplum yapısı farklı tehditler ortaya çıkarmıştır. Ortamın değişmesiyle ortaya çıkan en önemli tehdit güçlenen ve yeniden oluşan terör örgütleridir.

-Basın ve medyada olumsuz yansımalar; eylemlerin büyümesi ile basın ve medya hayatını kaybedenleri, değişimin getirdiği olumsuz sonuçları ve şiddeti baş sayfalarına almışlardır. Bunları gören halk canı yanan herkesin yapacağı gibi

eylemlerde şiddeti artırmış bu artış devletlerinde aynı şekilde müdahalesini doğurmuştur.

-Olaylara yönelik diğer ülkelerin tutumları; özellikle sınırlarında tehdit unsurları ile karşılaşan NATO ülkeleri ortak karar ile müdahale hamlesi yapmışlardır. "19 Mart günü NATO önderliğindeki Batılı güçler Kaddafi rejiminin sivil insanları öldürmesini bahane ederek Şafak Yolculuğu Operasyonu adını verdikleri hava ve deniz harekâtına başladılar."¹⁶⁴ Ülkeler ılımlı bir politikadan ziyade güvenlik açısından ve sınır güvenliği açısından politika üretmeye çalışmışlardır.

-Diğer ülkelerin tutumlarının değiştirilmesi konusunda başarılı olunamamıştır. Tutumları açısından esnemeye gitmeyen ülkeler Arap Baharı etkisi altında olan ülkeler açısından ciddi tehdit oluşturmaktadır.

3.2. Arap Baharı'nın Güvenlik Çalışmaları Bağlamında Dönüşümü

NATO ve AB'nin ortaklaşa ve aynı anda genişlemesi düşüncesi ile üye sayılarını artırma fikri farklı senaryolar içermektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin adaylık sürecinin tartışıldığı Avrupa Birliğinde NATO ile beraber ortak savunma ağının da kurulması amaçlanmaktadır.¹⁶⁵ Ortak savunma ağının kurulma çabalarını Arap Baharı öncesinde başlatan NATO ve AB'nin çalışmaları devam etmektedir. Ancak kurulan bu savunma ağının Afrika ülkelerine mi yarayacağı yoksa NATO ve AB üyesi başta güçlü ülkeler sonra tüm üye ülkelere mi yarayacağı tartışmalı bir konudur. Güvenlik politikalarının üretilmesi aşamasında önemli rolleri olan NATO ve AB'de Arap Baharı sonrası güvenlik perspektiflerini değiştirmişlerdir. Arap Baharı başlaması, süregelmeye ve bitmesi ile güvenlik alanının incelemesi gereken önemli bir olaydır. Bitmesi her bitiş bir başlangıç getirir fikri ile paralel bir şekilde yeni güvenlik yorumları ve bakış açıları getirmiştir. Güvenlik kavramının tam ve kesin tanımlanmasının mümkün olmadığı uzmanlar tarafından genel kabul edilmiş bir görüştür. Öncelikle güvenliği tanımlarken nasıl bir güvenlik (siber, bina, insan, ulusal vb.) söz edildiğinin tam açıklaması yapılması gerekir.

Kesin bir tanımlamanın yapılamadığı gibi kişinin doğar doğmaz güvenliğe ihtiyaç duyduğu da bir gerçektir. İnsan türünün var olduğu eski yıllara dönüp baktığımızda da bu durum karşımıza çıkmaktadır. Kişi öncelikle kaldığı yeri güvenli

¹⁶⁴ Caner ve Şengül, a.g.e., s. 65.

¹⁶⁵ Çayhan ve Güney a.g.e., s. 110-111, s. 121-122.

hale getirmek için eski çağlarda günün şartları ile mağaralara sığınmıştır ancak bunun yetersiz kaldığını görmeleri 'güvenli ortamlarına' giren hayvanlar sonucu olmuştur. Daha sonra mağaranın girişine ateş yakarak vahşi hayvanlardan korunmak kendilerini güvene almak istemişlerdir. Kişinin varlığı ile başlayan kaldığı yeri güvenli hale getirme durumu günümüzde de görülmektedir. Öncelikle evlerine çelik kapı taktıran günümüz insanı eski çağlardaki türlerinin mağaraya sığınmalarını taklit etmektedir. Daha sonra bunun yetersiz kaldığını düşünerek evin her köşesine güvenlik kamerası taktırmaya başlamışlardır. Sonuçta iki örnekte yapılan şeylerle amaçlanan güvenli ortamı sağlama düşüncesidir. Kişisel güvenliğe giren bu örnekler daha sonra Arap Baharı'ndan etkilenen Kuzey Afrika halkının da istekleri arasına girecektir. Ancak güvenli bir evi bulmayı bırakın kalacak evleri olmadığı için zor durumdadırlar.

Günümüzde alınan birtakım önlemlerin yetersiz kaldığı düşünülerek insanlar evlerinin her köşesine güvenlik kamerası taktırmaya başlamışlardır. Güvenlik kameraları günümüz çağında önemli bir yere sahiptir hemen hemen her mekânda gördüğümüz bu kameralar ortamı adında olduğu gibi güvenli hale getirir mi tartışılır. Zira olmuş bir vakayı engelleme oranında düşük kalan kameralar sadece suçun ve suçlunun tespitinde önemli rol oynamaktadır. Arap Baharı'nda kameralara yansıyan görüntüler kişilerin ne kadar güvensiz bir ortamda bulunduğunu göstermektedir. Kargaşa ve kaos içerisinde olan Kuzey Afrika ülkelerinin güvenlik perspektifi açısından da dönüşüme uğraması kaçınılmazdır. Mevcut güvenlik normlarıyla olayları bastıramayacağını anlayan yetkililer zor kullanmak suretiyle olayları bastırmaya çalışmaktadır.

Olayların ilk yıllarında çok sayıda insan hayatını kaybetmiş bir o kadar da yaralı halk hastanelere akın etmiştir. Yaklaşık olarak 20.000-30.000 ölü ve 50.000 ve üzeri yaralı bulunmaktadır.¹⁶⁶ Mevcut sayıların zamanla artacağı düşünülürse söz sahibi yetkililerin ilk aşamada uyguladıkları güvenlik yaklaşımı bilançoğu bu rakamlara çıkarmıştır. Böyle bir bilanço ile karşı karşıya kalan yetkililer politikalarını biraz yumuşatmış gibi görünse de kayıpların ardı arkası kesilmemiştir. Güvensiz bir ortamda yaşamını sürdüren halkın acil bir şekilde güvenliğinin verdiği korumacılık ve kollama ile tanışması gerekmektedir. Üzerinden yıllar geçse de güvenlik kavramının literatürdeki etkisi değişmeyecektir. Ülkeler özellikle yaşanan olaylardan örnek olarak Ulusal Güvenlik politikalarını değiştirmesi gerekmektedir. Suriye sınırına

¹⁶⁶ Habertürk web sayfası, "Arap Baharı'nın Bilançosu", <https://www.haberturk.com/dunya/haber/675972-iste-arap-baharinin-bilancosu> (Erişim Tarihi: 17.09.2019).

gerekli asker ve mühimmat gönderen Türkiye ulusal arenada savaşa hazır olduğunun mesajını ileterek gözdağı vermiştir.¹⁶⁷ Suriye ile ikili ilişkiler sekteye uğramış müttefikler aracılığıyla görüşmeler başlamıştır. Bir anlamda Uluslararası İlişkiler açısından Arap Baharı ülkelerin politikalarını değiştirmiştir. Mısır'da başa gelen Mursi'nin devrilisinin ordu eliyle olması güvenlik güçlerinin böylesi olaylarda ne kadar etkin olduğunun birer göstergesidir. Güvenlik bakış açısı kendi toprak bütünlüğünü korumak isteyen her ülkenin olmazsa olmazıdır. Aynı bakış açısı ile farklı olaylara bakan ülkeler yeniliği yakalamaktan uzak bir şekilde benzer olayların yaşandığını görmekten kaçamaz. Güvenlik perspektifinin nasıl değiştiğini görmek için NATO'nun Libya operasyonlarına da bakmamız gerekmektedir. NATO, uluslararası bir örgüttür. Ortağı olan ülkelere yapılacak bir saldırıda savunma yapmak örgütün temel amacıdır. Libya'da savunma kime karşı yapıldı Libya halkına mı yoksa Libya'nın yeraltı kaynaklarını isteyenlere karşı mı? bu sorunun cevabını irdelemekte fayda var. Bütün bu gelişmeler ışığında Libya ve Mısır başta olmak üzere diğer üç ülkedeki güvenlik dönüşümleri ele alınmıştır. Bu dönüşümün hangi boyutlarda gerçekleştiği ve değişimin getirdiği çıkmazlar ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

3.2.1. Yaşanan Dönüşümün Boyutları

Arap Baharı sonrasında değişen güvenlik perspektifi farklı boyutlarla ele alınabilmektedir. Değişimin belli başlı sebebi ve boyutsal açıdan ele alınacak en önemli olanı otoriter rejimin oynadığı rol modeldir. Otoriter rejimin katı müdahalesi sonucu değişen güvenlik algısı güvenliğin otoriteyle ve güç kullanarak sağlanamayacağına anlaşılmaya neden olmuştur. Özellikle güvenlik güçlerinin müdahaleleri halkta ters tepkiye yol açmıştır ve Arap Baharı'nın şiddeti artış göstermiştir. Güvenlik kavramının farklı boyutlarda karşımıza çıktığını ve bu boyutların birey, toplum, ulusal ve bölgesel güvenlik olduğunu bilmekteyiz. Bireysel güvenlik bağlamında Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelerde güvenli bir ortamdan söz etmek mümkün değildir. Birey kendi güvenliğinin tehlike olduğunu düşündüğünde ve kendisini güvenli konuma geçirmeye çalıştığında sırasıyla toplumsal, ulusal, uluslararası ve bölgesel güvenlik durumlarını da etkilemektedir. Güvenli hissetmeyen birey otoriter yönetime karşı eylemlere kalkıştığında burada toplumun güvenliğini ve huzurunu bozmaktadır. Toplumsal olarak değişime uğrayan güvenlik

¹⁶⁷ Cnntürk, "Suriye sınırına askeri sevkiyat sürüyor", <https://www.cnnturk.com/turkiye/suriye-sinirina-askeri-sevkiyat-suruyor-13> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

perspektifi rejimi yönetenlerin ulusal boyutta da değişime gitmesine ve önlemler almasına neden olmaktadır. Ulusal güvenlik açısından ülkenin refahını ve güvenliğini düşünenler değişimi temelde yer alan insandan başlatırlar. İster istemez olayın doğal akışı ile Arap Baharı her alanda bir değişimi beraberinde getirmiştir. Özellikle güvenlik açısından bakıldığında Tunus'ta başlayıp diğer Kuzey Afrika ülkelerini de etkileyen olayların bölgesel boyuta geçiş yaptığını ağacın dalları gibi yayıldığını görmek mümkündür. Bölgesel alana sıçrayarak büyüyen olaylara bir takım 'dış güçler (medya, zenginler, diğer ülke siyasetçileri, NATO vb.)' müdahale ederek olayı önce Ortadoğu'ya sonrada tüm dünya gündemine taşımayı başarmıştır. Olayın çeperinin genişlemesi ile beraber konu ile ilgili akademisyenlerin 2012 yılındaki yazılarında Arap Baharı'nın manipüle olduğunu söylemeleri de başka bir kapı ve fikir açmaktadır. Olayın Suriye'ye sıçramasında dış güç etkisinden söz etmek mümkündür. Tek bir ülkeden başlayarak yayılan Arap Baharı ortak söylemleri olan eylemlere katılan halkların bulunduğu ülkelerde de kendine yer bulmuştur. Ortak söylemler genellikle; yoksulluk, siyasi özgürlüğün ve seçme-seçilme hakkının bulunmaması ve katı rejim politikaları olarak sıralanabilir. Bu ortak paydaşlardan hareketle tüm dünyayı domino taşı misali etkileyen Arap Baharı'nın güvenlik perspektifi ve güvenlik dönüşümü açısından ulaştığı boyut oldukça büyüktür ve etkilediği ülkelerde çıkan faturası ciddi boyutlardadır.

3.2.2. Yaşanan Dönüşümün Çıkmazları

Yaşanan bu dönüşümün çıkmazlarına yani tıkanıdığı noktalara bakmak gerekmektedir. Boyutsal anlamda değişen ve genişleyen güvenlik algısı Arap Baharı'nın başlamasından iki-üç yıl sonra etkilenen ülkelerde tekrar eski haline dönmek zorunda kalmıştır. Eskiye dönüş olduğu görülse de ülkeler kendini güvenlik açısından güçlendirmeye devam etmiştir. Özellikle bu eskiye dönüş söz konusu olayın ilk başladığı Tunus, Mısır, Libya, Cezayir ve Fas gibi Kuzey Afrika ülkelerinde olmuştur. Geri dönüşün olduğu yorumu yapılırken söz konusu beş ülkedeki gelişmeler ve olaylar dikkate alınmıştır. Güvenlik açısından bir yenilenme olsa da tabiri caizse yerinde sayan ve çıkmaz bir yolda olan bir değişim söz konusudur ve sağlıklı şekilde ilerleyememektedir. Bu ülkelerde bir değişim istense de olayların etkisi ile değişim yavaş ilerlemiştir. Güvenlik açısından bir değişimden söz etmek tam anlamıyla mümkün değildir. Çünkü yapılan politikalar değişimin değil aynı güvenlik algısının devam ettiğini göstermektedir. Ülke yönetimlerine ordunun el koyduğu düşünüldüğünde güvenlik kavramının dar bir pencerede şekillendiğini,

sivilleşemediğini ve güvenlik güçleri (asker, polis ve diğer birimler) tarafından yönetildiğini görmek mümkündür. Ancak bu durumundan şikâyetçi olan halkın yapmış olduğu bazı eylemlerin uluslararası gazetelerde ‘Yeni bir Arap baharı mı başlıyor, yeni Arap baharı yolda mı’ sorularını sormasına sebep olmuştur.¹⁶⁸ Bu sorular değişen güvenlik bakış açısının yetersiz kaldığını ve aynı kaygıların devam ettiğini göstermektedir. Söz konusu ülkelerde güvenlik algısı ilerlemiş gözükse de dünya genelinde durum farklıdır. Arap Baharı’ndan etkilenen ve sonuçları hala devam eden ülkelere karşı diğer ülkeler güvenlik politikalarını değiştirme yoluna gitmişlerdir. Askeri bir örgüt olan NATO’ya üye olan bazı ülkeler savunma haklarını kullanarak oy birliğiyle Libya’ya müdahaleye başlamışlardır. Durumun belli başlı sebebi diğer ülkelerin kendilerini koruma politikasına geçmek istemeleridir. Küresel açıdan çıkmazda olduğunu söyleyemeyeceğimiz güvenlik kavramı yeni kavramlar ve teorilerle yorumlanmaya başlamıştır. Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi (BGKT) ve Güvenlikleştirme kavramı ile yorumlanan Arap Baharı’nın bu iki kavram açısından ele alınışı önceki bölümlerde ayrıntılı bir şekilde yapılmıştır. Günümüz teknoloji çağında ülkeler siber güvenlik açısından gelişmeye yönelik politikalar üretmeye başlamışlardır. Yani Kuzey Afrika ülkeleri gibi çıkmaz bir yolda kalınmamış açık ve ucu görünen bir yolda diğer ülkeler güvenlik kavramını ve bakış açılarını sürekli inovasyondan geçirmişlerdir. Arap Baharı’ndan etkilenen Kuzey Afrika ülkeleri ve diğer ülkeler açısından güvenlik kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Ancak Kuzey Afrika ülkelerinin aynı kavramlar ve bakış açıları ile ilerlediğini görürken diğer ülkelerin güvenlik kavramını geliştirerek ve farklı kavramlarla yorumlayarak ilerlediğini görebiliriz. Yenilenmeden yana olan bu ülkelerin çıkmazlarının olmadığını veya çok az olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁶⁸ Yeni Şafak Gazetesi, “Washington Post: Yolda yeni bir Arap Baharı var mı?”, <https://www.yenisafak.com/dunya/washington-post-yolda-yeni-bir-arap-bahari-var-mi-3449799> (Erişim Tarihi: 23.09.2019)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUZEY AFRIKA'NIN ÇAĞDAŞ DÖNEMİNİN

GÜVENLİK ÇALIŞMALARINI BAĞLAMINDA İNDEKS VE VERİLER İLE ANALİZİ

4.1. Arap Baharı Sonrası Analizleri

Arap Baharı sonrası olayların etkisini hissedilen her ülke değişime uğramıştır. Bu değişimin etkilerini Kuzey Afrika dikkate alınarak Güvenlik Çalışmaları bağlamında anlatmak gerekmektedir. Önceki bölümlerde Arap Baharı'nın ayrıntılı analizi Güvenlik Çalışmaları, demokrasi indeksleri ve çeşitli veriler dikkate alınarak yapılmıştır. Ancak Güvenlik Çalışmaları bağlamında net ve ayrıntılı analiz eksikliği olduğu anlaşılabilir bu başlık altında tezin ana kavramları güvenikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile derinlemesine analiz yapılması amaçlanmaktadır. Öncelikle Güvenlik Çalışmaları'nın ne olduğu, çalışma alanları, Uluslararası İlişkiler'deki önemi, diğer ülkelerdeki konumu ve Türkiye'de yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bir konunun analizi yapılması için öncelikle o konunun doğru anlaşılması ve kavramsal tanımlamalarının yapılması gerekmektedir. Bu eksende Kuzey Afrika'nın Arap Baharı sonrası geçirdiği dönüşüm Güvenlik Çalışmaları'nın da anlaşılmasına bağlıdır. Güvenlik Çalışmaları açısından soğuk savaş sonrası değişen güvenlik algısı Arap Baharı ile yeni bir boyut kazanmıştır. Soğuk savaşın Güvenlik Çalışmaları açısından dönüm noktası olmasıyla beraber Sovyet tehdidinin yerini büyük bir kaygı oluşturan uluslararası terörizm, ekonomik ve demokratik istikrarsızlık, nükleer silahların yayılması tehdidi almış¹⁶⁹ ve güvenlik boyutu tek kutupluluktan çok kutupluluğa dönüşmüştür. Güvenlik Çalışmaları açısından tek kutuplu döneme ait kavramlar soğuk savaş sonrası dönemin güvenlik dönüşümünü açıklamada yetersiz kalmıştır. Sovyet ülkelerinin yerini büyük küresel güçler almış ve uluslararası terörizm kavramını hortlatmışlardır. Yeni ortaya çıkan uluslararası terörizm örgütleri ülkeleri ciddi şekilde tehdit etmektedir. Terör kavramı Türk anayasasının 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununda şu şekilde tanımlanmıştır: "Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve

¹⁶⁹ Zerrin Ayşe Bakan, "Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları", *21. Yüzyıl*, Cilt:1, No:3, 2007, 35-50, s. 36-37.

Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.”¹⁷⁰ Genel anlamıyla terör tanımı bu şekilde yapılırken “Uluslararası terörizm, belirli siyasal, toplumsal ve ekonomik çıkarlar sağlamak için insan hayatlarını, iç toplumsal dinamikleri, uluslararası barış ve güvenlik ortamını, devletlerin barışçıl ilişkilerini, iç işlerini, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünü, iç hukuku ve uluslararası hukuku hedef almaktadır.”¹⁷¹ diye tanımlanmaktadır. Güvenlik Çalışmaları'nın konu alanında geniş yer kapsayan terörizm ve uluslararası terörizm kavramı Arap Baharı'nın ortaya çıkışıyla soğuk savaş sonrası dönemde ciddi bir şekilde etkinliğini göstermiştir. Kuzey Afrika'da siyasal çıkar sağlamak için liderlerin değişmesini düşünen aktörlerin bu çıkarları elde etmesi liderlerin değişmesi sonucu gerçekleşmiştir. Ülkeleri siyasi açıdan istikrarsız konuma getiren bu aktörler toplumsal yapıda da derin açıklar oluşturmuştur. Toplumsal açıdan sürekli gerilimin hâkim olduğu bu toplumlar çıkar ilişkisi içerisinde olan ülkeler açısından uluslararası terörizmin istediği şekildedir.

Günümüzde büyük ölçüde özgür olmayan ülkelere oluşan Kuzey Afrika coğrafyasının siyasi ve toplumsal açıdan nasıl bir çıkmazın içinde olduğu açıktır. Bu istikrarsızlık ülkelerin ekonomik durumuna da yansımış ve ciddi zararlar görmüştür. Ekonomisi güçlü olmayan, siyasi ve toplumsal yönden istikrarsızlıkların olduğu Kuzey Afrika ülkeleri Güvenlik Çalışmaları açısından da üzerinde durulması gereken bir yapıdadır. Güvenlik Çalışmaları ülkelerdeki güvenlik ve huzurun inşa sürecinde politika üretmeye yarayan bir alandır. Arap Baharı sonrası Kuzey Afrika'nın 'çağdaş' diyebileceğimiz dönemi güvenlik açısından büyük kayıplara sahne olmuştur. Öncelikle eylemlerin başlaması daha sonra liderlerin devrilmesiyle devam eden domino etkisi ülkelerin ekonomisini etkilemiş ve uluslararası terörizmin ağır etkilerinin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda özellikle Kuzey Afrika ve Suriye hâlihazırda devam eden bir gerilimin içindedir. Gerilimin son bulması ancak sağlam temelleri olan bir Güvenlik Çalışmaları ile mümkün olacaktır. Uluslararası terörizm kavramı ülkelerin iç işlerine karışarak o ülkede huzuru bozmak ve dünyada birlik, beraberlik ve barışı ortadan kaldırmak için çalışmaktadır. Arap Baharı sonrası Kuzey Afrika ülkelerinin güvenlik politikaları yetersiz kalmış ve terörü bitirememiştir.

¹⁷⁰ Mevzuat Bilgi Sistemi Resmi İnternet Sayfası, “Terörler Mücadele Kanunu”, <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.3713&MevzuatTliski=0&sourceXmiSearch=ter%C3%B6r&Tur=1&Tertip=5&No=3713> (Erişim Tarihi:18.10.2019)

¹⁷¹ Harun Semercioğlu, “Uluslararası Terörizmde Küresel İşbirliği: Bir Ütopya”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:34, Sayı:2, 2016, 97-114, s. 100.

Ülkelerin iç siyasetine dışarıdan müdahalelerin olmasıyla Güvenlik Çalışmaları çıkmaza girmiştir.

Barış ortamının tam karşısında duran terör kavramı Güvenlik Çalışmaları'nın isteği olan barışçıl bir ortama karşıdır. Barışçıl ortamın sağlanmak istenmesi özgürlük kavramıyla eşdeğer görülmektedir. Özgürlük olan yerde barışçıl bir ortamın olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü özgürlük tek başına barışın tahsisi için yeterli değildir. Güvenlik Çalışmaları ülkelerin özgürlük durumları ile ilgilenmez. Ülkelerde yapılan güvenlik işinin yolunda gidip gitmemesi ile ilgilenir. Arapların ve Afrikalıların birlik oluşturarak güvenli ortam-güvenli bölge düşüncesi Arap Baharı sonrası yıkıma uğramıştır. (Arap Birliği) Güvenlik Çalışmaları'nın ne olduğunu tanımlardan ve terör kavramı içerisinden çıkarmak mümkündür. Çalışma alanları güvenlikle ilgili olan her şeydir. Güvenliğin inşası, güvenliğin yeniden oluşumu, güvenli toplumlar vb. gibi birçok alanda çalışmalarını sürdüren Güvenlik Çalışmaları alanı Uluslararası İlişkiler'in önemli alt başlıklarındandır. Uluslararası İlişkiler'de önemli yer tutan Güvenlik Çalışmaları soğuk savaş sonrasında olduğu gibi Arap Baharı sonrasında da değişim geçirmiştir. Dünyada her ülke bölgesinde güvenliği sağlamak ve istikrarlı olmak istemektedir. Türkiye coğrafi konumu dolayısıyla Arap Baharı'nın etkisinin net bir şekilde hissedildiği Ortadoğu'nun tam ortasındadır. Olayların devam ettiği Suriye'ye sınır olan Türkiye Güvenlik Çalışmaları açısından sürekli kendini yenilemek ve geliştirmek zorundadır. Bölgede siyasi, toplumsal ve askeri açıdan istikrarı sürdüren nadir ülkelerden olan Türkiye akademik literatürde Güvenlik Çalışmaları açısından çalışmalarını artırmaktadır. Kuzey Afrika'nın çağdaş dönemi Arap Baharı sonrası değerlendirilmiş ve çağdaş olarak görülmesinin mümkün olup olmayacağı Güvenlik Çalışmaları akademisyenlerinin görüşüne bırakılmıştır.

Çağdaşlık bir anlamıyla batıyı yakalamak ve batıya benzemektir. Kuzey Afrika toplumları batıya benzemek ve yakalamaktan ziyade batılı toplumların diğer toplumlardan ileriye gitmesinde araç olmuştur. Çağdaş dönemi fikri Arap Baharı ile yıkıma uğramış ve çağdaşlık fikrinin sağlam olmadığı anlaşılmıştır. Çağdaş dönemi olarak görülen Arap Baharı sonrası yeniden oluşumun Güvenlik Çalışmaları açısından diğer ülkelere katkısı olmuş ancak Kuzey Afrika toplumlarına katkısı olmamıştır. Bu açıdan Kuzey Afrika'nın Arap Baharı sürecinde ve sonrasında içinde bulunduğu dönem Arap Baharı sonrası önemi artan güvenlikleştirme kavramı ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile analiz edilecektir.

4.2. Güvenikleştirme Kavramı ve Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ile Çözümlenmeler (Küresel Terörizm İndeksi-Küresel Barış İndeksi)

Arap Baharı Kuzey Afrika ülkeleri açısından güvenikleştirme süreci miydi yoksa güveniksizleştirme süreci miydi? Kavramsal açıdan güvenikleştirmenin o bölgede yapılacak gayrimeşru müdahalenin meşrulaştırılması olduğu açıklanmıştır. İşte tam da bu noktada bir ülkenin güvenikleştirilmesi için önce mevcut güvenliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Mevcut güvenliğin ortadan kaldırılması ülkelerin iç aktörleri tarafından da yapılabileceği gibi büyük bir bölümü dış aktörler tarafından yapılmaktadır. BGKT Buzan'ın bir diğer önemli kavramı olması dışında bölgesel güvenliğin gerekliliğini savunması açısından da önemlidir. Dünya tarihi boyunca Afrika ülkelerine dış müdahalenin olmadığı bir döneme rastlanmamıştır. Kuzey Afrika ülkelerinin içinde bulunduğu bölgeden nasıl etkilendiği küresel terörizm indeksi ve barış indeksleri ile açıklanacaktır. Arap Baharı önce güvenli ortamı tahrip etme ve sonra güvenli ortamı oluşturma çabası olarak görülmektedir. Kuzey Afrika ülkelerinin barışçıl ülkeler içindeki sıralamasına ve güvenli ülkeler (küresel terörizm etkisine) arasındaki konumuna bakmak çağdaş dönemin geçirdiği dönüşümün Güvenlik Çalışmaları açısından analizini kolaylaştıracaktır. Öncelikle Kuzey Afrika ülkeleri Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'ın küresel terörizm indeksindeki yerine bakmak güvenikleştirmeye neden ihtiyaç duyulduğuna ve Arap Baharı sonrası nasıl bir derecede olduğunu görme açısından yararlı olacaktır.

4.2.1. Küresel Terörizm İndeksi Bağlamında Kuzey Afrika'nın Güvenlik Çalışmaları Açısından Analizi

Küresel olan her şey dünyada var olan bütün ülkeleri etkisi altına almıştır. Ancak Arap Baharı'nın yapısı ve Kuzey Afrika üzerindeki etkisini doğru anlamak için küreselleşmenin toplumsal boyutunu ele almak gerekmektedir. Toplumsal olayların günden güne küresel boyut kazanması ile beraber toplumun "ulus-devletle özdeşleştirilmesi" sorunlu hale gelirken ulusal, yerel ve küresel arasındaki bağı ciddiye almamız gerektiği unutulmamalıdır.¹⁷² Yerel bir hareket olarak başlayan daha sonra ulusal boyutta ciddi tehditler oluşturan Arap Baharı ilerleyen zamanlarda küresel boyut kazanmış ve toplumların devletle sağlıklı ilişki kurmasının önüne geçmiştir.

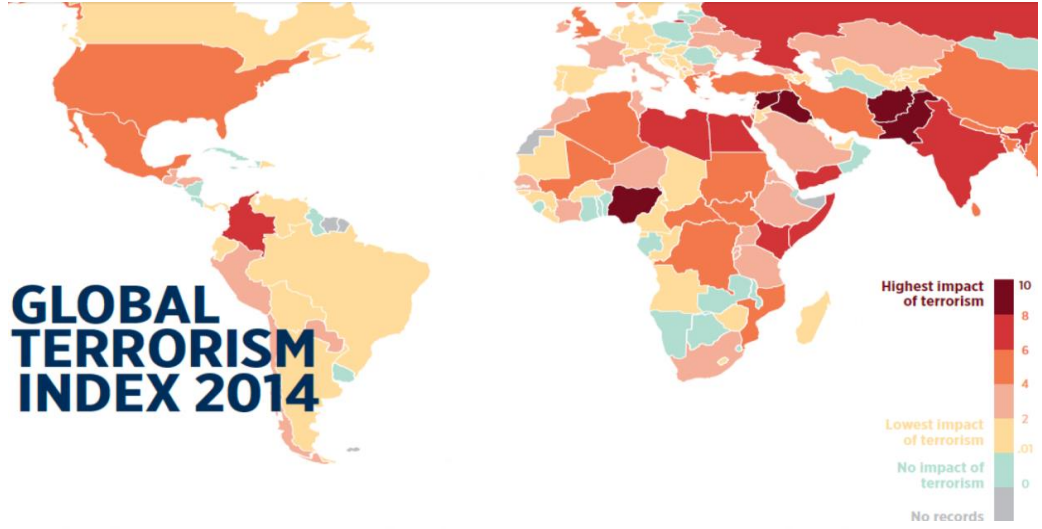
¹⁷² E. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek* (Çev. Simten Coşar), Alfa Basım, İstanbul, 2000, s. 25-26.

Küresel ısınma ciddi anlamda ülkelere tehdit oluşturmaktadır. Küresel ısınma ile sadece buzulların eridiği bölgeler değil tüm dünya tehlike altındadır. Küresel ekonomi küresel ısınma gibi ülkelerin ekonomik durumlarını yönlendiren bir etkidir. Küresel ekonomideki çekişmeler en küçüğünden en büyüğüne tüm ülkeleri etkisi altına almaktadır. Küresel çatışma, ülkeleri gerilim hattına sürükleyen ve sürekli yanan bir alevdir. Değişen dünyayla beraber Güvenlik Çalışmaları alanının ilgisine giren konularda küreselleşme sürecine dâhil olmuştur. İşte tam da bu noktada küresel çatışma ve onun sonucu olan küresel terörizmin Kuzey Afrika'daki izlerine bakmakta fayda görülmektedir. Bu yüzden küresel terörizm indeksi Kuzey Afrika'nın çağdaş döneminin Güvenlik Çalışmaları bağlamında analiz edilmesi için kullanılacaktır. Terörizm ile topyekûn mücadele edilebileceği genel bir düşünce halini alırken, ABD ve diğer ülkelerin siyasi tavırları gereği ortak bir terörizm tanımlaması yapılamamış ve terörle meşru bir mücadele edilememiştir.¹⁷³ Çatışma olan Kuzey Afrika topraklarında bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ve güvenikleştirmenin izdüşümleri anlatılacaktır. Buzan bu iki kavramdan hareketle "bireysel güvenlik ile ulusal güvenlik arasında bağlantı"¹⁷⁴ sağlandığını söylerken küresel boyuta ulaşan terörizme karşı alınan önlemlerin aynı zamanda bireyin güvenliğini de etkilediğini savunmaktadır. Küresel terörizm indeksindeki etki derecelerine bakılan Kuzey Afrika ülkelerinin aldığı önlemlerin terörizme karşı başarılı olmadığı ve bireyinde güvenliğini etkilediği söylenebilmektedir. Güvenlik kavramının etkilerini göremediğimiz ve terörizm indeksinde başlarda olan ülkelerin başarısız olmasının sebepleri en başta dış aktörler ve ortak terörizm tanımının yapılamaması olarak sayılabilmektedir.

¹⁷³ Osman Şen, *21. Yüzyılın Başlangıcında Terörizmle Stratejik Mücadele*, Alfa Basım, İstanbul, 2017, s. 88.

¹⁷⁴ Şen, a.g.e., s. 43.

Tablo-18: Küresel Terörizm İndeksi ve Afrika (2014)¹⁷⁵

Dünyada küresel terörizm ve etki dereceleri tabloda görüldüğü gibiyken Kuzey Afrika ülkeleri Fas ve Tunus'un terörizmin en büyük etkisi olarak tanımlanan 2-10 numaraları arasında değerler aldığını görmekteyiz. Terörizm etkisinin diğer üç Kuzey Afrika ülkelerinden az olmasını Güvenlik Çalışmaları açısından değerlendirdiğimizde güvenli bir ortamdan söz etmek mümkün değildir. Arap Baharı'nın üzerinden dört yıl gibi bir süre geçmesine rağmen bu ülkeler terörizmin etkisinin yüksek olduğu kategoride kendilerine yer bulmaktadır. Bu durum Arap Baharı sonrası güvenlik dönüşümünün tam yaşanmadığını göstermektedir. Güvenikleştirme olmadığı bölgenin güveniksizleştirildiğini söylemek mümkündür.

¹⁷⁵ Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2014) Measuring and Understanding the Impact of Terrorism*, 2014, s. 8-9.

Tablo-19: Küresel Terörizm İndeksi/Fas-2014¹⁷⁶

67	Morocco	2.11
68	Tajikistan	1.99
69	Spain	1.84
70	Jordan	1.76
71	Argentina	1.73
72	Brazil	1.72
73	Republic of the Congo	1.59
74	Trinidad and Tobago	1.54
75	Cameroon	1.45
75	Macedonia (FYR)	1.45

Fas'ın altmış yedinci sırada olduğunu ve 2.11 derece ile gösterildiğini görmekteyiz. 0.11'lik bir farkla terörizmin düşük etkisinin görüldüğü ülkeler arasında kendisine yer bulamayan Fas, Arap Baharı sonrası içinde bulunduğu bölgenin etkisinde kalmıştır. Güvenlik Çalışmaları alanında önemli bir kavram olan bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde Buzan'ın bölgesel güvenliğin önemi üzerinde ısrarla durduğunu ve bölgenin güvensiz olduğunda güvensizliğin etkisinin az da olsa diğer ülkeleri etkilediğini Fas üzerinden görmek mümkündür.

¹⁷⁶ Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2014) Measuring and Understanding the Impact of Terrorism*, 2014, s. 8-9.

Tablo-20: Küresel Terörizm İndeksi/Tunus-2014¹⁷⁷

46	Tunisia	3.29
47	Ireland	3.09
48	Malaysia	3.04
48	South Africa	3.04
50	Peru	2.96
51	Ukraine	2.95
52	Uganda	2.93
53	Belarus	2.85
54	Kosovo	2.73
55	Saudi Arabia	2.71

Tunus'ta aynı Fas gibi terörizmin etkisinin yüksek olduğu ülkeler arasında yer almış ve 3.29'luk derece ile 46.sırada kendisine yer bulmuştur. Arap Baharı sonrası barışçıl etkilerin görüldüğü nadir ülkelerden olan Tunus'un değişen güvenlik algısı ile ortaya çıkan uluslararası terör örgütlerinin faaliyetlerinden etkilendiğini söyleyebiliriz. Bölgenin kaynayan kazan olmasından dolayı güvenli olmayan bölgenin etkileri Tunus'ta da ortaya çıkmıştır. Olayların ilk başladığı yer olan Tunus dört yıl geçmesine rağmen küresel terörden payına düşeni almıştır.

¹⁷⁷ Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2014) Measuring and Understanding the Impact of Terrorism*, 2014, s. 8-9.

Tablo-21: Küresel Terörizm İndeksi/Mısır, Libya, Cezayir-2014¹⁷⁸

12	Kenya	6.58
13	Egypt	6.5
14	Lebanon	6.4
15	Libya	6.25
16	Colombia	6.24
17	Turkey	5.98
18	Democratic Republic of the Congo	5.9
19	Sudan	5.77
20	South Sudan	5.6
21	Algeria	5.52

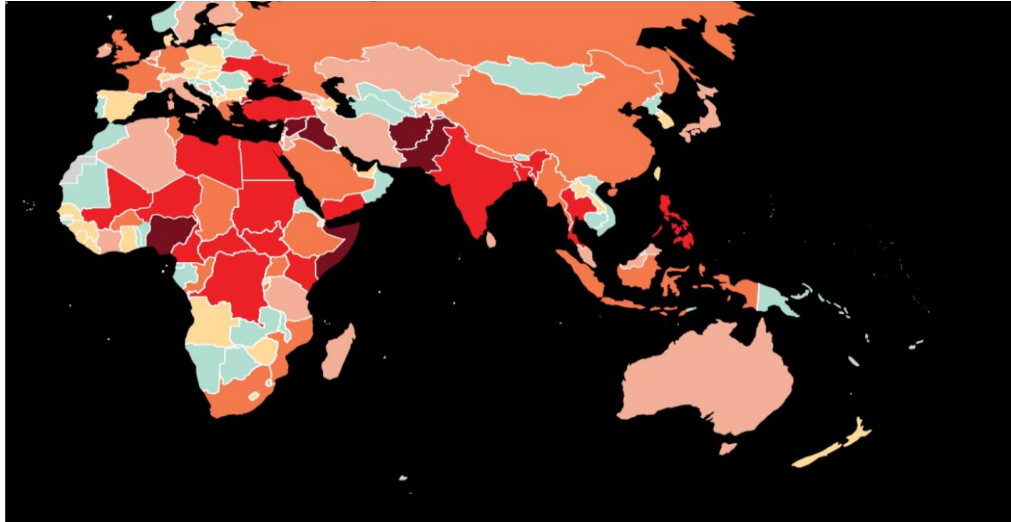
Sırasıyla Mısır'ın on üçüncü sırada 6.5, Libya'nın on beşinci sırada 6.25 ve Cezayir'in yirmi birinci sırada 5.52 derecelerini aldığını görmekteyiz. Arap Baharı sırasında olayların ciddi boyutlara ulaştığı Mısır ve Libya'da liderlerin el değiştirmesi dört yıl sonra ülkeyi terörizmden arındırmamıştır. İndekste buldukları sıralar dikkate alındığında bölgelerin güvenikleştirme çabaları sonuçsuz kalmış bölgesel güvenlik istikrarı sağlanamamıştır. Cezayir'de olayların Mısır ve Libya kadar ciddi boyuta ulaşmadığını düşünecek olursak Güvenlik Çalışmaları'nın en önemli konusu küresel terörizmin etkisi ciddi boyutlara ulaşmıştır. Olayların üzerinden dört yıl geçmesine rağmen Kuzey Afrika ülkelerinde güvenli bir ortamın tahsis edilememesi bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile bire bir bağlantılıdır. Güvenliğin boyutunun değişmesi, bölgedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık bölgesel güvenliğin oluşmasını zorlaştırmıştır ve küresel terör örgütleri etkilerini bu bölgede arttırmışlardır.

Arap Baharı'nın başlaması bölgenin birlik olma düşüncesinin gerçekleşmemesi anlamına gelmektedir. Bölgede başlayan ve soğuk savaş sonrası dünyada ciddi bir tehlike oluşturan Arap Baharı Güvenlik Çalışmaları'nın da boyut değiştirmesine neden olmuştur. Önceleri Sovyet tehdidi altında olan dünya ülkeleri artık küresel bir tehlike ile karşı karşıyadır. Bu tehdide bölgesel birlik olarak

¹⁷⁸ Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2014) Measuring and Understanding the Impact of Terrorism*, 2014, s. 8-9.

çözümler getirilmeye çalışılsa da özellikle Arap Baharı'ndan etkilenen Kuzey Afrika ülkelerinin terörizm etkisi 2014 yılı baz alınarak anlatılmıştır. Günümüze daha yakın bir tarih olan 2018 baz alınarak küresel terörizmin etkilerine bakılacak 2014 yılı ile arasında bir fark olup olmadığı ve Arap Baharı üzerinden geçen 8 yılda nasıl bir değişim olduğu anlatılacaktır.

Tablo-22: Küresel Terörizm İndeksi ve Afrika (2018)¹⁷⁹

2018 küresel terörizm indeksine bakıldığında Afrika kıtasının büyük bir bölümünün düşük ve çok yüksek derecelerinin renkleri ile gösterildiğini söylemek

¹⁷⁹ Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2018) Measuring the Impact of Terrorism*, 2018, s. 8-9.

mümkündür. Kuzey Afrika kıtasına bakıldığında Fas'ın mavi renkle gösterildiğini ve terörizm etkisinin olmadığını görürken Cezayir'in düşük derecelerde küresel terörün etkisini hissettiğini söyleyebiliriz. Tunus'un orta derecede, Libya ve Mısır'ın yüksek derecede küresel terörizm etkisi altında olduğunu görmek mümkündür. Arap Baharı'nın üzerinden geçen sürede tek tek ülkelere bakacak olursak:

Tablo-23: Küresel Terörizm İndeksi/Fas-2018¹⁸⁰

130	● Qatar	0.057
132	● Montenegro	0.038
132	● Morocco	0.038
132	● Uzbekistan	0.038
135	● Bhutan	0.019
135	● Cambodia	0.019
137	● Croatia	0.014
138	● Belarus	0.000
138	● Guinea-Bissau	0.000
138	● Bolivia	0.000

Fas'ın 2014 yılında 67.sırada 2.11'lik derece aldığı, 2018 yılında ise 132.sırayı paylaşan üç ülkeden biri olduğunu 0.038 derece aldığını görmekteyiz. Fas'ta 2014 yılının üzerinden geçen dört yılda küresel terörizmin etkisinin azaldığını söylemek mümkündür. Dört yılda 65 basamak birden gerileyen ve etkiyi azaltan Fas Güvenlik Çalışmaları açısından dikkate alınması gereken bir işi başarmıştır. Fas'ın bölgedeki istikrarsızlıklardan kendini kurtardığı ve kendi iç işlerinde her açıdan istikrarı sağladığı yorumu yapılabilmektedir. Arap Baharı sonrası da terörizm indeksinde ciddi düşüş olduğu görülen Fas'ın Arap Baharı'nın sonuçlarını çabuk atlattığını söylemek mümkündür.

¹⁸⁰ Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2018) Measuring the Impact of Terrorism*, 2018, s. 8-9.

Tablo-24: Küresel Terörizm İndeksi/Tunus ve Cezayir-2018¹⁸¹

47	● Tunisia	4.088
48	● Belgium	4.060
49	● Sri Lanka	4.048
50	● Spain	4.024
51	● Sweden	3.936
52	● Uganda	3.926
53	● Bahrain	3.883
54	● Algeria	3.763
55	● Venezuela	3.665
56	● Mexico	3.533

Öncelikle Tablo-24'e baktığımızda Tunus'un 4.088 derece ile 47.sırada ve Cezayir'in 3.763 derece ile 54.sırada olduğunu görebiliriz. Tunus 2014 yılının üzerinden geçen sürede sıralama olarak yer değiştirmemiş ama derece olarak artış olmuştur. Derecesinde 3.29'dan 4.088'e artışı olan Tunus'ta küresel terörün etkisinin arttığını söyleyebiliriz. Cezayir'de sıralama ve derece olarak iyileşme gösterildiğini ve küresel terörizmin etkisinin azaldığını söylemek mümkündür. Cezayir 2014 yılında yüksek etki aralığında bulunmakta 21.sırada 5.52'lik derece ile gösterilmekteydi. Arap Baharı sonrası ve 2014 indeksi dikkate alındığında sıralama da 33 basamak gerilediği ve derecesinin düşük etki olarak gösterildiğini görebiliriz.

¹⁸¹ Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2018) Measuring the Impact of Terrorism*, 2018, s. 8-9.

Tablo-25: Küresel Terörizm İndeksi/ Mısır ve Libya-2018¹⁸²

9	● Egypt	7.345
10	● Philippines	7.181
11	● Dem. Rep Congo	7.055
12	● Turkey	7.036
13	● Libya	6.987
14	● South Sudan	6.756
15	● Central African Rep	6.719
16	● Cameroon	6.615
17	● Thailand	6.252
18	● Sudan	6.178

Tablo-25'e baktığımızda ise Mısır'ın 7.345 derecesi ile 9.sırada ve Libya'nın 6.987 derecesi ile 13.sırada yer aldığını görmekteyiz. 2014 yılı indeks dereceleri dikkate alındığında Mısır'da hem derece hem de sıralamanın arttığını görebiliriz. 4 basamak yer değiştiren Mısır'da Arap Baharı'nın üzerinden geçen sürede ve 2014 yılı sonrasında küresel terörizm etkisi artış göstermiştir. Ülkede günümüzde mevcut yönetici Sisi'ye karşı ciddi protestolar devam etmektedir.¹⁸³ Bölgesel güvenliğin tam anlamda tahsis edilemediği ortamda Mısır, güvenliği ve istikrarı sağlama açısından aldığı önlemlerde başarısız olmuştur. Libya'da 2014 yılı sonrası sıralamada önemli bir değişim meydana gelmemiştir. Derece olarak da 2014 yılı ile benzerliklerin olduğunu küresel terörizm etkisinin aynı yüksek çizgide devam ettiğini söyleyebiliriz. 2014 ve 2018 küresel terörizm indeksleri dikkate alındığında Fas'ta düşük etkiden söz edebiliriz. Ancak bu düşük etkinin bölgenin küresel terörden etkilenmesini engelleyemediğini Tunus, Mısır, Libya ve Cezayir'de görmek mümkündür. Küresel terörizmin Güvenlik Çalışmaları açısından ciddiye alındığı görülse de Kuzey Afrika ülkeleri terör ile yaşamaya devam etmektedir. Bazı ülkelerde azalma olduğu görülmesi Afrika ülkelerinin oluşturduğu güvenlik politikalarından mıdır? ciddi

¹⁸² Institute for Economics&Peace, *Global Terrorism Index(2018) Measuring the Impact of Terrorism*, 2018, s. 8-9.

¹⁸³ BBC, "Times: Mısır lideri Sisi bir milyon kişilik protesto eylemine hazırlanıyor", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49806105> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

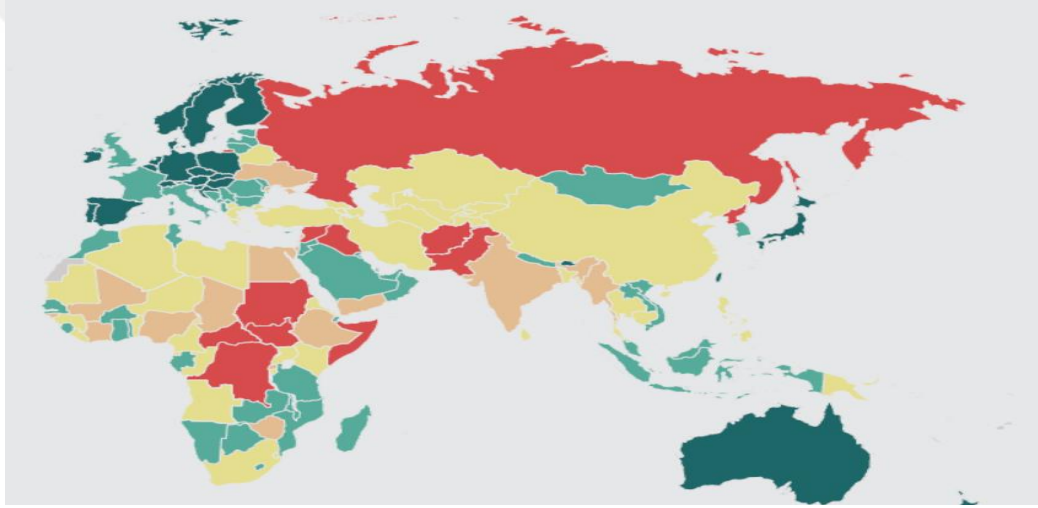
anlamda cevabı bulunması gereken bu soru Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları alanındaki araştırmacıların takdirine bırakılmıştır.

4.2.2. Küresel Barış İndeksi Bağlamında Kuzey Afrika'nın Güvenlik Çalışmaları Açısından Analizi

Küresel olanın etkisinden ve ülkelere getirdiği sonuçlardan kaçmak mümkün değildir. Dünya üzerinde yaşayan her ülke küresel olandan payına düşeni almıştır. Tarihsel süreçte ciddi etkilenen ülkelerin başında Afrika ülkeleri gelmektedir. Kolonyalizm ve Batı Sömürgeciliğinin izlerinin görüldüğü Afrika kıtası birlik olma düşüncesi ile hareket etse de Arap Baharı bu birliğin sağlam temellerinin olmadığını gözler önüne sermiştir. Birliğin bozulması ve Kuzey Afrika halkının ayaklanması sonucu bu ülkelere barışın gelip gelmediğini anlatmak gerekmektedir. Güvenlik sorunlarının çözümü barış ile mümkündür. Galtung barış çalışmaları alanının önemli bir ismidir ve barışın öneminden ısrarla bahsetmiştir. Barışın “ortak güvenlik ve ilerleme üstüne kurulu”¹⁸⁴ olması Galtung'un barış söylemleri ile bağlantılıdır. Ortak hareket edilmesi sonucu iki tarafın istekleri de dinleneceği için tam bir barış sağlanabilir. Bu açıdan Arap Baharı sonrası 2014 ve 2019 yılları ölçüt olarak kullanılacaktır. Barış indeksindeki yerleri anlatılacak olan Kuzey Afrika'nın barıştan payına düşeni hangi ölçüde aldığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Kuzey Afrika'nın çağdaş döneminin analizi yapılırken barışın da etkisinin olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Kuzey Afrika'da Arap Baharı ile barışçıl bir ortam tahsis edildi mi yoksa güvenikleştirme ve BGKT kavramlarında olduğu gibi gayrimeşru barış çağrısının yerine getirilmesi için meşru barış aktörleri ortadan mı kaldırıldı? bu önemli sorunun cevabı barış indekslerinden hareketle ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır.

¹⁸⁴ Js. Pachteau ve F.C. Mougel, *Uluslararası İlişkiler Tarihi* (Çev. Galip Üstün), İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 84.

Tablo-26: Küresel Barış İndeksi ve Afrika (2014)¹⁸⁵

Ekonomi ve barış enstitüsünün 2014 yılında oluşturduğu raporun başlığı 'Küresel huzurun bir anlık görüntüsü' 'dür. Barış olan yerde huzur olduğu anlamını taşıyan bu cümlede Afrika'nın özede ise Kuzey Afrika'nın ne kadar huzurlu olduğu anlatılmaya çalışılacaktır. Afrika'nın güneyinin yüksek barış görülen yerler olduğunu ve genel anlamıyla çok düşük ve orta dereceler aralığında değerler aldığını görebiliriz. Yüksek ve çok yüksek ifadelerine yaklaşan ülkelerde tam anlamıyla bir barıştan söz edilmektedir. Kuzey Afrika ülkeleri Fas ve Tunus'un yüksek barış derecesi aldığını, Cezayir ve Libya'nın orta barış derecesini aldığını Mısır'ın ise düşük barış derecesi aldığını görmekteyiz. Tek tek ülkelerin bulunduğu sıralamalar

¹⁸⁵ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2014) Measuring Peace and Assessing Country Risk*, 2014, s. 5-6.

ve almış olduğu derecelere bakılarak Güvenlik Çalışmaları bağlamında Kuzey Afrika'nın barış ölçütü dikkate alınarak analizi yapılacaktır.

Tablo-27: Küresel Barış İndeksi/Fas-2014¹⁸⁶

61	■	Bosnia & Herzegovina	1.902
61	■	Ghana	1.902
63	■	Morocco	1.915
64	■	Kosovo	1.929
65	■	Albania	1.939
66	■	Madagascar	1.942
66	■	Sierra Leone	1.942
68	■	Gabon	1.945
69	■	Timor-Leste	1.947
70	■	Bolivia	1.969

Küresel barış indeksinde yüksek dereceye sahip iki Kuzey Afrika ülkesinden biri olan Fas 1.915 derecesi ile kendisine 63.sırada yer bulmuştur. Yüksek barış görülen ülkeler arasında olan Fas'ın küresel terörizm etkisinin 2014 yılında az olması birbirleriyle bağlantılıdır. Küresel etkinin özellikle terör açısından az olması barışçıl bir ortamın tahsisini sağlar. Fas örneğinde olduğu gibi terörün etkisinin az olması aynı yıl oluşturulan küresel barış raporunda Fas'ın yüksek derece ve sıralamada olması bağlantılıdır. Yani küresel terörizm etkisi arttıkça barış azalır, küresel terörizm etkisi azaldıkça da barış artacaktır.

¹⁸⁶ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2014) Measuring Peace and Assessing Country Risk*, 2014, s. 5-6.

Tablo-28: Küresel Barış İndeksi/Tunus-2014¹⁸⁷

71	■ Moldova	1.971
72	■ Senegal	1.974
73	■ Paraguay	1.976
74	■ Djibouti	1.979
75	■ Cuba	1.986
76	■ Nepal	1.989
77	■ Malawi	1.995
78	■ Burkina Faso	1.998
79	■ Tunisia	2.001
80	■ Saudi Arabia	2.003

Küresel barış indeksinde yüksek sıralamada yer alan bir diğer ülke Tunus 2.001 derecesi ile 79.sırada yer almaktadır. 2014 yılında küresel terörizm indeksinde Mısır, Libya ve Cezayir'e nazaran üst sıralarda olan Tunus aynı Fas gibi küresel terörizm etkisinin az olmasından kaynaklı barışın yüksek hissedildiği ülkeler arasında sayılmıştır. Arap Baharı sonrası barışçıl sonuçların olduğu Tunus'un barış indeksindeki yeri rastlantı değildir ve barışçıl sonuçlar barışçıl ortamı Tunus'ta sağlamıştır.

¹⁸⁷ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2014) Measuring Peace and Assessing Country Risk*, 2014, s. 5-6.

Tablo-29: Küresel Barış İndeksi/Cezayir-2014¹⁸⁸

114	Algeria	2.239
115	Guatemala	2.248
116	El Salvador	2.28
117	Honduras	2.281
118	Guinea	2.296
119	Peru	2.304
120	Mauritania	2.35
121	Niger	2.351
122	South Africa	2.364
123	Azerbaijan	2.365

2014 yılı küresel terörizm indeksinde yüksek derecede terörün etkisini hisseden Cezayir ters orantılı bir şekilde barışçıl ülkeler arasında alt sıralarda yer almıştır. 2.239 derece ile 114.sırada yer alan Cezayir barışın orta derece hissedildiği bir ülkedir. Arap Baharı sonrası terörizmin etkisi ne kadar fazlaysa barışta o kadar azdır.

Tablo-30: Küresel Barış İndeksi/Libya-2014¹⁸⁹

125	Kyrgyz Republic	2.382
126	Tajikistan	2.395
126	Thailand	2.395
128	Turkey	2.402
129	Venezuela	2.41
130	Burundi	2.418
131	Iran	2.437
132	Kenya	2.452
133	Libya	2.453
134	Philippines	2.456

¹⁸⁸ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2014) Measuring Peace and Assessing Country Risk*, 2014, s. 5-6.

¹⁸⁹ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2014) Measuring Peace and Assessing Country Risk*, 2014, s. 5-6.

2014 yılında oluşturulan raporda küresel terörizmin yüksek hissedildiği ilk 15 ülke arasında bulunan Libya barış indeksinde terör etkisinin yüksek olmasından dolayı alt sıralardadır. 2.453 derecesi ile 133.sırada yer alan Libya'da barışçıl bir ortamdaki söz etmek mümkün değildir. Arap Baharı sonrası liderinin değişmesi ile kaosa sürüklenen Libya küresel aktörlerin oluşturduğu terör sorunu ile ciddi şekilde karşı karşıya kalmıştır. Ciddi şekilde hissedilen terörizm etkisi ülkeyi barışçıl ortamdaki uzak bir duruma sokmuştur.

Tablo-31: Küresel Barış İndeksi/Mısır-2014¹⁹⁰

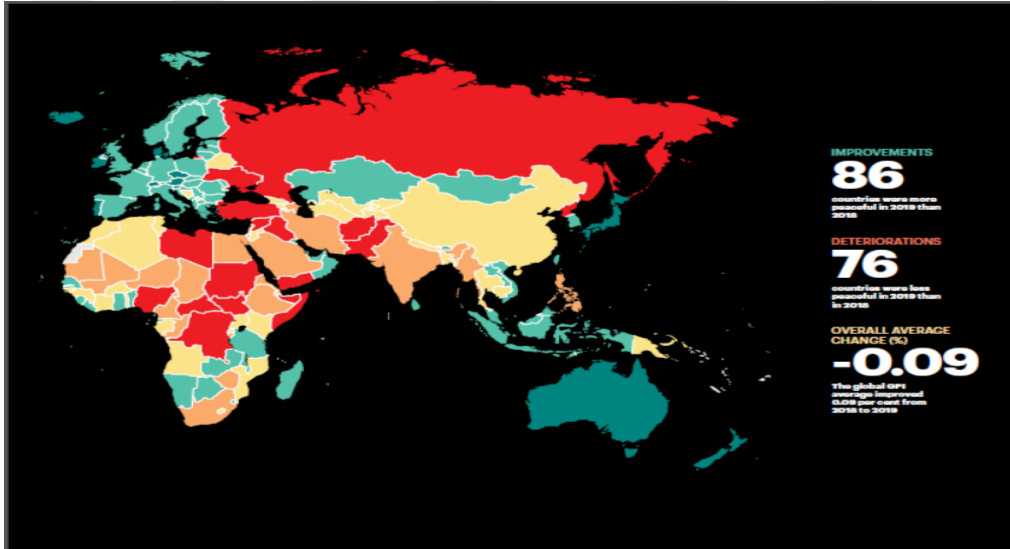
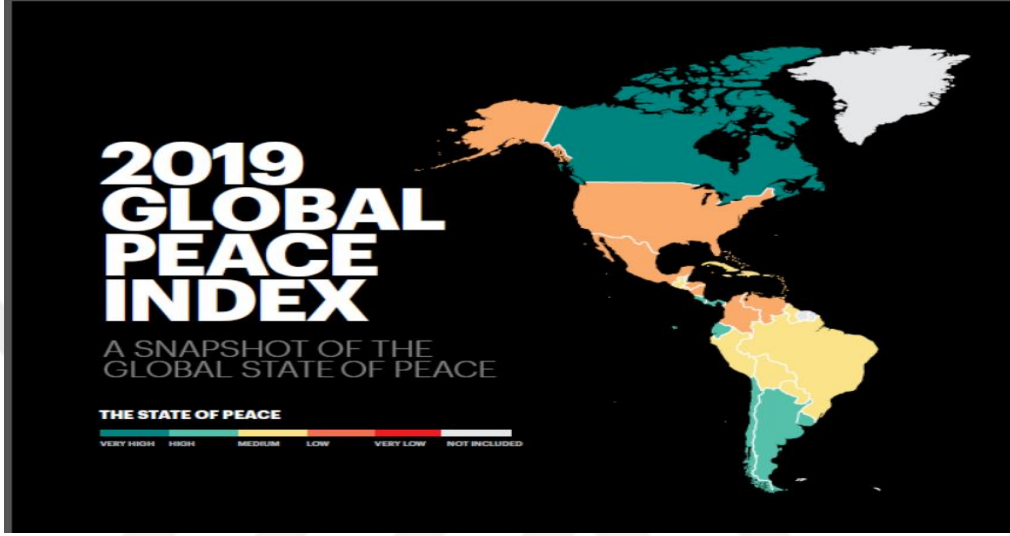
136	Myanmar	2.473
137	Rwanda	2.494
138	Mexico	2.5
139	Ethiopia	2.502
140	Cote d'Ivoire	2.52
141	Ukraine	2.546
142	Chad	2.558
143	Egypt	2.571
143	India	2.571
145	Guinea-Bissau	2.591

Kuzey Afrika ülkeleri arasında barışın düşük hissedildiği tek ülke olan Mısır, 2014 yılında da terörün yüksek hissedildiği birinci ülke olmuştur. 2.571 derecesi ile 143.sırada yer alan ve küresel terörün fazla etkilediği Mısır'ın barış indeksinde bulunan ülkeler arasında sonlarda yer alması olağan bir sonuçtur. Güvenlik Çalışmaları'nın soğuk savaş sonrası geçirdiği dönüşümün getirisi olan küreselleşme her açıdan ülkeleri etkilemekte ve yönlendirmektedir. Arap Baharı sonrası Kuzey Afrika ülkelerinin de küreselleşmeden etkilenmemesi söz konusu olamaz. Nitekim ortaya koyulan küresel terörizm ve barış indeksleri durumu açıklar niteliktedir. 2014 barış indeksi aynı yıl oluşturulan küresel terörizm indeksi ile bağlantılı bir şekilde açıklanmıştır.

¹⁹⁰ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2014) Measuring Peace and Assessing Country Risk*, 2014, s. 5-6.

Günümüzde yani 2019 yılında Kuzey Afrika'nın içinde bulunduğu barış durumu küresel terörizm ölçütü dikkate alınarak ve 2014 yılı barış indeksi ile kıyaslanarak yorumlanacaktır.

Tablo-32: Küresel Barış İndeksi ve Afrika (2019)¹⁹¹

2019 barış indeksi verilerine göre Afrika'nın güneyinde 2014 yılına göre farklılıklar olmuştur. Bazı ülkelerin düşük derece ile gösterilmesine rağmen 2019 yılı indeksine göre durum genel olarak yüksek barış hissedilen ülkelerin olduğunu

¹⁹¹ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2019) Measuring Peace in a Complex World*, 2019, s. 8-9.

göstermektedir. Kuzey Afrika ülkelerinin çok düşük ve orta dereceler arasında yer alması 2014 yılı ile benzerlik taşımaktadır. Fas, Cezayir ve Tunus'un sarı renkle gösterilen orta derecede, Libya'nın kırmızı renkle gösterilen çok düşük derecede yer aldığını ve Mısır'ın ise düşük derecede yer aldığını görebiliriz. 2014 yılı barış indeksi ile benzerlikleri olduğu anlaşılan 2019 barış indeksinde tek tek Kuzey Afrika ülkeleri ele alınarak benzerliklerin ne derecede olduğu analiz edilecektir.

Tablo-32'nin devamında yer alan istatistikler:

Improvements (İyileştirmeler): 86 ülke 2019'da 2018'den daha barışçıl.

Deteriorations (Bozulmalar): 76 ülkede 2019'da 2018'den daha az barışçıl.

Overall Average Change (%) (Genel Ortalama Değişimi): Küresel Barış İndeksi(GPI) ortalaması 2018'den 2019'a yüzde 0.09 arttı.

Tablo-33: Küresel Barış İndeksi/Fas ve Cezayir-2019¹⁹²

90	●	Morocco	2.070
91	●	Cuba	2.073
92	●	Guyana	2.075
93	●	Trinidad and Tobago	2.094
94	●	Mozambique	2.099
95	●	Kyrgyz Republic	2.105
96	●	Gabon	2.112
97	●	Belarus	2.115
98	●	Papua New Guinea	2.118
99	●	Georgia	2.122
100	●	Guinea	2.125
101	●	Bangladesh	2.128
102	●	Uzbekistan	2.166
103	●	Lesotho	2.167
104	●	Burkina Faso	2.176
=105	●	Tajikistan	2.196
=105	●	Uganda	2.196
107	●	Cote d' Ivoire	2.203
108	●	Togo	2.205
109	●	Djibouti	2.207
110	●	China	2.217
111	●	Algeria	2.219

2014 yılında küresel barış indeksinde 63.sırada yer alan Fas 2019 yılında 2.070 derecesi ile 90.sırada yer almaktadır. Geçen beş yılın üzerine ciddi gerileme olduğu görülen Fas'ta orta derece barış ortamı görülmektedir. 2014 yılında barışın

¹⁹² Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2019) Measuring Peace in a Complex World*, 2019, s. 8-9.

yüksek derecede hissedildiği ülkeler arasında olan Fas'ın orta dereceye kadar gerilemesi Arap Baharı sonrası bölgede devam eden istikrar sorunu ile açıklanabilir. 2018 yılında küresel terörizm etkisinin az olduğu Fas'ın bölgenin içinde bulunduğu güvensiz ortam böyle bir dereceye sahip olmasını sağlamıştır. Terörizmin etkisinin az olduğu koşulda yüksek barış derecesinin olduğunu görmüştük ancak bu durum 2019 yılı için Fas dikkate alındığında mümkün görülmemektedir.

2014 yılında küresel barış indeksinde 114.sırada yer alan Cezayir'in konumu 2019 yılında aynı kalmıştır. 2.219 derecesi ile 111.sırada yer alan Cezayir almış olduğu puanla da 2014 yılı ile benzerlik göstermektedir. Yerini koruyan ülke ne ilerlemiş ne de gerilemiştir. Küresel terörizm etkisinin 2014 yılında fazla olduğu ve 2018 yılında azaldığı görülse de barış indeksine bu azalmanın etkisi yansımamıştır. Terörün etkisinde azalma görülmesi barışçıl ortamın sağlanması anlamına gelse de Cezayir'de barış ortamının olmaması Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi ve Güvenikleştirme kavramı ile açıklanabilmektedir. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisinde bölgenin güvenliğinin önemi defalarca vurgulanmıştır. Ancak Arap Baharı'nın başlaması ve sonrasındaki gelişmelerden dolayı Kuzey Afrika bölgesinde güvenli bir ortamdaki söz edilememektedir. Güvenikleştirme çabası ile bölgeyi güvenli hale getirmek isteyen dış aktörler güvenli olan unsurları ortadan kaldırmıştır. Ortadan kaldırılan faktörlerin yerine yenisinin koyulamadığı Cezayir'in barış indeksindeki yerinin değişmemesi ile açıklanabilmektedir.

Tablo-34: Küresel Barış İndeksi/Tunus-2019¹⁹³

62		The Gambia	1.908
63		Cyprus	1.914
64		Kazakhstan	1.932
=65		Greece	1.933
=65		North Macedonia	1.933
67		Montenegro	1.939
68		Moldova	1.951
69		Oman	1.953
70		Equatorial Guinea	1.957
71		Ecuador	1.980
=72		Benin	1.986
=72		Sri Lanka	1.986
=72		Eswatini	1.986
75		Argentina	1.989
76		Nepal	2.003
=77		Angola	2.012
=77		Jordan	2.012
79		Rwanda	2.014
80		Peru	2.016
81		Bosnia & Herzegovina	2.019
82		Tunisia	2.035

¹⁹³ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2019) Measuring Peace in a Complex World*, 2019, s. 8-9.

2014 yılı küresel barış indeksinde 79.sırada yer alan Tunus 2019 yılında 2.035 derecesi ile 82.sırada yer almıştır. Tunus'un 2014 ve 2019 yılında almış olduğu derecelerde hatırı sayılır bir değişim gözlemlenmemiştir. Küresel terörizmin etkisinin yüksek hissedildiği 2018'den bir yıl sonra orta seviye barış aralığında bulunan Tunus'un Arap Baharı sonrası barışçıl sonuçlar ve çözümleri bu seviyelerde kalmasına yardımcı olmaktadır.

Tablo-35: Küresel Barış İndeksi/Mısır-2019¹⁹⁴

116	●	Brazil	2.271
116	●	Thailand	2.278
118	●	Armenia	2.294
119	●	Kenya	2.300
120	●	Nicaragua	2.312
121	●	Rep of the Congo	2.323
122	●	Mauritania	2.333
123	●	Honduras	2.341
124	●	Bahrain	2.357
125	●	Myanmar	2.393
126	●	Niger	2.394
127	●	South Africa	2.399
128	●	USA	2.401
129	●	Saudi Arabia	2.409
130	●	Azerbaijan	2.425
131	●	Ethiopia	2.434
132	●	Zimbabwe	2.463
133	●	Eritrea	2.504
134	●	Philippines	2.516
135	●	Burundi	2.520
136	●	Egypt	2.521

2014 yılında 143.sırada yer alan Mısır 2019 yılında 2.521 derecesi ile 136.sırada yer almaktadır. Almış olduğu derece bakımından da 2014 yılı ile benzer rakamlardadır. Küresel Terörizm etkisinin yüksek hissedildiği ilk 10 ülkeden 9.olan Mısır yaklaşık 1 yıl sonra barış indeksinde son sıralardadır. Terörizmin etkisinin fazla olması Mısır'da barışçıl ortamın olmasını zorlaştırmaktadır. Günümüzde de süren eylemler barışçıl ortamın olmadığını başka bir kanıtı olmaktadır.

¹⁹⁴ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2019) Measuring Peace in a Complex World*, 2019, s. 8-9.

Tablo-36: Küresel Barış İndeksi/Libya-2019¹⁹⁵

141	● India	2.605
142	● Palestine	2.608
143	● Colombia	2.661
144	● Venezuela	2.671
145	● Mali	2.710
146	● Israel	2.735
147	● Lebanon	2.800
148	● Nigeria	2.898
149	● North Korea	2.921
150	● Ukraine	2.950
151	● Sudan	2.995
152	● Turkey	3.015
153	● Pakistan	3.072
154	● Russia	3.093
155	● Dem. Rep of the Congo	3.218
156	● Libya	3.285
157	● Central African Rep	3.296
158	● Somalia	3.300
159	● Iraq	3.369
160	● Yemen	3.412
161	● South Sudan	3.526

2014 yılı küresel barış indeksinde 133.sırada yer alan Libya, 2019 yılında 3.285 derecesi ile toplam 163 ülke arasında 156.olmuştur. Küresel terörizm indeksinin 2018 verilerine göre üst sıralarda olan Libya terörizm etkisinin büyüklüğünden kaynaklı barış indeksinde son sıralarda yer alması kaçınılmazdır. Libya Arap Baharı sonrası hala istikrarın sağlanamadığı ülkelerdendir. Her konuda istikrarsızlığın devam ettiği Libya özellikle güvenlik açısından kendisini geliştirememiştir. Küresel aktörlerin aracı terörizmden kendini sıyıramayan Libya, yenilenme ve yeniden başlama anlamına gelen bahar değil son bulma anlamına gelen “Libya Kışı”¹⁹⁶ yaşamıştır.

Kuzey Afrika'nın çağdaş dönemini Güvenlik Çalışmaları ekseninde değerlendirdiğimizde ve küresel barış-küresel terörizm ölçütlerini dikkate aldığımızda bölgenin güvensiz ve terörizm etkisinde olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁹⁵ Institute for Economics&Peace, *Global Peace Index(2019) Measuring Peace in a Complex World*, 2019, s. 8-9.

¹⁹⁶ Prashad, a.g.e., s. 101.

SONUÇ

Afrika kıtası dünya tarihi boyunca dış müdahalenin olduğu bir coğrafi konuma sahiptir. Dış aktörler ve güçlü ülkeler tarafından kolonyalizm fikri altında sömürgeleştirilen bir kıtadır. Özellikle batılı ülkelerin ilgi odağına giren Afrika çeşitli faaliyetler ile sürekli kaosa sürüklenmek istenmiştir. Günümüzde hala etkisini hissettiren Arap Baharı kaos girişimlerinden birisidir. Kuzey Afrika ülkesi Tunus'ta başlayan ve 'yasemin devrimi' olarak adlandırılan eylemler daha sonra diğer Kuzey Afrika ülkelerinden başlayarak Ortadoğu'yu ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Etki alanını günden güne genişleten eylemlerin artık 'yasemin devrimi' olarak adlandırılmasının yetersiz kalacağı düşünülerek 'Arap Baharı' ismi konulmuştur. Arap Baharı ismini alan eylemler Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi alanlarının ilgisini çekmiş ve çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Konuyu araştıran ve tartışan Uluslararası İlişkiler uzmanları eylemlerin önemli bir boyutuna dikkat çekmişlerdir. "Güvenlik".

Güvenlik en genel anlamıyla, insanın veya bir ülkenin iç ve dış tehditleri savuşturarak ya da ortadan kaldırarak huzur ortamının sağlanmasıdır. Kuzey Afrika kıtasında en temelde yer alan huzur ortamının bozulmasını beraberinde getiren Arap Baharı Güvenlik Çalışmaları alanında enine boyuna tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Arap Baharı, Güvenlik Çalışmaları'nın kavramsal metodolojisi ve Kopenhag Okulu düşünürlerinin fikirlerini temel alarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Barry Buzan'ın ortaya attığı bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ve güvenikleştirme kavramı analiz ve yorum aşamasında ayrıntılı bir şekilde kullanılmıştır. Soğuk savaş sonrası değişen güvenlik algısının anlaşılabilirliği ve Arap Baharı nedenlerinin eksiksiz açıklanabilmesi için Kopenhag Okulu'nun tartışmaları konunun ana temelini oluşturmaktadır. Güvenikleştirme kavramı asker kökenli yönetimlerin güvenlikle ilgisi olmasa dahi her sorunu güvenlik çerçevesinde ele alması ve bunları tehdit olarak görmesidir. Arap Baharı sürecinin etkisini hisseden Kuzey Afrika ülkelerinde askeriyenin etkin söz sahibi olması güvenikleştirmenin yapıldığını veya yapılacağını göstermektedir. Arap Baharı başlaması ile beraber huzurlu ve güvenli ortamın bozulması ve ülkelerin liderlerinin hızla değişmesi (değiştirilmesi) sonuçlarını ortaya çıkarmıştır. Güvenikleştirmenin zıttı olarak güveniksizleştirme kavramı da açıklanması gerekmektedir. Güvenikleştirme güvenlik ile alakası olmayan bir şeyin askeri temelli yönetimler tarafından güvenlik perspektifi içinde değerlendirilmesi iken güveniksizleştirme ise

güvenlik ile alakalı bir şeyin normal bir şey gibi karşılanması ve tehdit olarak görülmemesidir. Bu durum Kuzey Afrika ülkelerinde halkın algısına yerleştirilerek başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Halk yaptığı eylemlerle ciddi sonuçların gelebileceğini sağlıklı bir şekilde düşünemediği gibi kendinden başlayarak ülke genelinde güvenliğin ortadan kalkacağını kestirememiştir. Arap Baharı sürecini güvenikleştirme süreci olarak görmektense güveniksizleştirme olarak görmek daha doğru olacaktır. Kopenhag Okulu'nun önemli kavramı güvenikleştirme gibi bölgesel güvenlik kompleksi teorisi de Arap Baharı'nın açıklanması ve anlaşılması için önemlidir.

Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bölgenin istikrarlı bir hale getirilmesini amaçlamaktadır. Ancak istikrarlı hale getirmek için oluşturulan kompleks gayrimeşru bir sonuç olacağından bölgede hâkim olan meşru olanın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bölgesel güvenliği ilk önceliği olarak belirleyen bu teori farklı tipler şeklinde açıklanmaktadır. Arap Baharı'nın etkilendiği bölge olan Kuzey Afrika'nın durumunun anlaşılması ve açıklanması açısından iki tip önemli görülmektedir: Standart tip ve bölgesel güç. Bölgesel güç bölge güvenliğinin sağlanması açısından en önemlisidir. Bir bölgeyi güvenli hale getirmek ancak güçlü bir bölgesel yönetimle mümkündür. Arap Baharı'nda bölgenin güvenliğini bozma çabaları ilk olarak bölgesel gücün zayıflatılması ve etkisizleştirilmesi ile başlamıştır. Bu bağlamda bölgede oluşan çatışma ortamını Johan Galtung'un barış ve çatışma alanlarında yaptığı çalışmalar ile açıklama ihtiyacı doğmuştur. Galtung çatışmaların çözümünün ancak mevcut çatışmaları aşma ile mümkün olacağını söylemiştir. Çatışmaları aşma modelini *transcend* olarak adlandıran Galtung çatışmaların ancak çatışma içerisinde olan iki tarafında isteklerinin yer aldığı üst bir çözüm yolu ile mümkün olacağını düşünmektedir. Arap Baharı'nın henüz başındaki küçük çatışma gruplarına Galtung'un çatışmaları aşma modeli uygulansa ve iki tarafın isteklerinin olduğu bir üst çözüm bulunsaydı Arap Baharı'nın sonuçlarının bu kadar kapsamlı olmayacağı düşünülmektedir. Kuzey Afrika'nın kolonyalizm ve batı kolonyalizminin (sömürgecilik) etkileri ile yönetim, güvenlik ve toplumsal yönden geçirdiği dönüşüm teoriler ve bazı veriler ile anlatılmıştır. Yönetim ve güvenlik açısından istikrarın bozulduğu Kuzey Afrika topraklarında toplumsal dönüşümün gerçekleşme izleri ülkelerin özgürlük durumları baz alınarak aktarılmaya çalışılmıştır. Özgür olan toplumun mu yoksa özgür olmayan bir toplumun mu sağlıklı bir dönüşüm yaşayacağı yoruma açıktır. 2005-2006 yıllarından başlayarak 2018 ve 2019 yıllarındaki özgürlük indeksindeki durumlarına bakılarak Kuzey Afrika ülkelerinin genelde yarı özgür ve özgür olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Genellikle özgür

olmadığı veriler ile tespit edilen Kuzey Afrika ülkelerinin toplumsal dönüşümü gerçekleşmekten uzak kalmıştır.

Arap Baharı sürecinde oluşan eylemlerin temel argümanı olan özgürlük fikrinin 2018 ve 2019 yılları indeksine bakıldığında Kuzey Afrika ülkelerine özgürlük getirmedeği görülmektedir. Arap Baharı'nın kapsamlı bir analizinin yapıldığı bölümde önce Arap Baharı'nın tanımı ve anlaşılması sağlanmıştır. Arap Baharı'nın ne olduğu, nasıl başladığı, hangi ülkeleri etkilediği, ülkeleri hangi açılardan etkilediği gibi konuların üzerinde durulmuştur. Daha sonra konunun analizine farklı bir perspektif getirme amacıyla Arap Baharı'nın Görsel Sosyoloji açısından analizi yapılmıştır. Halkın eylemlerinin şekli ve yapısı, simge kişiler ve sembolleri, sinema alanında kullanılan objeler ve izleri, sosyal medya yansımaları gibi birçok konu üzerinde durularak fotoğrafların analizi yapılmıştır. Fotoğraflar olayların en akılda kalıcı izleridir bu yüzden görsel hafızada Arap Baharı'nı çağrıştıran fotoğraflar kullanılmıştır. Arap Baharı'nın ortaya çıkışının temelinde özgürlük dışında demokrasi arayışı da yer almaktadır. Bu bağlamda ülkelerin rejimlerine 2010-2012 yılları arası demokrasi indeksi üzerinden bakılmıştır. Kuzey Afrika ülkelerinin genelde otoriter (katı, orta ve düşük) rejimle yönetildiği az da olsa karma rejimle yönetildiği anlaşılmıştır. Bu sonuçlar ve veriler ışığında Arap Baharı'nın başladığı ilk birkaç yılda demokrasinin izlerine dahi rastlanmamaktadır. Demokrasi verileri ve 2010-2012 yılları Arap Baharı sürecinin demokratik mi yoksa manipülasyon mu olduğunu gösterir niteliktedir.

Bütün bu rejim karmaşıklığının yanında Arap Baharı güvenlik açısından da dünya arenasında bir dönüşümün başlamasına neden olmuştur. Yaşanan bu dönüşümün Kuzey Afrika ülkeleri açısından önemi soğuk savaş sonrası ortaya çıkan küreselleşme fikri temel alınarak anlatılmıştır. Küreselleşme tüm dünyayı etkisi altına almışken özellikle güvenlik açısından da köklü bir dönüşüm kaçınılmaz bir sonuçtur. Tek ülke tehdidinin yerini küresel boyutta tehditler almıştır. Bu bağlamda Arap Baharı'nın analizini işletme alanında sıkça kullanılan SWOT yöntemi ile yapma ihtiyacı oluşmuştur. SWOT analizinin Güvenlik Çalışmaları'na uygulanabilirliği Arap Baharı üzerinden denenmiştir. Arap Baharı'nda halkın ve rejimin güçlü-zayıf yönleri, eylemler sonucu oluşan tehditler, halkın, rejimin ve dış aktörlerin elinde bulundurduğu imkânlar SWOT yöntemi ile tablo haline getirilmiş ve ayrıntılı şekilde tablo altında açıklanmıştır. Kuzey Afrika'nın çağdaş döneminin geçirdiği dönüşümün Arap Baharı sonrasında karşımıza çıkış safhaları anlatılmıştır. Yaşanan bu dönüşümün Arap Baharı sonrası oluşan sonuçları güvenikleştirme ve bölgesel güvenlik kompleksi teorisi ile yorumlanmıştır. Tüm bu kavramsal yorumlamanın

dışında, soğuk savaş sonrası değişen güvenlik algısının sonucu ortaya çıkan küresel terörizmin Kuzey Afrika ülkeleri üzerindeki etkileri raporlar ve indekslerle açıklanmaya çalışılmıştır. Arap Baharı sonrası 2014 ve 2018 yıllarının kullanıldığı verilerde Mısır, Libya ve Cezayir'in yüksek oranda terörden etkilendiği Fas'ın ve Tunus'un ise düşük ölçüde olsa terör etkisi altında olduğunu görmekteyiz. Bölgenin istikrarının sağlanamaması küresel aktörlerin ve sebeplerin çeşitliliğinin arttığını göstermektedir. Küresel terörizmin etkisinin artmasıyla beraber Kuzey Afrika ülkelerinde barışın azalması ya da yok olması söz konusudur. 2014 ve 2019 küresel barış raporlarında yer alan indekslerde terörizmin etkisinin yüksek olduğu Mısır, Libya ve Cezayir gibi ülkelerin son basamak ülkeler arasında yer aldığı, Fas'ın ve Tunus'un da orta basamak ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Terörizm etkisi ne kadar yüksek ise bölgede huzur ve güvenli ortam bozulmakta ve barış azalmaktadır. Arap Baharı başlangıcı ve sonuçları ile Kuzey Afrika ülkelerini ciddi şekilde etkilemiştir. Bölgedeki istikrarsızlığın devam etmesi ülkelerin gelişmesini engellediği gibi terör ve ekonomik sorunlarla mücadele etmesini zorlaştırmıştır. Arap Baharı'nı Kuzey Afrika ülkeleri açısından ele alırken direk o ülkelerde yaşayanlar ve Arap Baharı'nı hissedenerle konuşulamaması ve Kuzey Afrika ülkelerinde fiziki olarak bulunulamaması konunun sınırlılığı olarak görülmektedir. Tüm bu sınırlılıkların etkisini azamiye indirerek Arap Baharı'na teori penceresinden bakmaya, çeşitli verilerden yararlanılarak açıklama getirilmeye ve Arap Baharı'nın Güvenlik Çalışmaları alanındaki etkisi anlatılarak konunun uzmanlarına yardımcı olması düşünülmektedir. Arap Baharı konusu ele alınarak yapılan çalışmaların Kuzey Afrika ülkeleri üzerine yoğunlaşması gerekmektedir. Türkiye'de Afrika Çalışmaları alanının önemini anlaşılması ve bu alanda çalışmaların yapılması gerekmektedir. Kopenhag Okulu ve Johan Galtung dışında yeni kavramlar ile Arap Baharı'nın analiz edilmesi gerekmektedir. Kolonyalizm ve Batı Kolonyalizm yani sömürgecilik faaliyetlerinin etkisi genişletilerek Arap Baharı'nın anlaşılması kolaylaştırılabilir. Arap Baharı'na farklılık getireceği düşünülerek kullanılan Sosyoloji (görsel sosyoloji, film sosyolojisi) ve İşletme (SWOT analizi) kavramları artırılarak yeni bir perspektif geliştirilebilir. Afrika Çalışmaları, Güvenlik Çalışmaları ve Sosyolojinin birbirinden ayrı düşünülmemesi ve birlikte kullanılması gerekmektedir.

Araştırmanın amacını oluşturan Arap Baharı'nı Güvenlik Çalışmaları açısından analiz etme fikrine ulaşılmaya çalışılmıştır. Niceliksel ve niteliksel açıdan Kuzey Afrika ülkelerinin geçirdiği dönüşüm çatışma, güvenlik ve toplumsal yönden anlatılmaya çalışılmıştır. Bireyin güvenliğinin ve güvenli ortamının bozulmasıyla içinde bulunduğu toplumu veya ülkeyi nasıl etkileyeceği Arap Baharı üzerinden

anlatılmaya çalışılmıştır. Bir ülkeden başlayan ve başlarda yerel bir hareket olarak görülen Arap Baharı'nın küresel boyuta ulaşma safhaları aktarılmıştır. Arap Baharı'nın anlaşılması için Kopenhag Okulu ve Johan Galtung'un kavramlarının önemi vurgulanmıştır. Arap Baharı'nın ortaya çıkışının nedenleri arasında olan demokrasi ve özgürlük fikrinin yanında en önemli nedenin kolonyalizm ve batı kolonyalizm olduğu anlaşılmıştır. Sömürgecilik faaliyetleri sonucu Kuzey Afrika ülkelerinin özgür olmadığı elde edilen verilen doğrultusunda ortaya koyulmuştur. Demokrasi isteğiyle başlayan eylemlerin ülkelere demokrasi getirmediği demokrasi indeksiyle somut bir pencereden aktarılmıştır. Arap Baharı'nın küresel boyutuna dikkat çekilerek, Kuzey Afrika ülkelerinin küresel terörizm etkisinin artmasıyla barış ortamından uzaklaştığı indekslerle açıklanmıştır. Güvenlik Çalışmaları alanında Arap Baharı'nın Kuzey Afrika ülkeleri üzerinden anlaşılması kullanılan küresel terörizm ve küresel barış indeksleri ile kolaylaştırmaya çalışılmıştır. Arap Baharı'nın ilk başladığı ülkelerden ve bölgeden hareket edilmesi konunun ilk sebeplerini bulmak ve anlamak açısından yol gösterici olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ABASCAL Ernesto Gomez, İkiz Kuleler 'den Arap Baharı'na Ortadoğu'da İmparatorluğun Sonbaharı, Çev. Süleyman Altunoğlu-Bariş Yıldırım, NotaBene Yayınları, Ankara, 2013.
- ABDULCELİL Tarık, Mısır Devrimin Ayak Sesleri, Yarın Yayınları, İstanbul, 2012.
- AKAD Mehmet Tanju, Strateji Üzerine, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2001.
- AKTAŞ Murat, AKTAR Cengiz, ÇAKMAK Cenap, GAFARLI Orkhan, GÖLE Nilüfer, KIRAN Abdullah ve ŞEN Fulya, Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, Nobel Yayınevi, Ankara, 2012.
- ALSOUDI Abdelmahdi, Küreselleşmenin Orta Doğu Ülkelerine Kültürel, Ekonomik ve Siyasi Etkisi, Beşinci Uluslararası Sempozyum, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- ARNHEİM Rudolf, Görsel Düşünme, Çev. Rahmi Ögdül, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.
- ATALAY İbrahim, Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası, Meta Basım, İzmir, 2007.
- AVAR Banu, Kaçın! 'Demokrasi' Geliyor!, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2013.
- BAŞEREN Sertaç Hami, Ege Sorunları, Tüdev Yayınları, Ankara, 2006.
- BAUMAN Zygmunt, Özgürlük, Çev. Vasif Erenus, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- BELKAYA A. Gülümser Şavk, Film Çözümlemede Temel Yaklaşımlar, Der Yayınları, İstanbul, 2001
- BENJAMİN Walter, Fotoğrafın Kısa Tarihi, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012.
- BUCK-MORSS Susan, Görmenin Diyalektiği, Çev. Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.
- CHAUMONT Charles, Birleşmiş Milletler, Çev. Radi Başgut, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÇAYHAN Esra ve GÜNEY Nurşin Ateşoğlu, Avrupa'da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-TÜRKİYE, Alfa Yayıncılık ve Tüses Vakfı, İstanbul, 1996.

- ÇETİN Altan, Arap Baharı ve Türkiye, Çavsam Yayını, Çankırı, 2012.
- DİKEN Bülent ve LAUSTSEN Carsten B., Filmlerle Sosyoloji, Çev. Sona Ertekin, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.
- DİNAN Desmond, Avrupa Birliği Tarihi, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- GÜNAL Mehmet, BOP, Arap Baharı ve Suriye Meselesi Işığında Mayın Temizleme İsrail ve AKP, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.
- GÜNER İbrahim ve ERTÜRK Mustafa, Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası, 4. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara, 2013.
- GÜNGÖRDÜ Ersin, Devletler Coğrafyası, 1. Baskı, Asil Yayın-Dağıtım, Ankara, 2006.
- GÜNGÖRDÜ Ersin, Devletler Coğrafyası, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2010.
- HİÇYILMAZ Semih, Halklara Karşı Bir Örgütlenme NATO Kuruluşundan İstanbul Zirvesine, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul, 2004.
- KEYMAN E. Fuat, Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek, Çev. Simten Coşar, Alfa Basım, İstanbul, 2000.
- LUIZARD Pierre-Jean, İslam Topraklarında Otoriter Rejimler, Çev. Egemen Demircioğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- MISIR Mustafa Bayram, Demokrasiye Eleştirel Bakışlar, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.
- MİLLETLER Birleşmiş, Birleşmiş Milletler Hakkında Temel Bilgiler, Birleşmiş Milletler Yayını, Ankara, 1971.
- MİTCHELL Timothy, Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi, Çev. Zeynep Altok, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- ÖZCAN Azmi, DEMİROĞLU Hasan, DEMİRYÜREK Halim, EDİZ İsmail, GÖKSOY İsmail Hakkı, KAVAS Ahmet ve YURDAKUL İlhami, Sömürgecilik Tarihi (Afrika-Asya), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2014.
- ÖZTÜRK Yaşar Nuri, Batı Sömürgeciliği ve İslam Dünyası, Yeni Boyut Yayınevi, İstanbul, 2012.
- PACTEAU Js. ve MOUGEL F.c., Uluslararası İlişkiler Tarihi, Çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

- PLATON, Şölen- Dostluk, Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- PRASHAD Vijay, Arap Baharı, Libya Kışı, Çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.
- RAMAZAN Tarık, İslam ve Arap Uyanışı, Açılım Kitap, İstanbul, 2013.
- SANDIKLI Atilla, BAYRAKTAR Bora, EMEKLİER Bilgehan, ERGÜL Nihal, GURCAN Metin, KAYA Erdem, ÖZÇELİK Sezai ve YILMAZ Reha, Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri, Bilgesam Yayınları, İstanbul, 2012.
- SÖNMEZ Sinan, Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- ŞEN Osman, 21. Yüzyılın Başlangıcında Terörizmle Stratejik Mücadele, Alfa Basım, İstanbul, 2017.
- ŞİR Aslan Yavuz, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya, II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, BİLGESAM Yayını, Bişkek, 2008.
- TAPLAMACIOĞLU Mehmet, Genel Sosyoloji Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1969.
- TAŞKIN Yüksel, AKP Devri Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2013.
- TOPTAŞ Ergüder, 21. Yüzyıl'da Savaş Yeni Bir Mücadele Felsefesine Doğru Harp Ve Stratejiyi Yeniden Düşünmek, Kripto Yayınevi, Ankara, 2009.
- TZU Sun, Savaş Sanatı, Çev. Pınar Erturan, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017.
- YALÇINER Mustafa, Arap Dünyasında Ayaklanma Nedenler-Olasılıklar- Sonuçlar, Evrensel Basım-Yayın, İstanbul, 2011.
- YOUNG Robert J., Postkolonyalizm Tarihsel Bir Giriş, Çev. Burcu Toksabay Köprülü-Sertaç Şen, Matbu Kitap, İstanbul, 2016.

MAKALELER

- AKMAN M. Kubilay, Swot Analysis and Security Management, European Journal of Social Sciences Studies, 2019, Vol:4, Issue:2, 78-89.
- AKMAN M. Kubilay, Savaşın ve Çatışmanın Sanatta Temsili / Sanat Sosyolojisi ve Güvenlik Sosyolojisi Çözömlmeleri, Researcher:Social Science Studies, 2018, Cilt:6, Sayı:4, 168-181.
- AKMAN M. Kubilay, Sociology of Security in the Insecure World, Security Dimensions, 2017, Sayı: 23, 146-164.
- AKTAŞ Murat, Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, Cilt:3, Sayı:1, 87-105.
- ALTAY Saadet , Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz, e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, 2019, Cilt:11, Sayı:1, 417-427.
- BABACAN Mehmet Emin, Sosyal Medya Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler, Birey ve Toplum, 2014, Cilt:4, Sayı:7, 135-160.
- BAKAN Zerrin Ayşe, Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları, 21.Yüzyıl, 2007, Cilt:1, No:3, 35-50.
- BAYSAL Başar ve LÜLECİ Çağla, Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 2011, Sayı:22, 61-96.
- BİLGİÇ Ali, Güvenlik İkilemi"ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif, Uluslararası İlişkiler, 2011, Cilt:8, Sayı:29, 123-142.
- BİNGÖL Orhan, Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye'de Kadın, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014, Sayı:16 (Özel sayı 1), 108-114.
- BUZAN Barry, Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi, Uluslararası İlişkiler, 2008, Cilt:5, Sayı:18, 107-123.
- CANER Cantürk ve ŞENGÜL Betül, Devrimler, Kaos ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel ve Yapısal Bir Analiz, Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, 2018, Sayı:6, 45-70.
- CİHANGİR Murat, Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek: Çatışma Çözümüne Giriş, International Journal of Economics Politics Humanities and Social Sciences, 2018, Vol:1, Issue:1, 54-56.
- ÇELEBİ Nilgün, Sosyoloji Tarihimize Kısa Bir Bakış, Istanbul Journal of Sociological

- Studies, 2016, Sayı:52, 13-28.
- ÇELİK Ahmet Hüsrev, Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 2015, Cilt:6, Sayı:2, 34-53.
- ERGÜVEN Nasih Sarp, Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2016, Sayı: 65(3), 771-835.
- GÖRK R. Varlı, Bir Yöntem, Yöntembilim ve/veya Bir Sosyoloji Alanı Olarak Görsel Sosyoloji, Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, 2015, 25-38.
- GREWAL Baljit Singh, Johan Galtung: Positive and Negative Peace, School of Social Science Auckland University of Technology, 2003.
- GÜNER Zekai, Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, Cilt:2, 41-51.
- GÜZEL Bekir, Sanayi Devrimi'nin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Emile Zola'nın Germinal Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2014, Cilt:7, Sayı:33, 157-165.
- HETTNE Björn, Teori ve Pratikte Güvenliğin Bölgeselleşmesi, Uluslararası İlişkiler, 2008, Cilt:5, Sayı:18, 87-106.
- İPLİKÇİ Alper, Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, 1527-1540.
- KULA Sedat ve ÇAKAR Bekir, Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Toplumda Bireylerin Güvenlik Algısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki, Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 2015, Cilt:6, Sayı:12, 191-210.
- SEMERCİOĞLU Harun, Uluslararası Terörizmde Küresel İşbirliği: Bir Ütopya, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2016, Cilt:34, Sayı:2, 97-114.
- USUL Ali Resul, Arap Halk Hareketleri, Bölgede Demokratikleşme İmkânları, Libya Ve Türkiye'nin Tutumu, Global Political Trends Center(GPoT), 2011.
- ZORA Kadir, Güvenlikleştirme: Hukuksal Meşruiyetten Siyasal Meşruiyete Evrilme Ve Kopenhag Okulu, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2015, Cilt:23, 112-126.

TEZLER

AĞIR Bülent Sarper, Güvenlik Çalışmaları Alanında Kopenhag Okulunun Toplumsal Güvenlik Kavramsallaştırılması Çerçevesinde Bir Etnik Çatışma Örneği Olarak Kosova Sorunu, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2013.

(Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KOTLU Emine, Yapısalcı ve Post-Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2007. **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)**

MİŞ Nebi, Güvenlikleştirme Teorisi ve Türkiye'de Güvenlikleştirme Siyaseti 1923-2003, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2012.

(Yayımlanmamış Doktora Tezi)

NURWIJOYO Agung, Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi: Arap Baharı Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2017.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

SEVİM Şenol, Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması ve Türkiye, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2006.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

ŞAHİN Çiğdem, Güvenlikleştirme: Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Örneğinde Yeni Bir Güvenlik Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ege Üniversitesi, İzmir, 2004.

(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

RAPORLAR

Institute for Economics&Peace, Global Terrorism Index(2014) Measuring and Understanding the Impact of Terrorism, 2014.

Institute for Economics&Peace, Global Terrorism Index(2018) Measuring the Impact of Terrorism, 2018.

Institute for Economics&Peace, Global Peace Index(2014) Measuring Peace and Assessing Country Risk, 2014.

Institute for Economics&Peace, Global Peace Index(2019) Measuring Peace in a Complex World, 2019.

İNTERNET KAYNAKLARI

ALJAZEERA Türk, "Tunuslu Genç Kendini Yaktı",

<http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunuslu-genc-kendini-yakti-1>

(Erişim Tarihi: 09.09.2019).

AMİN Samir, "Arap Baharı mı?",

<https://dunyadanceviri.wordpress.com/2011/10/11/bir-arap-bahari-mi-samir-amin/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019).

ANADOLU Ajansı, "Tunus'ta muhalif lidere suikast",

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tunusta-muhalif-lidere-suikast/229924> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

"İHH Sudan'da 30 su kuyusu açtı",

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ihh-sudanda-30-su-kuyusu-acti/1120201> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

"Cezayir", <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/cezayir/924984>

(Erişim Tarihi:24.11.2019)

"Mısır'da 3 Günde Açılan Darbe Yolu",

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/misirda-3-gunde-acilan-darbe-yolu/1521121> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

"Suriye'nin göç bilançosu: 13 milyon mülteci ve sığınmacı",

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-suriyenin-goc-bilancosu-13-milyon-multeci-ve-siginmaci/594747> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

BBC, "Arap Baharı'nda Devrilen Liderlere Ne Oldu?",

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967> (Erişim Tarihi:

11.09.2019)

BBC Kahire muhabiri Jon Leyne "Darbeye Benziyor",

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/02/110211_mubarak (Erişim Tarihi:24.11.2019)

"Mısır'da Mursi'ye verilen idam cezası onaylandı",

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150616_mursi_karar (Erişim Tarihi:24.11.2019)

"Times: Mısır lideri Sisi bir milyon kişilik protesto eylemine hazırlanıyor",

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49806105> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

BİLGİN Yadıkar, "The wave of Arap Spring",

<https://yadikarbilgin.wordpress.com/2011/11/02/the-wave-of-arab-spring/>

(Erişim Tarihi: 13.09.2019).

BİLGİ Ustam, "En Çok Kakao Üreten 10 Ülke", <https://www.bilgiustam.com/en-cok-kakao-ureten-10-ulke/> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

BLOOMBERGHT, "İnfografik: Türkiye ilk kez "özgür olmayan ülke" kategorisine

girdi”, <https://businessht.bloomberght.com/grafik/haber/1798509-infografik-turkiye-ilk-kez-ozgur-olmayan-ulke-kategorisine-girdi>

(Erişim Tarihi: 16.10.2019).

BÖLGE Gündem, “Rabia işaretinin anlamı nedir? Rabia işareti ne anlama gelir?”

<https://www.bolgegundem.com/rabia-isaretinin-anlami-nedir-rabia-isareti-ne-anlama->

[gelir-430860h.htm](https://www.bolgegundem.com/rabia-isaretinin-anlami-nedir-rabia-isareti-ne-anlama-gelir-430860h.htm) (Erişim Tarihi:24.11.2019)

CNNTÜRK, “Suriye sınırına askeri sevkiyat sürüyor”,

<https://www.cnnturk.com/turkiye/suriye-sinirina-askeri-sevkiyat-suruyor-13>
(Erişim Tarihi:25.11.2019)

DIŞİŞLERİ Bakanlığı Resmi Web Sitesi, “Afrika Birliği (AfB)”,
<http://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

FİKİRİYAT, “Picasso’nun Tuvaline Yansıyan Bombardıman: Guernica”,

<https://www.fikriyat.com/tarih/2018/04/26/picassonun-tuvaline-yansiyan-bombardiman-guernica>

(Erişim Tarihi:12.09.2019).

FREEDOM House, “Freedom in the World 2019”,

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2019/map>

(Erişim Tarihi: 16.10.2019).

GÜNEŞ Hasan, “Suriye ve Arap Baharı 1”, <https://asder.org.tr/alinti-yazarlarin-makaleleri/4721-suriye-ve-arap-bahari-1> (Erişim Tarihi:13.09.2019).

HABERLER, “Afrika’da ‘Dil Haritası’ Değişiyor”, <https://www.haberler.com/afrika-da-dil-haritasi-degisiyor-5907135-haber/> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

HABERTÜRK, “Libya’da ölü sayısı 25 bini aşabilir”,

<https://www.haberturk.com/dunya/haber/675972-iste-arap-baharinin-bilancosu>

(Erişim Tarihi: 17.09.2019).

İNTERNET Haber, “Kıyıya vuran Suriyeli çocuk dünya gündeminde!”,

<https://www.internethaber.com/kiyiya-vuran-suriyeli-cocuk-dunya-gundeminde-811089h.htm> (Erişim Tarihi:25.11.2019)

İSTANBUL Ticaret Odası, “Afrika’da Ticaret Dilleri”,
https://www.itohaber.com/koseyazisi/210724/afrika_da_ticaret_dilleri.html (Erişim Tarihi:23.11.2019)

KEYKUBAD, “Adalet Heykelini ve Sembolünü Yakından Tanıyalım”,
<https://www.keykubad.com/adalet-heykelini-sembolunu-yakindan-taniyalim/> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

KÜÇÜK Yusuf Kenan, “Afrika küresel güvenlik ve ekonomi siyasetinin neresinde?”,
Independent Türkçe,

<https://www.independentturkish.com/node/54396/d%C3%BCnyadan-sesler/afrika-k%C3%BCresel-g%C3%BCvenlik-ve-ekonomi-siyasetinin-neresinde> (Erişim Tarihi:23.11.2019)

LANGENDORF Manuel ve MATTHIESEN Toby, "The Arab Spring and Sectarianism in the Gulf",

https://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/arab-spring-sectarianism-gulf/ (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

MEDİUM, <https://medium.com/@zach.vecker/v-for-vendetta-2005-movie-review-859a67e83035> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

MEVZUAT Bilgi Sistemi Resmi İnternet Sayfası, "Terörle Mücadele Kanunu",

<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.3713&MevzuatIiski=0&sourceXmlSearch=ter%C3%B6r&Tur=1&Tertip=5&No=3713>

(Erişim Tarihi:18.10.2019).

MİCALLEF Joseph V., "The Arab Spring: Six Years Later",

https://www.huffpost.com/entry/the-arab-spring-six-years_b_14461896 (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

MİLLİYET Gazetesi, "Soğuk Savaş nedir? Soğuk Savaş dönemi ve nedenleri nedir?", <http://www.milliyet.com.tr/soguk-savas-nedir--soguk-savas-donemi-ve-nedenleri-nedir--molatik-7609/> (Erişim Tarihi: 23.11.2019)

NTV, "Picasso'nun ünlü savaş eseri Guernica 81 yaşında",

<https://www.ntv.com.tr/video/sanat/picassonun-unlu-savas-eseri-guernica-81-yasinda,5zQhxmO9N0mMVyZ-o5xleQ> (Erişim Tarihi: 12.09.2019).

OKÇİN Harun, "Bahar Cemresinin Düştüğü İlk Toprak: Tunus", <http://sahipkiran.org/2013/11/15/arap-bahari-ve-tunus/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019).

ÖZHAN Taha, "Batı ve Kaddafi Makasında Libya", <https://www.setav.org/bati-ve-kaddafi-makasinda-libya/> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

ORIONLINES, "ARAP baharı Meselesinin iç yüzü..Türkiyeye Suriye Tezgağı",

<https://orionlines.wordpress.com/2012/04/26/arap-bahari-ve-suriye-meselesinin-gercek-ic-yuzu/> (Erişim Tarihi: 12.09.2019).

REKREASYON, "Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi",

<https://rekreasyonliderleri.wordpress.com/2016/02/11/maslowun- ihtiyaclar-hiyerar-sisi/> (Erişim Tarihi: 05.11.2019).

SÖZCÜ Gazetesi, "Suriyeliler bayram tatili için ülkesine gitti", <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/5-bin-suriyeli-bayram-icin-gitti-5253260/> (Erişim Tarihi:23.11.2019)

STARTUP, <https://www.startupnedir.com/swot-analizi-nedir/> (Erişim Tarihi:20.08.2019)

STRATEJİK Ortak, "Arap Baharı Sonrası Arap Ülkelerinin Bugünkü Durumu",

<https://www.stratejikortak.com/2015/12/arap-bahar-sonrasndaki-arap-ulkelerinin.html> (Erişim Tarihi: 16.10.2019).

"Libya'daki 2 Hükümet Anlaşığı",

<https://www.stratejikortak.com/2015/12/libyadaki-2-hukümet-anlas.html> (Erişim Tarihi:24.11.2019)

TARİHİ Olaylar, "Arap Baharı", <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/arap-bahari-1304> (Erişim Tarihi:09.09.2019)

"Mısır Arap Baharı", <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/misir-arap-bahari-1299> (Erişim Tarihi:13.09.2019).

TEKEK Murat, "Arap Baharı ve Nedenleri", <http://www.tuicakademi.org/arap-bahari-ve-nedenleri/> (Erişim Tarihi:09.09.2019).

TEVHİD Haber, "Türkiye Yarı Özgür Ülke", <http://www.tevhidhaber.com/turkiye-yari-ozgur-ulke-38227h.htm> (Erişim Tarihi: 16.10.2019).

THE Economist Dergisi, "The Economist Intelligence Unit's Democracy

Index", <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/08/the-retreat-of-global-democracy-stopped-in-2018> (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

TİMETURK, "Pan-Afrikancılıktan Afrika Birliğı'ne",

<https://www.timeturk.com/tr/2013/05/27/pan-afrikanciliktan-afrika-birligi-ne.html>
(Erişim Tarihi: 11.10.2019).

"5 başkanı 'Arap Baharı' devirdi 6. kim olacak?",

<https://m.timeturk.com/5-baskani-arap-bahari-devirdi-6-kim-olacak/haber-1067370> (Erişim Tarihi:13.09.2019).

TUNÇDEMİR Cemal, "Arap Baharı neden Tunus ve Mısır'da farklı yaşanıyor?", <http://amerikabulteni.com/2014/01/16/arap-bahari-neden-tunus-ve-misirda-farkli-yasaniyor/> (Erişim Tarihi: 12.09.2019).

TÜRK Dil Kurumu Resmi Sayfası, "Güncel Türkçe Sözlük", <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 16.10.2019).

UYSAL Ahmet, "Cezayir'de yeni Arap Baharı olur mu?",

<http://www.iktibascizgisi.com/cezayirde-yeni-arap-bahari-olur-mu/> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

YAZAR Okulu, "Muhammed Buazizi'nin yaktığı ateş",

<https://www.yazarokulu.org/denemeler/muhammed-buazizinin-yaktigi-ates/>
(Erişim Tarihi:09.09.2019).

YENİ Şafak, "Acil Paket", <https://www.yenisafak.com/dunya/acil-paket-2994125>

(Erişim Tarihi:09.09.2019)

"Tunus'ta yine bir genç kendisini yaktı.",

<https://www.yenisafak.com/dunya/tunusta-yine-bir-genc-kendisini-yakti-499628> (Erişim Tarihi:09.09.2019)

“Washington Post: Yolda yeni bir Arap Baharı var mı?”,

<https://www.yenisafak.com/dunya/washington-post-yolda-yeni-bir-arap-bahari-var-mi-3449799> (Erişim Tarihi:23.09.2019).

WIKIPEDIA, “Pan-Afrikanizm”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pan-Afrikanizm> (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

PİCASSO ve GUERNİCA¹⁹⁷

TUNUSLU GENCİN KENDİNİ YAKMASI¹⁹⁸

¹⁹⁷ <https://www.ntv.com.tr/video/sanat/picassonun-unlu-savas-eseri-guernica-81-yasinda,5zQhxmO9N0mMVyZ-o5xleQ> (Erişim Tarihi: 12.09.2019)

¹⁹⁸ <http://www.aljazeera.com.tr/haber/tunuslu-genc-kendini-yakti-1> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

TUNUSLU GENCİN KENDİNİ YAKMASI-1¹⁹⁹

MUHAMMED BUAZİZİ²⁰⁰

¹⁹⁹ <https://www.yenisafak.com/dunya/tunusta-yine-bir-genc-kendisini-yakti-499628> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

²⁰⁰ <https://www.yazarokulu.org/denemeler/muhammed-buazizinin-yaktigi-ates/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

MUHAMMED BUAZİZİ ve HALK²⁰¹

KADINLAR ve EYLEM²⁰²

²⁰¹ <http://sahipkiran.org/2013/11/15/arap-bahari-ve-tunus/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

²⁰² <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/arap-bahari-1304> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

KADINLAR ve EYLEM-1²⁰³

PROTESTO MEYDANI²⁰⁴

²⁰³ <https://www.yenisafak.com/dunya/acil-paket-2994125> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

²⁰⁴ <https://dunyadanceviri.wordpress.com/2011/10/11/bir-arap-bahari-mi-samir-amin/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

V FOR VENDETTA MASKESİ ve ARAP BAHARI²⁰⁵

V FOR VENDETTA FİLMİ AFİŞİ²⁰⁶

²⁰⁵ <http://amerikabulteni.com/2014/01/16/arap-bahari-neden-tunus-ve-misirda-farkli-yasaniyor/> (Erişim Tarihi: 12.09.2019)

²⁰⁶ <https://medium.com/@zach.vecker/v-for-vendetta-2005-movie-review-859a67e83035> (Erişim Tarihi: 13.09.2019)

CEZAYİR ve ARAP BAHARI²⁰⁷

LİBYA ve ARAP BAHARI²⁰⁸

²⁰⁷ <http://www.iktibascizgisi.com/cezayirde-yeni-arap-bahari-olur-mu/> (Erişim Tarihi: 13.09.2019)

²⁰⁸ <https://www.setav.org/bati-ve-kaddafi-makasinda-libya/> (Erişim Tarihi: 13.09.2019)

MURSI ve HALK²⁰⁹

MUHAMMED MURSI ve RABIA İŞARETİ²¹⁰

²⁰⁹ <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/misir-arap-bahari-1299> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

²¹⁰ <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/misir-arap-bahari-1299> (Erişim Tarihi: 13.09.2019).

ARAP BAHARI'NDA DEVRİLEN LİDERLER²¹¹

MUAMMER KADDAFI

HÜSNÜ MÜBAREK

ZEYNEL ABİDİN BİN ALİ

?

ABDÜLAZİZ BUTEFLİKA

ALİ ABDULLAH SALİH

DOMİNO ETKİSİ ve LİDERLER²¹²

²¹¹ <https://m.timeturk.com/5-baskani-arap-bahari-devirdi-6-kim-olacak/haber-1067370> (Erişim Tarihi: 13.09.2019)

²¹² <https://yadikarbilgin.wordpress.com/2011/11/02/the-wave-of-arab-spring/> (Erişim Tarihi: 13.09.2019)

DOMİNO ETKİSİ ve ÜLKELER²¹³

SOSYAL MEDYA ve ARAP BAHARI²¹⁴

²¹³ https://www.fairobserver.com/region/middle_east_north_africa/arab-spring-sectarianism-gulf/ (Erişim Tarihi: 13.09.2019)

²¹⁴ https://www.huffpost.com/entry/the-arab-spring-six-years_b_14461896 (Erişim Tarihi: 13.09.2019)

ARAP BAHARI'NDAN ETKİLENEN ÜLKELERİN BAYRAKLARI²¹⁵

²¹⁵ <https://asder.org.tr/alinti-yazarlarin-makaleleri/4721-suriye-ve-arap-bahari-1> (Erişim Tarihi: 13.09.2019)